SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA

Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba (PKB)

Pegelo ya Pholisi yaKharikhulamo le Tlhatlhobo

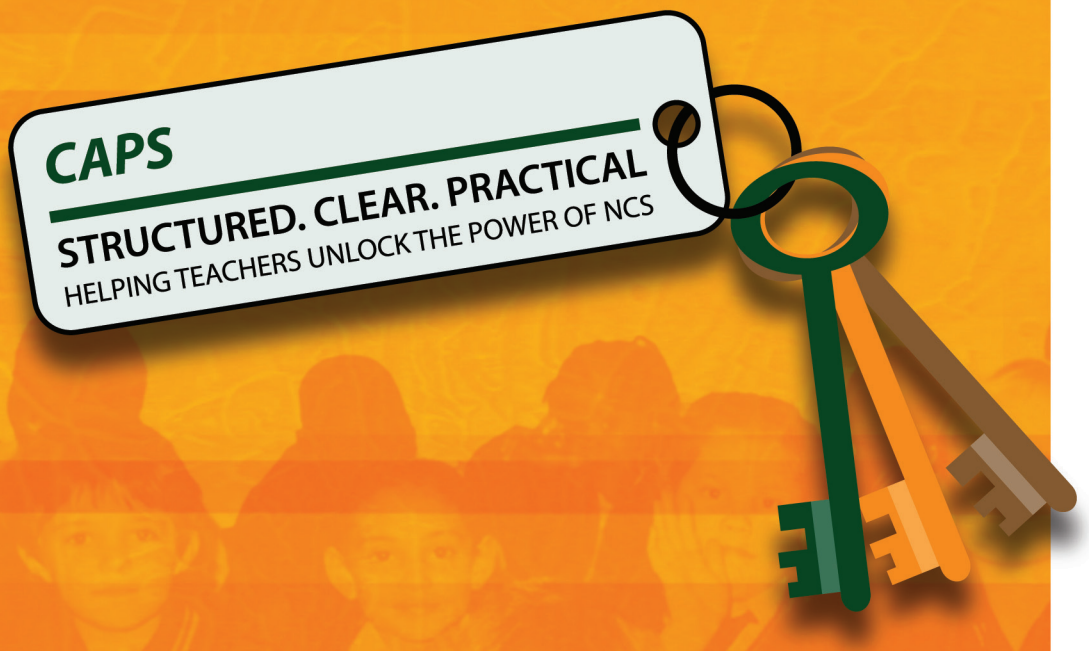

Kgato ya Tsweletso ya Thuto le Katiso Mephato 10-12

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

PEGELOYA PHOLISI YA KHARIKHULAMO LE TLHATLHOBO MEPHATO 10-12

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: http://www.education.gov.za

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0545-6

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* to produce this document.

From 2012 the two National Curriculum Statements, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12.* The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* represents a policy statement for learning and teaching in South African schools and comprises of the following:

(a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;

(b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and

(c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

DITENG

KAROLO 1: MATSENO A PEGELO YA PHOLISI YA KHARIKHULAMO LE TLHATLHOBO 3

1.1 Lemorago 3

1.2 Thadiso 3

1.3 Maikaelelo a kakaretso a Kharikhulamo ya Aforika Borwa 4

1.4 Kabo ya nako 6

1.4.1 Kgato ya Motheo 6

1.4.2 Kgato ya Magareng 6

1.4.3 Kgato e Kgolwane 7

1.4.4 Mephato 10-12 7

KAROLO 2: GO ITSISE DIPUO 8

2.1 Dipuo mo Pegelong ya Pholisi ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo 8

2.2 Maikaelelo a a kgethegileng a go ithuta Dipuo 9

2.3 Thadiso ka ga kharikhulamo ya puo 10

2.4 Go ruta Puotlaleletso ya Ntlha 11

2.5 Melebo ya go ruta puo 17

2.6 Kabo ya nako mo kharikhulamong 18

2.7 Ditlhokego tsa go ruta Puotlaleletso ya Ntlha jaaka serutwa 19

KAROLO 3: DITENG LE DITHULAGANYO TSA GO RUTA BOKGONI JWA PUO 20

3.1 Go reetsa le go bua 20

3.2 Go buisa le go lebelela 28

3.3 Go kwala le go tlhagisa: dikgato, diteng, ditogamaano le ditlhangwa 35

3.4 Dipopego tsa puo - lenaneo le le kaelang 46

3.5 Dithulaganyo tsa go ruta 48

3.5.1 Thulaganyo ya go ruta ya Mophato 10 51

3.5.2 Thulaganyo ya go ruta ya Mophato 11 60

3.5.3 Thulaganyo ya go ruta ya Mophato 12 68

KAROLO 4: TLHATLHOBO MO PUONG YA GAE 76

4.1 Matseno 76

4.2 Tlhatlhobo e e sa tlhomamang kgotsa ya letsatsi le letsatsi 76

4.3 Tlhatlhobo e e tlhomameng 76

4.4 Lenaneo la Tlhatlhobo 80

4.4.1 Thadiso ka ga Ditlhokego 80

4.4.2 Ditlhatlhobo 84

4.5 Go rekota le go bega 86

4.6 Tekanyetso ya Tlhatlhobo 87

4.6.1 Tlhatlhobo e e tlhomameng ya mo sekolong (SBA) 87

4.6.2 Ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo 87

4.7 Kakaretso 88

LENAANEFOKO 89

KAROLO 1: MATSENO A PEGELO YA PHOLISI YA KHARIKHULAMO LE TLHATLHOBO

1.1 Lemorago

Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R-12 (NCS) e tlhalosa pholisi ya kharikhulamo le tlhatlhobo mo dikolong.

Go tokafatsa tiragatso e, Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba e ne ya mametlelelwa ka dimametlelelo tse di tla diragadiwang ka Firikgong 2012. Tokomana e le nngwe e e sobokantsweng ya Pholisi ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo ya serutwa se sengwe le se sengwe, e ne ya kwalwa go emisetsa Dipegelo tsa Dirutwa, Dikaedi tsa Lenaneothuto le Dikaedi tsa Tlhatlhobo ya Dirutwa Mephato ya R-12 tsa bogologolo.

1.2 Thadiso

(a) *National Curriculum Statement Grades R-12 (Firikgong 2012)* e emela pegelo ya pholisi ya go ithuta le go ruta mo dikolong tsa Aforika Borwa mme e na le tse di latelang:

(i) Pegelo ya Pholisi ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo ya serutwa se sengwe le se sengwe sa sekolo se se amogetsweng*;*

(ii) Pegelo ya Pholisi ya, *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12; le*

(iii) Pegelo ya Pholisi ya, *National Protocol for Assessment Grades R-12 (Firikgong 2012).*

(b) The *National Curriculum Statement Grades R-12 (Firikgong 2012)* e emela dipegelo tse pedi tsa kharikhulamo ya bosetšhaba tsa ga jaana, tsona ke:

(i) Revised National Curriculum Statement Grades R-9, Government Gazette No. 23406 of 31 May 2002*,* le

(ii) *National Curriculum Statement Grades 10-12 Government Gazettes, No. 25545 of 6 October 2003* and *No. 27594* of 17 May 2005.

(c) Dipegelo tsa kharikhulamo ya bosetšhaba tse di akanngwang go ka dirisiwa mo ditemanengpotlana tsa b(i) le (ii) di na le dipegelo tsa pholisi tse di latelang tse di tla khutlisiwang ka tatelano ke *National Curriculum Statement Grades R-12 (Firikgong 2012) mo pakeng ya go tloga ka* 2012-2014:

(i) Lekala la Thuto/Lenaneo la Serutwa, Dikaedi tsa Lenaneothuto, Dikaedi tsa Tlhatlhobo ya Dirutwa tsa Mephato R-9 le Mephato 10-12;

(ii) Pegelo ya Pholisi ya *National Policy on assessment and qualifications for schools in the General Education and Training Band*, e e tlhamilweng sešwa mo *Government Notice No. 124* in *Government Gazette No. 29626* of 12 February 2007;

(iii) Pegelo ya Pholisi ya the *National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF)*, e e tlhamilweng sešwa mo *Government Gazette No.27819* of 20 July 2005;

(iv) Pegelo ya Pholisi ya *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF), e e mabapi le barutwana ba ba nang le ditlhokego tse di kgethegileng,* e e phasaladitsweng mo *Government Gazette, No.29466* of 11 December 2006, e akareditswe mo pegelong ya pholisi ya *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12; le*

(v) Pegelo ya Pholisi ya *An addendum to the policy document, the National Senior Certificate: A qualification at Level 4 on the National Qualifications Framework (NQF), e e mabapi le the National Protocol for Assessment (Grades R-12)*, e e tlhamilweng seśwa mo *Government Notice No.1267* in *Government Gazette No. 29467* of 11 December 2006.

(d) Pegelo ya Pholisi ya *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*, le dikarolo tse di mo Pholising ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo jaaka e akanngwang mo Dikgaolong 2, 3 le 4 tsa pegelo e, tse di agang melao le boleng jwa *National Curriculum Statement Grades R-12.* Ka jalo go ya ka karolo *6A ya South African Schools Act, 1996 (Act No. 84 of 1996,)* e aga motheo o Tona ya Thuto ya Motheo e ka tlhomamisang dipoelo tse di lekaneng tsa boleng, gammogo le thulaganyo le tsamaiso ya tlhatlhobo ya diphitlhelelo tsa barutwana e e ka dirisiwang mo dikolong tsa botlhe le mo dikolong tse di ikemetseng ka nosi.

1.3 Maikaelelo a kakaretso a Kharikhulamo ya Aforika Borwa

(a) Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R-12 e tlhagisa kitso, dikgono le meetlo e e tshwanelwang ke go ithutiwa mo dikolong tsa Aforika Borwa. Kharikhulamo e ikaelela go netefatsa gore barutwana ba bona le go diragatsa kitso le dikgono ka ditsela tse di nang le bokao mo matshelong a bona. Mo ntlheng e, kharikhulamo e godisa kakanyo ya go tsepamisa kitso ka bokao jwa tikologo, e ntse e sisimoga (tsibogela) botlhokwa jwa lefatshe ka bophara.

(b) Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R-12, e arabela maikaelelo a:

- go tlamela barutwana, go sa kgathalesege lemorago la ikonomi ya loago, lotso, bong, bokgoni jwa mmele kgotsa bokgoni jwa botlhale, le kitso, dikgono le meetlo tse di tlhokegang go ikgotsofatsa le botsayakarolo jo bo nang le bokao mo loagong jaaka baagi ba naga e e gololesegileng;
- e tlamela phitlhelelo ya thuto e e kwa godimo;
- go kaela phetogelo ya barutwana go tswa go thuto ya ditheo go ya go lefelo la tiro; le
- go tlamela bathati ka tshedimosetso e e lekaneng ya dikgono tsa morutwana.

(c) Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R-12 e ikaegile ka metheo e e latelang:

- *Phetogo ya loago*; e netefatsa gore go sa lekalekaneng mo go tsa thuto go go fetileng go a siamisiwa, le gore ditšhono tse di lekalekanang tsa thuto di neelwa baagi botlhe:
- *Go ithuta go go tlhaga gape go tseneletse*, go rotloetsa molebo o o tlhaga e le o o tseneletseng mo thutong, boemong jwa go rutiwa ga go neelwa dinnete go go seng tlhaga e bile go sa tsenelela;
- *Kitso e e kwa godimo le dikgono tse di kwa godimo*; bonnye jwa maemo a kitso le dikgono tse di tshwanetseng go fitlhelelwa mo mophatong o mongwe le o mongwe di totobaditswe le go beelwa seemo se se kwa godimo, seemo se se fitlhelegang mo dirutweng tsotlhe;

- *Tsweletso*; diteng le bokao jwa mophato o mongwe le o mongwe di supa tsweletso go tloga go e e bonolo go fitlha go e e gwetlhang tlhaloganyo;
- *Ditshwanelo tsa botho, boakaretsi, bosiaimisi jwa tikologo le loago*; go tsenyeletsa melawana le ditlwaelo tsa bosiamisi jwa tikologo le loago le ditshwanelo tsa botho jaaka di tlhalosiwa mo Molaotheong wa Aforika Borwa. Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R-12. (Ka kakaretso) e bosisi mo dintlheng tsa dipharologano di tshwana le lehuma, go tlhoka tekatekano, lotso, bong, puo, kgolo, bogole le dintlha tse dingwe.
- *Go totobatsa botlhokwa jwa tsamaiso ya kitso ditso*; go lemoga ditiragalo (hisetori) le boswa jo bo humileng jwa naga e jaaka dintlha tse di botlhokwa tse di nonotshang meetlo e e leng teng mo Molaotheong; le
- *Go ikanyega, boleng le nonofo*; go tlamela thuto e e ka bapisiwang le ya dinaga tse dingwe ka boleng, go anama le boteng

(d) Pegelo ya Kharikhulamo ya Bosetšhaba Mephato R-12 e ikaelela go tlhagisa barutwana ba ba kgonang go:

- lemoga le go rarabolola mathata gape ba tsaya ditshwetso ba akanya ka tsenelelo e bile ba na le boitlhamedi.
- dira ka katlego ba le bosi, kana ba na le ba bangwe e le karolo ya setlhopha;
- ithulaganya, go itsamaisa le go tsamaisa ditiro tsa bona ka boikarabelo le ka nonofo.
- kgobokanya, sekaseka, rulaganya le go tlhatlhoba tshedimosetso ka tsenelelo;
- tlhaeletsana ka nonofo ba dirisa dikgono tsa pono, matshwao kgotsa dikgono tsa puo mo mekgweng e e farologaneng;
- dirisa saense le thekenoloji ka nonofo le ka tsenelelo ba supa boikarabelo mo tikologong le mo boitekanelong jwa ba bangwe; le
- bontsha go tlhaloganya lefatshe jaaka thulaganyo ya ditsamaiso tse di amanang ka go lemoga gore dikaelo tsa tharabololo ya mathata ga di tlhagelele di le tsosi.

(e) Boakaretsi bo tshwanetse go nna karolokônôkônô ya thulaganyo, ipaakanyo le go ruta mo sekolong se sengwe le se sengwe. Se, se ka diragala fa fela barutabana botlhe ba nna le tlhaloganyo e e edileng ya go lemoga le go arabela dikgoreletsi tsa go ithuta le go rulaganyetsa dipharologano.

Ntlhakgolo mo go tsamaiseng boakaretsi ke go netefatsa gore dikgoreletsi di a lemogiwa le go arabelwa ke ditlhopha tsotlhe tsa tshegetso mo loagong lwa sekolo, go akaretsa barutabana, ditlhopha tsa tshegetso tsa dikgaolothuto, ditlhopha tsa tshegetso tse di mo ditheong, batsadi le dikolo tse di kgethegileng jaaka ditikatikwe tse di tswelang morafe mosola ka kakaretso. Go arabela dikgoreletsi mo phaposiborutelong, barutabana ba tshwanetse go dirisa ditogamaano tse di farologaneng tsa dipharologano tsa kharikhulamo jaaka tse di akareditsweng mo Dikaeding tsa Go Ruta le Go Ithuta ga Boakaretsi tsa Lefapha la Thuto ya Motheo (2010). (*Department of Basic Education's Guidelines for inclusive teaching and learning (2010)*).

1.4 Kabo ya Nako

1.4.1 Kgato ya Motheo

(a) Nako ya go ruta mo Kgatong ya Motheo ke e e latelang

SERUTWA	MOPHATO R (DIURA)	MEPHATO 1-2 (DIURA)	MEPHATO 3 (DIURA)
Puo ya Gae	10	7/8	7/8
Puo Tlaleletso ya Ntlha		2/3	3/4
Dipalo	7	7	7
Dikgono tsa Botshelo • Kitso ya Tshimologo • Botshweretsi jwa Boitlhamedi • Thuto ya Ikatiso ya Mmele • Thuto ya boitekanelo jwa motho le loago	**6** (1) (2) (2) (1)	**6** (1) (2) (2) (1)	**7** (2) (2) (2) (1)
GOTLHE	**23**	**23**	**25**

(b) Nako ya go ruta ya Mephato R, 1 le 2 ke diura di le 23 mme ya Mophato 3 ke diura di le 25.

(c) Diura di le 10 mo dipuong di abetswe Mephato R-2 mme diura di le 11 ke tsa Mophato 2. Bogolo jwa diura di le 8 le bonnye jwa diura di le 7 di abetswe Puo ya Gae, bonnye jwa diura di le 2 le bogolo jwa diura di le 3 di abetswe Puotlaleletso mo Mephatong 1-2. Mo Mophatong 3 bogolo jwa diura di le 8 le bonnye jwa diura di le 7 di abetswe Puo ya Gae fa bonnye jwa diura di le 3 le bogolo jwa diura di le 4 di abetswe Puotlaleletso ya Ntlha.

(d) Mo serutweng sa Dikgono tsa Botshelo, Kitso ya Tshimologo e abetswe ura e le 1 mo Mephatong R-2 le diura di le 2 jaaka go kailwe ka diura tse di mo masakaneng mo mophatong wa 3.

1.4.2 Kgato ya Magareng

(b) Nako ya go ruta mo Kgatong ya Magareng ke e e latelang:

SERUTWA	DIURA
Puo ya Gae	6
Puotlaleletso ya Ntlha	5
Dipalo	6
Disaense tsa Tlhago le Thekenoloji	3,5
Disaense tsa Loago	3
Dikgono tsa Botshelo • Botshweretsi jwa Boitlhamedi • Thuto ya Ikatiso ya Mmele • Thuto ya boitekanelo jwa motho le loago	**4** (1,5) (1) (1,5)
GOTLHE	**27,5**

1.4.3 Kgato e Kgolwane

(a) Nako ya go ruta mo Kgatong e Kgolwane ke e e latelang:

SERUTWA	DIURA
Puo ya Gae	5
Puotlaleletso ya Ntlha	4
Dipalo	4,5
Disaense tsa Tlhago	3
Disaense tsa Loago	3
Thekenoloji	2
Disaense tsa Botsamaisi le Ikonomi	2
Tebanyo le Botshelo	2
Botshweretsi jwa Boitlhamedi	2
GOTLHE	**27,5**

1.4.4 Mephato 10-12

(a) Nako ya go ruta mo Mephatong 10-12 ke e e latelang:

SERUTWA	Kabo ya nako mo bekeng (diura)
Puo ya Gae	**4.5**
Puotlaleletso ya Ntlha	**4.5**
Dipalo	**4.5**
Tebanyo le Botshelo	**2**
Bonnye jwa dirutwa dingwe le dingwe tse tharo di tlhophiwa go tswa mo Setlhopheng sa B Mametlelelo B, Mananeo B1-B8 a pegelo ya pholisi ya *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*, e le mabapi le go ya ka mabaka a a botswang pele go dumelanwa ka ona mo ditemaneng tsa 28 tsa pegelo ya pholisi e e bolelwang.	**12 (3x4 diura)**
GOTLHE	**27.5**

Nako e e abilweng ya beke e ka dirisediwa bonnye dirutwa tsa NCS tse di tlhokegang jaaka go kailwe fa godimo, e bile e se ke ya dirisediwa dirutwa dipe tsa tlaleletso tse di okeditsweng mo lenaneong la dirutwa. Fa morutwana a ka eletsa go oketsa dirutwa, nako e e okeditsweng e abelwe go rutiwa ga dirutwa tse.

KAROLO 2: GO ITSISE DIPUO

2.1 Dipuo mo Pegelong ya Pholisi ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo (PPKT)

Puo ke sediriswa sa mogopolo le tlhaeletsano. Ke mokgwa wa setso le temogo e e aroganngwang mo gare ga batho go dira gore lefatshe le ba tshelang mo go lona le nne le bokao jo bo botoka. Go ithuta go dirisa puo ka botlalo go kgontsha barutwana go fitlhelela kitso, go tlhalosa boitshupo jwa bona, maikutlo le dikakanyo, go dirisana le ba bangwe le go laola lefatshe la bona. E tlamela barutwana ka ditshwantsho le dikakanyo tse di humileng, tse di maatla, tse di tseneletseng kwa garegare tse di ka dirisiwang go dira lefatshe la bona le tokafale go feta jaaka le ntse; le itshekile go feta jaaka le ntse. Ke ka tiriso ya puo mo dipharologanong tsa setso le dikamano tsa loago di thadisiwang le go tlhamiwa, go tlhamiwa goo, go ka fetolwa gape ka puo ga anamisiwa le go tokafadiwa.

Maemo a Puo

Go ithuta puo mo Mephatong 10-12 go akaretsa dipuo tsotlhe tsa semmuso mo Aforika Borwa, e bong, Seaforikanse, Seesimane, isiNdebele, isiXhosa, isiZulu, Sepedi (Sesotho sa Leboa), Sesotho, Setswana, Siswati, Tshivenda, Xitsonga - gammogo le Dipuo tse e seng tsa Semmuso. Dipuo tse di ka rutiwa ka maemo a a farologaneng.

Puo ya Gae ke puo ya ntlha e e fitlhelelwang ke barutwana fa Puotlaleletso ya Ntlha e le puo e e ithutiwang go tlaleletsa Puo ya Gae ya morutwana. Bontsi jwa dikolo tsa Aforika Borwa ga di rute dipuo tsa gae tsa barutwana ba bangwe ba ba ikwadisitseng mme di na le puo e le nngwe kgotsa tse pedi tse di rutiwang ka maemo a puo ya gae. Ka ntlha ya se, maina a Puo ya Gae le Puotlaleletso ya Ntlha a kaya botswerere jwa maemo a puo e e rutiwang ka ona e seng puo ya gae kgotsa e e fitlheletsweng (jaaka mo dipuotlaleletsong). Ka ntlha ya maitlhomo a pholisi e, kumako nngwe le nngwe ya puo ya gae e tshwanetse go tlhaloganngwa gore e kaya maemo mme e seng puo ka boyona.

Maemo a Puo ya Gae a tlamela botswerere jwa puo jo bo senolang bomankge jwa dikgono tsa motheo tsa tlhaeletsano ya botsalano tse di tlhokagalang mo maemong a loago le dikgono tsa maemo a tlhaloganyo a tsa botlhalefi/seakatemi a a leng botlhokwa mo go ithuteng go ralala kharikhulamo. Go na le kgatelelo mo go rutiweng ga dikgono tsa go reetsa, go bua, go buisa le go kwala mo maemong a a puo. Kgato e, e tlamela barutwana gape ka bokao jo bo tlhamaletseng, temogo ya bontle le bokgoni jwa go nna le dikakanyo jo bo tla ba tlamelang ka bokgoni jwa go tlhama dilo gape, go akanya le go matlafatsa go tlhaloganya lefatshe le ba tshelang mo go lona. Le fa go le jalo, kgatelelo le kabo ya maduo a dikgono tsa go reetsa le go bua, go tloga ka Mophato 7 go ya kwa pele, di kwa tlase go na le tsa go buisa le go kwala.

Maemo a Puotlaleletso ya Ntlha a tseelela gore barutwana ga ba na kitso epe ya puo fa ba goroga kwa sekolong. Mo dingwageng tsa ntlha tsa sekolo go tlhomiwa mogopolo mo go ageng bokgoni jwa morutwana jwa go tlhaloganya puo le go e bua – dikgono tsa motheo tsa tlhaeletsano ya botsalano. Mo Mephatong 2 le 3 barutwana ba simolola go aga kitso ya puo mo motheong o wa tiro ya molomo. Gape ba diragatsa dikgono tsa puo tse ba setseng ba di ithutile mo Puong ya Gae.

Mo Dikgatong tsa Magareng le tse Dikgolwane, barutwana ba tswelela go tiisa dikgono tsa go reetsa, go bua, go buisa le go kwala. Kgatelelo e kgolo e abelwa go dirisetsa Puotlaleletso ya Ntlha ka maikaelelo a go akanya le go ntsha mabaka. Ba tshwaragana le ditlhangwa tsa dikwalo le go simolola go aga bokgoni jwa temogo ya bontle le go tshwantsha mo Puotlaleletsong ya bona.

Barutwana ba tshwanetse gore fa ba goroga mo Mophato 10, ba bo ba tlhaloganya Puotlaleletso ya Ntlha mabapi le dikgono tsa dikgolagano tsa botho le maemo a tlhaloganyo ya tsa botlhalefi. Le fa go ntse jalo, boammaaruri ke gore barutwana ba bantsi mo kemong e ga ba kgone go tlhaeletsana sentle ka Puotlaleletso ya bona. Kgwetlho mo

Mephatong 10-12 ke go tlamela barutwana ba ka tshegetso mme ka yona nako eo ba abelwa kharikhulamo e e ba kgontshang go fitlhelela maemo a a tlhokegang mo Mophato 12. Maemo a, a tshwanetse gore a nne mo seemong se barutwana ba ka dirisang puotlaleletso mo maemong a a kwa godimo a go tlhaloganya go ba baakanyetsa go tsweletsa dithuto tse di kwa godimo kgotsa le go tsena mo ditirong tse di farologaneng.

2.2 Maikaelelo a a kgethegileng a go ithuta Dipuotlaleletso

Go ithuta puo go tshwanetse ga kgontsha barutwana go:

- fitlhelela dikgono tsa puo tse di tlhokagalang mo botlhalefing jwa go ithuta go ralala kharikhulamo
- go reetsa, go bua, go buisa/go lebelela le go kwala/go tlhagisa puo ka go itshepa le ka natefo. Dikgono tse le maitlhomo di aga motheo wa go ithuta mo botshelong jotlhe.
- dirisa puo ka nepagalo ba tsaya tsia bareetsi, maitlhomo le maemo.
- tlhagisa le go emela, ka molomo le ka go kwala, dikakanyo tsa bona, megopolo le maikutlo ka go itshepa gore ba kgone go nna baakanyi ba ba ikemetseng gape ba akanya ka tsenelelo.
- dirisa puo le boikakanyetsi jwa bona go batlisisa ka ga bobona le ka ga lefatshe le le ba dikologileng. Se, se tla ba kgontsha go tlhagisa maitemogelo a bona le diphitlhelelo tsa bona ka ga lefatshe ka molomo le ka go kwala.
- dirisa puo go fitlhelela le go laola tshedimosetso ya go ithuta go ralala kharikhulamo le ka ditsela tse dingwe tsa tiriso. Tshedimosetso ya puo ke kgono e e botlhokwa mo ‘motlheng o wa tshedimosetso’ e bile e aga motheo wa go ithuta mo botshelong jotlhe.
- dirisa puo jaaka sediriswa sa go akanya ka tsenelelo le ka boitlhamedi, go tlhagisa dikakanyo tsa bona ka dintlha tsa boitshwaro le meetlo; go inyalanya le mefuta e mentsi ya ditlhangwa ka tsenelelo; go gwetlha dintlhakemo, meetlo le tlhotlheletso ya dikamano tse di akareditsweng mo ditlhangweng; go buisa ditlhangwa ka maitlhomo a a farologaneng, jaaka go di itumelela, go dira dipatlisiso, le ditshekatsheko.

2.3 Thadiso ka ga kharikhulamo ya puo

Kharikhulamo e, e rulagantswe go latela dikgono, diteng le ditogamaano tse di latelang

Thadiso ya dikgono tsa puo, diteng le ditogamaano
Go reetsa le go bua **Go reetsa** **Dikgato tsa go reetsa:** • Pele ga theetso: ditogamaano tsa go baakanyetsa barutwana go reetsa, sk. go tsosa kitso ya lemorago, go bonelapele, go iketleetsa mo mmeleng • Ka nako ya theetso: o Go reeletsa tshedimosetso e e kgethegileng le go tlhaloganya o Go reeletsa tshekatsheko le katlholo e e tseneletseng o Go reeletsa tlhaeletsano le ba bangwe o Go reeletsa kgatlhegelo • ***Morago ga theetso:*** go araba dipotso, go boeletsa dintlha, go dirisa tshedimosetso (sk. go kwala maina mo sethalong), tshobokanyo, go ipopela bokao le bokhutlo, go tlhatlhoba, go tsiboga ka tsenelelo. **Go bua** **Dikgato tsa go bua:** • Go dira paakanyetsotiro, go batlisisa le go rulaganya dikakanyo le tshedimosetso • Go ikatisa le go tlhagisa: go supa temogo ya bareetsi, maitlhomo le bokao mo tirisong; go dirisa puo e e maleba e bile e nepagetse; popego le melawana; tiragatso e e tlhaloganyesegang, go dirisa malepa a a maleba a go bua le go sa bue **Diponagalo le melawana ya ditlhangwa tsa tlhaeletsano ya molomo** • Go bua go go sa tlhomamang le tiro ya setlhopha: dipuisano, motlotlo, mmuisano, tiro ya setlhopha, puisetsogodimo e e sa ipaakanyediwang • Go bua go go tlhomameng le tlhagiso: puo e e ipaakanyeditsweng, puo e e sa ipaakanyediwang, puisetsogodimo le potsotherisano • Ngangisano le ntlhakemo: dipuisano ya lekoko le dingangisano • Go bua ka maitlhomo/dikgopolo tse di kgethegileng: go neela dikaelo le ditaelo, go itsise sebui le go neela puo ya tebogo **Go buisa le go lebelela** **Dikgato tsa go buisa:** • Pele ga puiso: ditogamaano tsa go baakanyetsa barutwana go buisa, sk. go tsosa kitso ya lemorago, go bonelapele, go tlodisa matlho mo ditlhogong. • Puiso: puiso ya setlhangwa e e tshegediwang ke dipotso tsa morutabana; go tlhabolola ditogamaano, sk. go ipopela bokao; go tota mogopolo mo tlhophong ya mafoko, tiriso ya puo, botshwantshi jj. • Morago ga puiso: go ranola setlhangwa sotlhe o dirisa ditogamaano di tshwana le go tlamaganya, go sobokanya, go bapisa le go tshwantsha, go ipopela bokao, go tlhatlhoba, go tsaya ditshwantsho, go tlhagisa megopolo. **Go kwala le go tlhagisa** **Dikgato tsa go kwala** • Go dira paakanyetsotiro/Pele ga go kwala - go sekaseka popego le diponagalo tsa puo ya mofuta wa setlhangwa/ mofutakwalo • Go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso, go tlhagisa

Thadiso ya dikgono tsa puo, diteng le ditogamaano
Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso ya tsona ka nako ya Dikgato tsa go kwala **Mefuta ya ditlhangwa - dipopego le diponagalo tsa puo** • Dikgato tsa tlhaloganyo ya thutego: pegelo ya tshedimosetso, ditsamaiso, tlhaloso, kgotlhelelo/ ngangisano/ dipuisano/ ntlha e e sa tseyeng letlhakore/ thadiso • Boitlhamedi: kanelo, tlhaloso • Tsa dikgolagano tsa botho: bukatsatsi/ ikgakologelo ya mong ka namana, taletso, tsa botshelo jwa moswi • Kgwebo: lekwalo la kgwebo, boroutšhara, lokwaloikitsiso, go tlatsa foromo, lenanetema, metsotso, pampitshana ya tshedimosetso, phasalatso **Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** Popego ya puo le melawana ya tiriso di rutiwa mo tirisong ya bokao jwa dikgono tse di fa godimo gape jaaka karolo ya lenaneo la tlhabololo le thulaganyo ya puo. Se, se tshwanetse go akaretsa tlhopho ya mafoko, mopeleto, go aga polelo, go kwala temana, poeletso ya popego ya thutapuo e e rutiwang mo mephatong e e kwa tlase, le kitsiso ya popego e ntšhwa ya thutapuo (lebelela Lenaneo le le Kaelang).

2.4 Go ruta Puotlaleletso ya Ntlha

Motho o tlhoka go tlhagisetswa puotlaleletso ka bontsi jo bo ka kgonegang gore motho a kgone go e ithuta sentle. Ka jalo barutabana ba tshwanetse go netefatsa gore barutwana ba reetsa le go buisa Puotlaleletso mo mabakeng a le mantsi a a farologaneng. Ba tlhoka ditšhono tsa go reeletsa tshedimosetso le go tlhaloganya ka Puotlaleletso (sk. dikgang) le ka boitumediso (sk. kgang kgotsa pina). Gape ba tlhoka ditšhono tsa go buisa le go lebelela Puotlaleletso go fitlhelela tshedimosetso (sk. tlhaloso e e nang le sethalo), boitumediso (sk. makasine) le go kgatlhegela dikwalo (sk. leboko). Patlisiso e supa gore tsela e e siameng ya go tlhabolola tlotlofoko ke ka puiso e e tseneletseng. Le fa go ntse jalo, go botlhokwa thata gore ditlhangwa tsa molomo, tse di kwadilweng le tse di bonwang di nne mo maemong a a nepagetseng a barutwana. Fa ditlhangwa di se bonolo, barutwana ba tla nyema mooko mme ga ba kitla ba ithuta sepe; fa di le bonolo thata, ga go kitla go nna le kgwetlho le go rutega e tla nna go go nnye. Karolo e e botlhokwa ya morutabana yo o rutang puo ke go nyalanya maemo a setlhangwa le a morutwana. Mo Mephatong 10-12, barutwana ba tshwanetse go reetsa le go buisa ka tswelelo ya ditlhangwa tse di gwetlhang thata.

Barutwana ba tlhoka gape go dirisa puotlaleletso kgapetsakgapetsa mo mabakeng a a farologaneng. Ba tlhoka ditšhono tsa go bua Puotlaleletso mo mabakeng a dikgokagano tsa botho (sk. dipuisano), go tlhabolola boitlhamedi jwa bona (sk. go diragatsa leboko, botsayakarolo, jj), go tlhabolola dikgono tsa dikgato tsa thutego tsa tlhaloganyo (sk. go tsaya karolo mo dingangisanong) le go ipaakanyetsa ditiro tse di farologaneng (sk. go tsaya karolo mo dipotsotherisanong). Se se botlhokwa thata mo Mephatong 10-12, barutwana ba tlhoka ditšhono tsa go kwalela mabaka a dikgokagano tsa botho (sk. lekwalo), go tlhabolola bokgoni jwa bona jwa go akanya/go tshwantsha (sk. kgang), go tlhabolola dikgono tsa dikgato tsa thutego tsa tlhaloganyo (sk. tlhamo ya ngangisano) le go ipaakanyetsa ditiro tse di farologaneng (sk. go kwala lekwalo la phatlhatiro le go kwala lekwaloikitsiso le le maleba). Barutwana ba tshwanetse go tlhaloganya maitlhomo a se ba se kwalelang le go tlhomamisa gore a babuisi ba a tlhaloganya. Ba tshwanetse go kwala ka tsweletso ditlhangwa tse di gwetlhang, mo Mephatong 10-12. Go botlhokwa gore barutwana ba amogele pegelo ka ga se ba se kwadileng gore ba kgone go itse ka nako mo ba tlhokang go tokafatsa le gore ba tokafatse jang. Karolo e e botlhokwa ya morutabana wa puo ke go tlamela pegelo ya boleng jo bo kwa godimo, e e leng motswedimogolo wa tlhatlhobo e e siameng.

Barutabana ba tshwanetse go tlhabolola ditogamaano tsa barutwana tsa go buisa le tsa go kwala gore ba tle ba nne babuisi le bakwadi ba ba ikemetseng ba leruri. Sekao, ba ka ruta barutwana go okola le go tlodisa matlho, ba ka botsa barutwana dipotso tsa dikgono tsa puiso tsa kemo e e kwa godimo; ba ka ruta barutwana dikgato tsa go kwala; ba ka ruta temogo ya puo e e tseneletseng; ba ka ba tlamela ka pegelo e e ba kgontshang go lemoga bokgoni le makoa a bona le go tlhaloganya gore ba ka tswelela pele jang.

Barutwana ba tlhoka go itse dintlha tsa motheo tsa puo: dipopego tsa puo le melawana ya tiriso, tlotlofoko, mopeleto le matshwao a puiso. Barutabana ba tla ruta diponagalo tse tsa puo di le mo tirisong ka kakaretso. Sekao, ba ka lemosa barutwana popego le diponagalo tsa tlhaloso (e kwadilwe ka pakajaanong, tirwa e ka dirisiwa; makopanyi le ona a ka dirisiwa). Le fa go le jalo, go na le sebaka sa go ruta dintlha tsa motheo ka botlalo, sekao, fa barutwana ba tswelela ka go dira diphoso tsa ponagalo e e rileng ya thutapuo, go ka nna botlhokwa go ruta ponagalo eo ka botlalo le go neela barutwana tšhono ya go ikatisa. Go botlhokwa go gakologelwa gore seabe sa go ruta thutapuo ke go tshegetsa tiriso e e nepagetseng ya puo, le gore e na le boleng jo bonnye fa e rutiwa jaaka melawana e e seng mo tirisong e e nepagetseng ya bokao jwa yona.

Barutabana ba tshwanetse go lotaganya dikgono tsa puo mmogo le dintlha tsa motheo wa puo fa ba rulaganya karolwana ya dithuto tsa dibeke tse pedi. Ba tshwanetse go tlhopha mofuta wa setlhangwa le setlhogo se se tla kgatlhang barutwana; theetso e ka nna e potlana fa barutwana ba sa tseye karolo e bile ba sa rotloetsege. Sekao, setlhogo sa tlhamo ya ngangisano e ka nna 'A thuto ga e a tshwanelwa go duelelwa?' barutabana ba ka itsise setlhogo ka theetso kgotsa puiso, ba aga puo le tlotlofoko e e tlhokagalang mo go bueng. Sekao, barutwana ba ka buisa diathikele tse di tlhagisang dintlha tse di farologaneng ka ga 'thuto e e sa duelelweng' ba bo ba ngangisana ka kgang. Fa barutwana ba setse ba tlwaetse puo e e tlhokagalang mo setlhogong se, ba dira tiro ya go kwala, jaaka tlhamo ya ngangisano. Se se ka ba tlamela ka ditšhono tsa go dira ka puo. Barutabana ba tshwanetse go neela pegelo mo dikgatong tsotlhe le tlhatlhobo e e nepagetseng kwa bokhutlong.

Go botlhokwa gore mo Mephatong 10-12:

- go nne le go totisa/tsepamisa mogopolo thata mo go buiseng le mo go kwaleng
- go nne le tshegetso e e tswelelang ya kago ya tlotlofoko, popo ya polelo le temana, le dipopego tsa puo le melawana ya tiriso ya tsona
- barutwana ba dire ka ditlhangwa tse di farologaneng le gore ditlhangwa tse di nne thata fa barutwana ba ntse ba tswelela le mephato
- barutwana ba ipaakanyetse thata go ka kwala tlhatlhobo kwa bofelong jwa Mophato 12

Go reetsa le go bua

Bokgoni jwa go reetsa le go bua ka nonofo bo botlhokwa mo dikgokaganong tsa botho le mo katlegong ya go ithuta mo kharikhulamong. Ka ditirwana tse di totilweng tsa go reetsa, barutabana ba tshwanetse go thusa barutwana go tlhabolola ditogamaano tse di tla ba kgontshang:

- go tlhaloganya le go dirisa tshedimosetso e e tlhagisitsweng ka molomo, sekao, go reetsa le go kwala maina mo sethalong
- go rekota tshedimosetso, sekao, go kwala dintlha
- go tsaya karolo ka molomo ba aga kitso, go rarabolola mathata, go tlhagisa maikutlo le megopolo

- go tlhaloganya dikakanyo, megopolo, maikutlo le boitlhamedi jwa dipholo tse di dirilweng ke barutwana ba bangwe

- fa go kgonega, ba gwetlhe dintlhakemo tsa ba bangwe le go utulola ka moo meetlo le dithata tsa botsalano di ka tlhagisiwang ka teng ka molomo

Mo Mephatong 10-12 barutwana ba tla agelela mo dikgonong tsa tiro ya molomo tse di fitlheletsweng mo mephatong e e kwa tlase, e bile ba tla oketsa go itshepa le go tsiboga. Kitso ya bona ka ga se se nepagetseng e tla oketsega. Fa barutwana ba sa kgone go ikgolaganya le babui ba puo, ba tlhoka go ikatisa ka mefuta e mentsi ya puo e e buiwang e e tlhomameng le e e sa tlhomamang mo phaposiborutelong. Morutabana o tla tlhoka go aga tlotlofoko le popego ya puo e e botlhokwa mo barutwaneng go dira se. Go bua ke motswedi wa ketsaetsego ya Puotlaleletso ka jalo tikologo ya phaposiborutelo e tshwanetse go ba tshegetsa mme e nne e e iketlileng. Ditlhogo tse di maleba, tse di kgatlhisang di ka thusa gore ba se ke ba ikobonya. Mekgwa ya go ruta e e rotloetsang barutwana go tsaya karolo go botsa le go araba dipotso le dipuisano e tla thusa go dira gore barutwana ba repe thata ka ditirwana tse di tlhomameng tsa go bua.

Mananeo a go bua/go reetsa a tshwanetse go lotaganngwa le dikgono tse dingwe. Barutwana ba tshwanetse go tlhagisediwa tlotlofoko e ntšhwa, popego le mefuta ya ditlhangwa pele ba ka di tlhagisa. Ba tshwanetse go reetsa kgotsa go buisa ditlhangwa tse di senolang popego le tlotlofoko e ba tla bong ba solofetswe go e dirisa fa ba bua le go ba kwala, e bile ba tlhoka ditšhono tsa go ikatisa.

Mo Mephatong 10-12, barutabana ba tshwanetse go lebelela theetso jaaka tirwana ya dikgato tse tharo:

- **Pele ga theetso:** Kgato e, e baakanyetsa barutwana go reetsa setlhangwa sa molomo mo Puotlaleletsong. Sekao, morutabana o tshwanetse go boletsa kwa pele potso ya kakaretso e e totisang mogopolo, e barutwana ba tla e arabang fa ba reeditse setlhangwa kgetlho lwa ntlha.

- **Ka nako ya theetso:** Ke ikatiso e ntle gore morutabana a buise (kgotsa a letse/tshameke) setlhangwa sa theetso makgetlho a le mmalwa, a botsa dipotso tse di farologaneng nako le nako. Go a thusa go suta go tswa mo dipotsong tse di kgontshang barutwana go tlhaloganya bokao jwa kakaretso jwa setlhangwa, go ya go dipotso tse di totang, tse di tlhokang go tlhaloganya setlhangwa go go nang le dintlha tse di tletseng. Ka go dira se, morutabana o thusa barutwana go tlhabolola ditogamaano tsa theetso.

- **Morago ga theetso:** Barutwana ba araba dipotso tse dingwe, ba boeletsa dintlha, ba dirisa tshedimosetso (sk. go kwala maina mo sethalong, go baakanya puo), go sobokanya, go ipopela bokao le bokhutlo, go tlhatlhoba le go tsiboga ka tsenelelo.

Go bua go itlela fela ka tsela e e sa rulaganngwang mo phaposing, sekao, mo tirong ya ditlhopha. Barutwana gape ba tlhoka ditšhono tsa go ikatisetsa mofuta wa motlotlo o o sa rulaganngwang, o ka gale ba ka se nneng le ona mo phaposing. Barutabana ba tshwanetse go neela ditaelo tsa puo le tlhagiso e e tlhomameng, sekao, puo e e ipaakanyeditsweng kgotsa e e sa ipaakanyediwang, puisetsogodimo, dipotsotherisano, dingangisano, jj. Se, e tla nna ka gale tiragatso ya dikgato tse pedi:

- Go dira paakanyetsotiro, patlisiso le thulaganyo ya dikakanyo le tshedimosetso

- Tlhagiso: go bontsha temogo ya bareetsi le bokao mo tirisong; tiriso e e nepagetseng e le maleba ya dipopego tsa puo le melawana ya puo e e nepagetseng e le maleba; tiragatso e e bonagalang; tiriso e e nepagetseng ya ditogamaano tsa go bua le tsa go sa bue, jj

Go buisa le Go lebelela

Barutwana ba tshwanetse go itshepa fa ba le mo Mophatong 10, e le babuisi ba ba ikemetseng ba Puotlaleletso ya Ntlha, ba itlhophela ditlhangwa tsa kgatlhegelo le tatso ya bona. Fela se ga se ne se direga ka barutwana botlhe. Ka jalo, go botlhokwa gore kwa tshimologong ya ngwaga go tlhatlhobiwe tekatlhaloganyo ya puiso ya barutwana gape go tle go rulaganngwe go ruta ka tshwanelo.

Mo Mephatong 10-12, barutabana ba tshwanetse go lebelela puiso jaaka tirwana ya dikgato di le tharo:

- **Pele ga puiso**: Kgato e, e baakanyetsa barutwana go buisa setlhangwa sa Puotlaleletso. Sekao, barutwana ba ka rotloediwa go dira diponelopele ka ga setlhangwa ba ikaegile ka setlhogo. Se, se tla tsosa kitso ya pele le go ba thusa go tlhaloganya setlhangwa fa ba simolola go se buisa.

- **Puiso:** E akaretsa puiso ya setlhangwa. Barutwana ba tla araba dipotso ka ga bokao jwa setlhangwa. Ba tla bodiwa gore ba akanye gore tlhopho ya mafoko, tiriso ya puo, botshwantshi, jj. di ama jang bokao jwa setlhangwa. Ba tla solofelwa gore ba dirise ditogamaano tsa go tlhaloganya go tshwana le go ipopela bokao.

- **Morago ga puiso:** Mo kgatong e barutwana ba lebelela le go sekaseka setlhangwa sotlhe. Ba tlamaganya (kgotsa go lomaganya) dikakanyo mo setlhangweng, ba sobokanya dikakanyo, ba bapisa le go farologanya diponagalo tse di farologaneng tsa setlhangwa, ba tlhatlhoba setlhangwa, ba tsaya ditshwetso ba bo ba tlhagisa megopolo ya bona. Go ka nna le ditirwana tsa poeletso di tshwana le tiro ya tlotlofoko di ikaegile ka setlhangwa.

Ditlhangwa tse di dirisediwang go buisa gape di ka dirisiwa jaaka dikao tsa go kwala. Sekao, barutwana ba ka buisa ditlhangwa tsa dipuisano/ tse di sa tseyeng letlhakore ka setlhogo se se reng, 'Bojalwa bo baka matlhotlhapelo a magolo mo mothong - A bo tshwanetse go iledіwa?' Barutwana ba ka buisa setlhangwa ka go dirisa mokgwa wa dikgato tse tharo. Ba ka sekaseka popego le diponagalo tsa puo tsa mofuta wa setlhangwa mo Kgatong ya Go buisa. Ba ka kwala setlhangwa sa dipuisano/se se sa tseyeng letlhakore ka setlhogo sa bona se se farologaneng ka nako ya thuto ya Go kwala.

Go na le melebo e le *meraro e e farologaneng* ya go buisa mo kharikhulamong e:

Sa ntlha, barutwana ba tla ikatisa ka puiso tsenelelo ya ditlhangwa tse dikhutshwane tsa tekatlhaloganyo, go kwala dintlha, tshobokanyo le temogo e e tseneletseng ya tiriso ya puo. Ditlhangwa tse di tsewa go tswa mo mefuteng e mentsi ya metswedi e e kwadilweng le e e bonwang gape di ka akaretsa dinopolo go tswa mo dipading, dikgangkhutshweng, diathikele, diphasalatso, dikerafo, dikhathunu, dinepe kgotsa mo ditshwantshong tse dinnye tsa difilimi. Mo ditlhangweng tse di kwadilweng, barutwana ba tshwanetse go ikatisa le go dirisa dikgono tsa go okola dintlha/buisa ka bonako gore ba kgone go bona gore setlhangwa se bua ka ga eng le go tlodisa matlho/go buisa ka bonako go ntsha dintlha tse di rileng le go buisa ka tsenelelo. Tlhokomelo e e kgethegileng e ka newa diponagalo tsa thutapuo tsa ditlhangwa tse, go dirisiwa mo thutong e e lotanngwang ya puo. Sekao, fa kholomo ya dikgakololo e tlhophetswe go dirisediwa puiso tsenelelo; ntlha ya thutapuo e e tsenyelediwang e ka nna madirimathusi, medirisotaelo (sk. ne, ka, tshwanetse).

Sa bobedi, barutwana ba tla ithuta dibuka tse di tlhaotsweng, ba itebagantse le temogo ya bontle le ya setso mo ditlhangweng di tshwana le maboko, diterama, difilimi, dipadi le dikgangkhutshwe. Dibuka tse di tlhophilweng di letla barutwana go dira ka ditlhangwa tsa botlhokwa tsa temogo ya bontle le tsa setso le go utulola boammaaruri jwa bona ka tiragatso e. Dibuka tse di tlhophilweng di tla itsise barutwana dipuo tse dintsi/mareo a setegeniki a a dirisitsweng mo tshekatshekong ya dikwalo, sk. "poloto" le "baanelwa" mo dipading kgotsa "kgatiso e telele" mo filiming. Dipuo tse dintsi di kgontsha barutwana go upulola go tlhaloganya setlhangwa thata e bile di se ke tsa ithutelwa botsona.

Dipuo tse dintsi di tshwanetse go amana thata le setlhangwa se se ithutiwang; sekao, motho a ka tlhopha padi go na le leboko go buisana ka poloto. Mo Mephatong 10-12, barutwana ba tshwanetse go ithuta ditlhangwa tse di farologaneng tsa dikwalo. Sekao, morutabana a ka tlhopha lenaneo la maboko mo dingwageng tse pedi (Mephato 10 le 11), dikgangkhutshwe go tswa kwa dinageng tse di farologaneng, dipadi le diterama go tswa mo dipakeng tse di farologaneng kgotsa difilimi tsa bakaedi ba ba farologaneng.

Mo Mophatong 12 barutwana ba tla ithuta dibuka tse di tlhaotsweng tsa bosetšhaba.

ELA TLHOKO: Thuto ya filimi e ka rutelwa boikhumiso mo Mephatong 10 le 11. Dikolo tse di dirang tlhopho e, di tshwanetse go kgona go neela thekenoloji e e tlhokagalang go ithuta ditlhangwa tsa filimi le tsa kutlopono.

Sa boraro, barutwana ba tshwanetse go diragatsa puiso e e atolositsweng ya mefuta ya ditlhangwa tsa pono le tse di kwadilweng. Ba tshwanetse go itse gore ba fitlhelela jang laeborari ya phaposiborutelo, ya sekolo kgotsa ya setšhaba le difilimi le inthanete fa e le gone. Barutabana ba tshwanetse go kaela barutwana go tlhopha ditlhangwa tsa seemo se se nepagetseng, tse di kgatlhisang e bile di kgona go fitlhelelwa. Diketelo tsa laeborari, ditlhopha tsa go buisa, laeborari ya phaposiborutelo, dimakasine tse di abilweng kgotsa tse di ikwadiseditsweng le makwalodikgang mo phaposiborutelong di tshegetsa lenaneo le la puiso.

Go kwala le go tlhagisa

Mo tshimologong ya ngwaga, go botlhokwa go tlhatlhoba go kwala ga barutwana. Barutabana ba ka fitlhela gore ba tlhoka go ka boeletsa metheo mengwe ya go kwala, sk. popego ya temana, popego ya polelo le matshwao a puiso. Go ka tlhokagala gore o tswelele go neela barutwana maele le ikatiso mo tsamaong ya ngwaga.

Kgato ya ntlha mo go ruteng go kwala go go atologileng ke go tlhopha setlhangwa se se maleba. Barutabana ba tshwanetse go tlhopha mefuta ya ditlhangwa mo maemong a a tshwanetseng mophato o ba o rutang. Mefuta mengwe ya ditlhangwa e siametse bokwadi jwa ditlhangwa tse di khutshwane, sk. lekwalo kgotsa imeile. Mefuta e mengwe ya ditlhangwa jaaka tlhamo e e tlhotlheletsang kgotsa e e ngangisanang, di maleba fa go tlhokagala ditlhangwa tse ditelele. Barutwana ba tshwanetse go kwala ditlhangwa tse di farologaneng ka maitlhomo a a farologaneng: borutegi, magareng ga batho, tiro. Barutabana ba tshwanetse go tlhomamisa gore ba dira mefuta ya ditlhangwa e e leng botlhokwa mo dirutweng tse dingwe, sekao, ditlhamo tsa dipegelo tsa tshedimosetso, ditlhaloso, tlhotlheletso le ngangisano.

Barutabana ba tlhoka go rulaganyetsa go ruta mofuta o o tlhophilweng wa setlhangwa. Se, se tla tsenyeletsa dikgato tse di latelang:

- go itsise setlhogo, sekao. 'Se dirise diritibatsi!' mo tlhamong e e tlhotlheletsang; se, se ka akaretsa go simolola tlotlofoko e ntšhwa e e siametseng setlhogo le maemo a barutwana.
- go lebelela dikao tsa tlhamo e e tlhotlheletsang mo ditlhogong tse di farologaneng le tshekatsheko ya popego ya yona le matshwao (diponagalo) tsa puo.
- go tlotla ka maitlhomo, babuisi le maemo tse di laolang setaele kgotsa rejisetara
- go tlotla ka seelo se morutabana le barutwana ba tshwanetseng go se dirisa mo go tlhatlhobeng tlhamo ya tlhotlheletso.
- go kokoanya dikakanyo le go dira dipatlisiso ka setlhogo: se, ke tšhono e nngwe ya go aga tlotlofoko

- go kwala ditlhangwa tsa ntlha le go amogela pegelo go tswa go balekane kgotsa morutabana
- go boeletsa, go tseleganya le go tlhotlha diphoso mo tlhamong; go lebelela le go baakanya dipopego tsa puo, mopeleto le matshwao a puiso

Gore barutwana ba kwale sentle, ba tlhoka kitso e e farologaneng ya mefuta ya ditlhangwa, tlotlofoko e ntsi, go dirisa dipoego tsa puo e ntle ya Setswana, mopeleto le matshwao a puiso; le go tlhaloganya go go tseneletseng ga bokgoni jwa bona jwa go kwala.

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

Dikgono tsa go reetsa, go bua, go buisa, le go kwala di ka se tsenngwe mo tirisong kwa ntle ga kitso e e tseneletseng ya dipopego tsa puo le melawana ya tiriso ya tsona. Barutwana gape ba tlhoka tlotlofoko e ntsi, se e leng ntlhakgolo e le yosi e e kgontshang motho go ka tlhaeletsana sentle mo puong ya tlaleletso. Tlotlofoko e ntsi e botlhokwa mo bokgoning jwa puo, bogolo jang mo go buiseng le go kwala. Mokgwa o o mosola thata mo barutwaneng go ka tokafatsa le go godisa dipopego tsa puo ya bona le go oketsa tlotlofoko ya bona ke fa ba dira tiro e ntsi thata ya go buisa mo phaposiborutelong le kwa ntle. Jaaka re bone fa godimo, barutabana ba tlhoka go batla tulo e e tla siamelang puiso e e tseneletseng mo thulaganyong ya puo ya tlaleletso.

Dipopego tsa puo le tlotlofoko di tshwanetse go rutwa mo maemong le mo ditirwaneng go lebeletswe dikarolo tse tsa puo. Di ka rutwa mo maemong e le karolo ya thuto ya puiso ya go tlhaloganya, fa go lebeletswe temana e khutshwane ka tsenelelo. Dingwe tsa dipotso tse morutabana a ka di botsang di tla lebisiwa mo tirisong ya puo mo setlhangweng. Se, se neela morutabana le barutwana tšhono ya go lemoga ka moo dipopego tsa puo le tiriso ya puo di dirisiwang ka teng le gore di fitlhelela fa kae. Dipopego tsa puo le tlotlofoko di ka rutiwa mo bokaong jwa go kwala. Sekao, fa barutwana mo phaposing ba sekaseka mofuta wa setlhangwa/mofutakwalo mo go baakanyetseng go kwala, ba tla lebelela popego le matshwao (diponagalo). Fa go buiwa ka diponagalo, ba tla lebelela go tlhophiwa ga tlotlofoko le dipopego tsa puo, ka mafoko a mangwe, ba lebelela rejisetara e e dirisitsweng. Fa barutwana ba tlhotlha diphoso le go tseleganya bokwadi jwa bona, ba tshwanetse go tla ka kitso ya bona ya dipopego tsa puo le tlotlofoko. Morutabana o tla tlhoka go neela pegelo ka go ba thusa mo tsamaisong e.

Go tshwanetse gore gape go nne le ditirwana tse di lebelelang thata dipopego tsa puo le tlotlofoko jaaka karolo ya thulaganyo e e lolameng le tsibogo mo diphosong tse di lemogilweng ke morutabana. Dipopego tsa puo di tshwanetse go rutiwa ka maikaelelo a a rileng; go lebilwe thata bokao le popego. Sekao, tirwa e ka dirisiwa fa sedirwa se le botlhokwa go na le sediri e bile o batla go se dira ntlhaphisegelo, kgotsa fa sediri se sa itsiwe, se se botlhokwa kgotsa go se botlhokwa go ka umakiwa, sekao, ‘Gauta e rafiwa kwa Thabong’ kgotsa ‘ Marekelo a thubilwe maabane bosigo’. Matshwao a puiso a tshwanetse go rutiwa mmogo le popego ya dipolelo.

Barutwana ba tshwanetse go rotloeletswa go dirisa dithanodi tsa temenngwe le tsa temepedi. Ba tshwanetse go rotloediwa go kwala mafoko a maŝwa a ba kopanang le ona mo bukeng ya bona ya tlotlofoko le go ithuta mokwalo le bokao jwa ona ka tlhogo. Go tshwanetse ga nna le poeletso ya ka metlha ya tlotlofoko le mopeleto mo sebopegong sa diteko le mekgwa ya go leka le metshameko ya mopeleto.

2.5 Melebo ya go ruta puo

Melebo ya go ruta puo mo dikwalong e ikaegile ka setlhangwa, e a tlhaeletsa, e a lotaganya e bile e lebile dikgato.

Molebo wa go ruta puo o o ikaegileng ka setlhangwa le **molebo wa go ruta puo ka mokgwa wa tlhaeletsano** ka bobedi e ikaegile ka tiriso le tlhagiso e e tswelelang ya ditlhangwa.

Molebo wa go ruta puo o o ikaegileng ka setlhangwa o ruta barutwana go nna le bokgoni, ba itshepe le go nna babuisi ba ba buisang ka tsenelelo, bakwadi, balebeledi le batlhami ba ditlhangwa. E akaretsa go reetsa, go buisa, go lebelela le go sekaseka ditlhangwa gore go tlhaloganyesege gore di tlhagisitswe jang le gore ditlamorago tsa tsona ke dife. Ka tirisano e e botlhokwa e, barutwana ba godisa bokgoni jwa go tlhatlhoba ditlhangwa. Ditlhangwa tse e leng tsa nnete ke metswedi e megolo ya diteng le maemo a tlhaeletsano, go ithuta go go lotaganeng le go ruta dipuo. Molebo o o ikaegileng ka setlhangwa, gape o akaretsa go tlhagisa mefuta e e farologaneng ya ditlhangwa mo maitlhomong le mo bareetsing ba ba rileng. Molebo o, o sedimosediwa ke go tlhaloganya gore ditlhangwa di bopiwa jang.

Molebo wa go ruta puo ka mokgwa wa tlhaeletsano o tshitsinya gore morutwana o tshwanetse go nna le maitemogelo a magolo mo puong e e ikaeletsweng le ditšhono di le dintsi tsa go ikatisa kgotsa go tlhagisa puo fa a e ithuta. Barutwana ba ithuta go buisa, fa ba buisa thata le go ithuta go kwala ka go kwala thata.

Molebo wa go ruta puo ka dikgato o dirisiwa fa barutwana ba tlhagisa ditlhangwa tsa molomo le tse di kwadilweng. Barutwana ba tsaya karolo mo maemong a a farologaneng a dikgato tsa go reetsa, go bua, go buisa le go kwala. Ba tshwanetse go akanyetsa bareetsi le maitlhomo mo tsamaong ya dikgato tse. Se, se tla ba kgontsha go tlhaeletsana le go tlhalosa megopolo ya bona ka go itlela fela. Sekao, go rutiwa ga go kwala ga go a leba se se tlhagisiwang fela, mme gape go lebile dikgato tsa go kwala. Mo dikgatong tsa go kwala barutwana ba rutiwa mokgwa wa go tlhama dikakanyo, go akanya ka ga mosola wa tsona le ka babuisi, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go tseleganya tiro ya bona le go tlhagisa setlhangwa se se kwadilweng se se tlhaeletsang megopolo ya bona.

Melebo ya go ruta dikwalo

Lebakalegolo la go buisa dikwalo mo phaposiborutelong ke go dira gore barutwana ba nne le tshisimogo mo tirisong e e kgethegileng ya puo e e lolameng, e e nang le boammaaruri, botshwantshi, ya matshwao, e na le bokao jo bo tseneletseng go feta sengwe le sengwe fela se ba ka se buisang. Fa ditlhangwa tse dingwe e le tsa boitumediso, kakabalo, kgotsa tshenolelo, bakwadi ba ba tlhoafetseng ba kwala dipadi, diterama le maboko ka gore ba na le dikakanyo, megopolo le dikgang; melawana le ditumelo tse ba batlang thata go di abelana kgotsa go di senolela babuisi ba bona ba ba ikaeletsweng. Tiriso ya puo ya bona ya botshwantshi ke mokgwa o o tlaleletsang, o o senolang, o o tshegetsang le go baya mo pontsheng dikakanyo tsa bona.

Go ruta dikwalo ga go nke go nna bonolo, fela ga go kgonege kwa ntle ga dithanolo le ditshwaelo tsa botho, tse di akanngwang di na le boammaaruri go tswa mo barutwaneng ka bobona. Kwa ntle ga gore ba ithute go tlhaloganya setlhangwa ka bobona, ba tla bo ba sa rutega mo go kgotsofatsang. Barutabana ba tlhoka gore gangwe le gape ba tshegetse dithanolo tsa bona le dikakanyo tsa ditlhangwa, ba bo ba letlelela botsayakarolo jwa barutwana go le gontsi ka mo go tlhaloganyesegang. Thanolo ga se ka ga go nepa kgotsa go fosa. Ke ka ga go batlisisa se se nang le bokao mo mmuising.

Ditsela tse di botoka tsa go ruta dikwalo di ka akaretsa tse dingwe kgotsa tsotlhe tse di latelang:

- Leka ka mokgwa o o ka kgonang go buisa bontsi jwa setlhangwa mo phaposing ka fa go ka kgonegang ntle le go kgaotsa o dira ditirwana tse dingwe. Se, se se ke sa feta dibeke di le pedi. Go botlhokwa gore barutwana

ba nne le kakanyo e e lolameng ya se se diragalang kwa tshimologong ya setlhangwa. Go tsaya nako e ntsi mo go buiseng setlhangwa go senya go tlhaloganya ntlha ya kanelo le poloto ka botlalo. Diphaposi tse dingwe di kgona go buisa setlhangwa kwa ntle ga tshegetso ya mokgwa o. Se, se tshwanetse go rotloediwa. Go tshwanetse ga rutiwa poko e seng maboko. Buisa bontsi bo bo ka kgonegang mo phaposing, le go netefatsa gore barutwana le bona ba buisa ba bo ba kwala maboko.

- Thanolo ya setlhangwa ke thuto e e rutiwang mo maemong a thuto ya yunibesithi e bile barutwana ba setlhopha se ga ba tlhoke go ithuta kemo e e kwa godimo e ya thanolo. Le fa go ntse jalo, maitlhomo otlhe a go ruta ditlhangwa ke go bontsha barutwana ka moo puo ya bona ya gae e ka dirisiwang ka teng ka botlalo, ka botlhale, ka botshwantshi le ka manontlhotlho. Se, se raya go lebelela ka moo setlhangwa se bopilweng ka teng, se tlhotlheleditsweng, le go rulaganngwa ka go tlhalosa le go gatelela se se tlhagisiwang. Tiro e e ntseng jalo e ka akaretsa go tlhatlhoba go nna teng le go tlhokega ga boikakanyetso. Go ka lejwa ntlha ya gore ke mofuta ofe wa boikakanyetso o o tlhophilweng ke mokwadi le mabaka a teng; dipopego tsa dipolelo le ditemana, boalo jwa maboko, tlhopho ya mafoko, dipopego tse di tswelelang mo setlhangweng; tiriso ya letshwao, modumo le mmala mo go leng maleba. Bontsi jwa tiro e, bo tshwanetse go ikaega ka setlhangwa, fela tshekatsheko ya setlhangwa sengwe le sengwe mola ka mola, e senya go nna bofitlha ga sona.

- Go kwala ga boitlhamedi go tshwanetse ga golaganngwa thata le go ithuta setlhangwa sengwe le sengwe sa dikwalo. Ditirwana tsa go kwala tse di batlang gore setlhangwa se se buisiwang se tlhaloganngwe di ka nna le thuso e kgolo mo go fitlheleleng maemo a mantsi a kgatlhego mo barutwaneng. Dipuisano tsa mo phaposing di ka nna mosola fa fela yo mongwe le yo mongwe a na le seabe. Fela dipuisano tsa phaposi tse di isang kwa ditirwaneng tsa tiro e e kwadiwang di na le mosola o o bonalang mo barutwaneng le mo go morutabana.

- Kwa bofelong, go botlhokwa go tlhagisa gore mo dikwalong ga se gantsi go solofelwa karabo e le nngwe e e nepagetseng. Setlhangwa se se feletseng, se kaya sengwe, e seng manathwana a sona fela; puiso e siameng ya setlhangwa e akaretsa setlhangwa sotlhe mo mekgweng ya go se ranola, ya boitlhamedi, ya motho ka nosi le ya go utolola dintlha.

2.6 Kabo ya nako mo kharikhulamong

Kharikhulamo ya Puo ya tlaleletso ya ntlha e ikaegile mo dibekeng di le 40 ka ngwaga wa dithuto ka kabo diura di le 4.5 ka beke. Puo e rutiwa mo sedikong sa dibeke di le pedi, diura di le 9. Lenaneo la nako ya go ruta le tshwanetse go tlamela ka dikamuso/dipakathuto tse di kopaneng gangwe mo bekeng, go letla gore ditirwana tse di atolositsweng, jaaka go kwala, di konosediwe.

Mo tsamaong ya dibeke di le pedi, kabo e e latelang ya nako e tshitsinngwa boemong jwa bokgoni jo bo farologaneng jwa puo.

Dikgono	Kabo ya Nako go ya ka sediko sa dibeke di le Pedi (Diura)	%
Go reetsa & Go bua	1	10
Go bua & Go lebelela: Tekatlhaloganyo & Dikwalo	4	45
Go kwala & Go tlhagisa	3	35
Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso ya tsona (se, se tsenyeleditswe gape mo dikgonong tse di fa godimo)	1	10

Kabo ya nako mo go ruteng/ithuteng go go tlwaelegileng mo Mephatong 10 le 11 ke dibeke tse 36. Dibeke di le nne (4) di beetswe tlhatlhobo. Mo Mophatong 12 dibeke di le 30 di beetswe go ruta/ithuta le dibeke di le lesome tse di beetsweng tlhatlhobo.

2.7 Ditlhokego tsa go ruta Puotlaleletso ya ntlha ya tlaleletso jaaka serutwa.

- Morutwana o tshwanetse go nna le:

  (a) Buka e e rebotsweng ya dipopego tsa puo le tiriso

  (b) Dibuka di le pedi (2) tsa mefutakwalo e e tlhaotsweng mo go tse di latelang:

Mofutakwalo	Mephato 10-12
Padi	√
Dikgangkhutshwe	√
Terama	√
Poko	√

  (c) Thanodi, fa go kgonagala barutwana ba tshwanetse go nna le thanodi ya temepedi, sk. Setswana/English

  (d) Didiriswa tsa mmedia: Kokoanyo ya makwalodikgang le dimakasine

  (e) Didiriswa tsa puiso tse di fitlhelwang mo phaposiborutelong, sekolong kgotsa laeborari ya setšhaba go rotloetsa puiso ka bophara

- Morutabana o tshwanetse go nna le:

  (a) Pegelo ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo

  (b) Pholisi Puo mo Thutong (LiEP)

  (c) Buka ya dipopego tsa puo le melawana ya tiriso e e dirisiwang ke barutwana le dibuka tse dingwe tsa metswedi go tlaleletsa tse di tlhaotsweng.

  (d) Dibuka di le pedi (2) tsa mefutakwalo e e tlhaotsweng mo go tse di latelang:

Mofutakwalo	Mephato 10-12
Padi	√
Dikgangkhutshwe	√
Terama	√
Poko	√

  (e) Dithanodi - ya temenngwe le ya temepedi, le thesorase

  (f) Kaedi ya dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

  (g) Didiriswa tsa mmedia: makwalodikgang a a farologaneng, dimakasine, diboroutšhara le dipampitshana tsa tshedimosetso

  (h) Go fitlhelega ga didiriswa tsa puiso mo phaposiborutelong, mo sekolong, kgotsa laeborari ya setšhaba go kaela barutwana go buisa ka bophara.

KAROLO 3: DITENG LE DITHULAGANYO TSA GO RUTA DIKGONO TSA PUO

Karolo e e kgaogantswe ka dikarolwana di le PEDI, Dikgono, Diteng le Ditogamaano mo kharikhulamong ya Dipuo, le Dithulaganyo tsa Go Ruta

3.1 GO REETSA LE GO BUA

Go reetsa le go bua ke dikgono tse di farologaneng fela e nngwe e ikaegile ka e nngwe. Ka bobedi di bonala go ya go ile mo phaposiborutelong fa barutwana ba amogela le go buisana ka tshedimosetso. Go reetsa le go bua go go tlhomameng le go go sa tlhomamang mo mabakeng a a kgethegileng, sekao, dingangisano di batla thuto e e itebagantseng le tsona. Go reetsa le go bua go go tlhomameng le go go sa tlhomamang go lotagantswe le puiso, go kwala le tiriso ya puo, le go bua go e ka naya setlhangwa se se kwadilweng sebopego sa tiro ya molomo (sk. puisetsogodimo).

GO REETSA

Dikgato tsa go reetsa

Thuto ya theetso ka gale e tsenyeletsa go ruta dintlha tsa dikgato tsa theetso. Se, ke tirwana ya maphata a le mararo e e tlhagisang ditogamaano tsa theetso e e ikemetseng go nopola le go tlhaloganya puo le mefuta e mengwe ya theetso. Ga se kgato e nngwe le e nngwe e e tla dirisiwang mo maemong a mangwe le a mangwe. Sekao, fa barutwana ba reeditse tlhaloso e e gatisitsweng ba tlile go tlhoka go dira tirwana ya **pele ga theetso** e e ba sedimosetsang ka tlhokego ya theetso e e tsepameng le go ba thusa go dira kgolaganyo le maitemogelo a bona. Ditirwana tsa **theetso** di ka thusa go ikgopotsa dintlha go sekaseka melaetsa. Kgato ya **morago ga puiso** e ka dira gore barutwana ba tsibogele se ba se utlwileng ka nako ya dipuisano.

Ditirwana le tlhatlhobo ya tekatlhaloganyo di neela morutabana tšhono ya go ruta barutwana gore ba reetse jang.

Pele ga theetso go gorosa barutwana mo maemong a go reetsa. E ba letla go ikgopotsa kitso e e fetileng ka setlhogo, le go ipaakanyetsa theetso.

- Tsosa/tlhotlheletsa kitso e e itsiweng pele ga theetso
- Bonelapele se setlhangwa se ka tswang se bua ka ga sona go tswa mo setlhogong
- Lebagana le tlotlofoko e kgolo e barutwana ba ka tswang ba sa e tlwaela
- Morutabana a ka kwala dipotso tsa kgato ya pele ga theetso go dira gore barutwana ba ngokege
- Barutwana ba tshwanetse gore ba bo ba ipaakanyeditse go dira ka thata, sekao, go ka dirisa phensele le bukana go ka tsaya dintlhathuto

Ka nako ya theetso barutwana ba ka reeletsa mabaka a a farologaneng:

(Ela tlhoko gore ke ikatiso e ntle mo barutwaneng go reetsa setlhangwa gantsinyana, ba lebelela ntlha e e farologaneng mo nakong e nngwe le e nngwe)

Go reeletsa tshedimosetso e e rileng

- Batlisisa bokao; nopola dintlhakgolo le dintlha tsa tlaleletso
- Ka gale lebelela go tlhaloganya molaetsa ka go lebisisa go kopana, go dira le go tlhomamisa diponelopele, go ipopela bokao, go tlhatlhoba , le go ikgopotsa

- Itirele dintlha tse di tlhaloganyesegang; nopola, latedisa, rulaganya, sobokanya, nolofatsa, tlotla gape, tlhalosa se se builweng
- Lemoga sebui/ mokgwa o motlhagisi a dirisang dikarolo tsa mmele ka teng le ditemosi dingwe tsa pono

Go reeletsa tshekatsheko le tlhatlhobo e e tseneletseng

- Farologanya magareng ga ntlha le kakanyo
- Sekaseka le go tlhatlhoba kutlwalo ya lentswe(segalo) la molaetsa
- Nopola le go tlhalosa puo nngwe le nngwe e e dirisitsweng e e tsosang maikutlo a a rileng le ya kgobelelo
- Tsibogela setlhangwa ka tsenelelo

Go reeletsa tlhaeletsano le ba bangwe

- Dirisa dithefosano mo mmuisanong kgotsa mo ditlhopheng
- Botsa dipotso go tshwarelela mmuisano
    - o Tsibogela puo le tiriso ya dikarolo tsa mmele mo tlhaeletsanong
    - o Supa kgatlhego le go ngoka theetso ka tlhaloso, tebego, jalo jalo
    - o Dirisa melawana e e maleba go phefofatsa le go supa tlotlo mo go ba bangwe

Go reeletsa kgatlhegelo

- Go tsiboga mo maemong a tlhaeletsano
- Dirisa melawana ya dithefosano mo motlotlong.
- Botsa dipotso go tsweletsa tlhaeletsano
- Tsibogela puo ya matsogo, tebo ya matlho, le ya mmele
- Supa go tlhaloganya botsalano magareng ga puo le setso ka go bontsha tlotlo mo melawaneng ya ditso.
- Tsibogela bontle jwa boleng jwa setlhangwa sa molomo, sk. moribo, lobelo, seabe sa lentswe, tshwantsanyo, le ditlha tse dingwe tse di tsamaisanang le setlhangwa.

Morago ga theetso go sala morago maitemogelo a theetso. Barutwana ba:

- araba dipotso
- boeletsa dintlhakgolo
- ba a sobokanya
- fetisetsa tshedimosetso go tswa go ya mofuta wa molomo go ya go e e kwadilweng, sk. go dirisa tshedimosetso ka go tlatsa tshedimosetso mo papetlaneng
- kopanya tshedimosetso e ntšhwa le kitso e e ntseng e le teng
- tsaya ditshwetso, go tlhatlhoba; go neela kakanyo; go tsibogela ka tsenelelo

GO BUA

Thuto ya go bua e tlhoka go tsaya tsia mefuta e e farologaneng ya go bua go go sa tlhomamang le go go tlhomameng, go tswa mo puisanong e e lokologileng go ya go ngangisano e e tlhomameng le tlhagiso. Go bua ka tlhamalalo, ka thelelo, ka tlhomamo, ka go itshepa le ka tsela e e maleba e tshwanetse go nna maikaelelo a go ruta go bua.

Go bua go go sa tlhomamang le tiro ya setlhopha (lebelela "diponagalo le melawana ya tlhaeletsano ya molomo" fa tlase)

- Simolola le go tsweledisa mmuisano, sk. go tlatsa diphatlha mo puong le go rotloetsa mmui
- Go araba le go tsibogela dipotso ka maitlhomo a go tsweledisa mmuisano
- Dirisa melwana ya thefosano mo mmuisanong
- Aroganya dikakanyo le maitemogelo
- Sedimosa bokao mo go tlhokagalang
- Neela le go tshegetsa kakanyo; go buisanela ntlhakemo
- Tsholetsa/godisa maikaelelo a tiro ya setlhopha ka go tsaya boeteledipele le maikarabelo a mangwe a a amanang le jona
- Tsibogela puo le tiriso ya dikarolo tsa mmele mo tlhaeletsanong
- Supa kgatlhego le go tsaya tsia ka tsela e e maleba ka go dirisa tlhagiso, kemo le puo ya diatla

Go bua go go tlhomameng le tlhagiso

Dikgato tsa go bua go go tlhomameng ka dinako dingwe di tla tsenyeletsa; 1) go ipaakanya, go batlisisa le go rulaganya le 2) go ikatisa le go tlhagisa. Mefuta ya tlhagiso e e tlhomameng e tsenyeletsa karolo ya go kwala.

Go ipaakanya, go batlisisa le go rulaganya

Barutwana ba supa go ipaakanya, go batlisisa le go rulaganya dikgono tsa tlhagiso ya molomo. Ba**:**

- dirisa metswedi le didiriswa tsa kaelo go batla le go tlhopha tshedimosetso
- kwala dintlha le tshobokanyo go tswa mo metsweding e e farologaneng, e le maleba
- akaretsa dintlha le dikao tse di farologaneng go ya ka ditlhokego tsa ditiro
- kwala matseno le bokhutlo jo bo nonofileng, sk. ka go dirisa dinopolo go tswa mo dikwalong, tshupo e e lebileng tshedimosetso e e maatla le go tshepiwa
- aga megopolo le dintlha tse di tshegetsang: rulaganya dintlha, dikao, jalo jalo, ka tatelano
- neela mofuta wa bopaki jo bo maleba, sk. dipalo, boipobolo, maemo a a rileng mo go tshegetseng dintlha
- dirisa dilwana tsa kutlo kgotsa pono go tsosolosa kgatlhego le tsepamo mo ditlhagisong

Go ikatisa le Go tlhagisa

Barutwana ba bontsha go ikatisa le dikgono tsa tlhagiso ya tiro ya molomo. Barutwaba ba:

- Dirisa mekgwa e e maleba ya go bua
- Supa temogo ya baamogedi ba tshedimosetso: dipotso tse di sa batleng dikarabo, dipoeletso le khutso (go kgwa mowa)
- Supa temogo ya maemo: puo e e tlhomameng, e e sa tlhomamang le ya mo mmileng kgotsa ya tlaopo
- Tlhagisa le go tshegetsa kakanyo ya gago mo dipuisanong le mo ditlhaeletsanong le ba bangwe
- Dirisa popego ya puo le melawana e e siameng
- Dirisa ditogamaano tsa puo ya mafoko le e e seng ya mafoko go gatelela bokao, sk. segalo, tshupo/ pharologanyo ya lentswe, modumo, lebelo, tlhagiso, le tiriso ya dikarolo tsa mmele mo tlhaeletsanong
- Bua ka segalo se se nepagetseng le kapodiso e e maleba tse di senolang bokao

Diponagalo le melawana ya ditlhangwa tsa tlhaeletsano ya molomo

Go bua go go sa tlhomamang le tiro ya ditlhopha

Go bua/ sebopego sa setlhangwa sa molomo	Maitlhomo	Diponagalo
Dipuisano tse di sa tlhomamang/ motlotlo/ mmuisano/ tiro ya ditlhopha Lebelela: Ditlhagiso jaaka di dirisitswe mo puong ya tlhaeletsano ya Setswana – Lenaneo la kaelo le le fa tlase	Go aroganya megopolo, dikakanyo le dintlhakemo le ditlhopha ka bongwe	• Simolola le go tsweledisa mmuisano • Dirisa mokgwa wa go refosana motlotlo • Tlatsa diphatlha mo puong le go rotloetsa mmui • Tlhalosa bokao mo go tlhokagalang teng • Neela le go emela kakanyo; buelela kemo ya gago • Aroganya dikakanyo le maitemogelo • Botsa le go tsibogela dipotso ka maitlhomo a go tsweledisa mmuisano • Rotloetsa maikaelelo a tiro ya setlhopha ka go tsaya boeteledipele le maikarabelo a mangwe • Tsibogela puo le tiriso ya dikarolo tsa mmele mo tlhaeletsanong • Supa kgatlhego le go tsaya tsia ka go dirisa tlhagiso, kemo le puo ya mmele.
Puisetsogodimo e e sa ipaakanyediwang	Go aroganya setlhangwa se se kwadilweng ke wena kgotsa ke ba bangwe	• Buisa ka thelelo go ya ka bokao le maitlhomo • Kapodisa mafoko kwa ntle ga go sokamisa bokao • Oketsa bokao ka segalo, tlhagiso ya lentswe, lebelo le tiriso ya dikarolo tsa mmele mo puong

Go bua go go tlhomameng le tlhagiso

Go bua/ Sebopego sa setlhangwa sa molomo	Maitlhomo	Diponagalo
Puo e e ipaakanyeditsweng Sebopego se, se tla tlhagisa bopaki jwa patlisiso le/ go ipaakanya	Go itsise/ go tlhotlheletsa/ go aroganya le go tshegetsa ntlhakemo kgotsa kakanyo Pegelo ya molomo; thadiso	• Dira dipatlisiso • Rulaganya ditlabakelo sentle. Tlhopha le go aga dintlhakgolo le go di tshegetsa ka dikao • Dirisa sebopego, tlotlofoko, puo le melawana tse di nepagetseng • Dirisa dipotso tse di sa batleng dikarabo, go kgaotsa le dipoapoeletso • Dirisa segalo, tlhagiso ya lentswe, lebelo, go lebaganya matlho le yo go buiwang le ena/bona, go ema le go itlhagisa • Dirisa matseno le bokhutlo jo bo tiileng • Dirisa setaele le rejisetara tse di maleba • Akaretsa didirisiwa tsa pono, kutlo le/ kgotsa ponokutlo, sk. ditšhate, diphousetara, didiriswa, ditshwantsho tse di siameng
Puo e e sa ipaakanyediwang	Go neela puo kwa ntle ga go ipaakanya pele/ go rulaganya ka bonako/ go dirisa ditogamaano ka kitsiso e khutshwane	• Dirisa segalo, tlhagiso ya lentswe, lebelo, tiriso ya dikarolo tsa mmele mo tlhaeletsanong • Bontsha temogo baamogedi ba tshedimosetso le kamano le bareetsi • Dirisa tlotlofoko e e maleba le e e tiileng le popego ya puo • Dirisa matseno le bokhutlo tse di tiileng
Puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng	Go aroganya setlhangwa se se kwadilweng ke ena kgotsa ke ba bangwe	• Buisa ka thelelo le ka tsenelelo go ya ka maitlhomo le tiro • Kapodisa mafoko kwa ntle ga go sokamisa bokao • Oketsa bokao ka segalo, tlhagiso ya lentswe, lebelo, go lebaganyamatlho e ba go buiwang nabo le tiriso ya dikarolo tsa mmele mo tlhaeletsanong
Potsotherisano	Go anya tshedimosetso kgotsa ntlhakemo go tswa go motho a le mongwe kgotsa lekoko Mo mophato 12 barutwana ba tla diragatsa potsotherisano ya tiro	• Kokoanya dintlha le go ipaakanyetsa potsotherisano, sk. go tlhagisa maikaelelo, tshedimosetso ya lemorago, le go rulaganya dipotso • Aga/bopa botsalano le motsenelepotsotherisano (mowa wa go tshepana a o nne teng) • Reetsa ka matlhagatlhaga, go tlhatlhoba ditsibogo, le go tsiboga ka tsela e e maleba • Itsise batsayakarolo • Botsa dipotso gore go neelanwe ka tshedimosetso. Dipotso di nne maleba le go tlhagisiwa ka tlotlo le masisi • Sobokanya le go rekota ditsibogo, sk. ka go kwala dintlha; go sobokanya; go latedisana le go rulaganya ditsibogo le dintlha tse di botlhokwa ka tsela e e maleba • Tswalela potsotherisano, sk. go leboga motsenelapotsotherisano

Lebelela ditshwaelo tsa kakaretso gape mo go ipaakanyeng le tlhagiso fa godimo

Ngangisano le ntlhakemo

Go bua/ sebopego sa setlhangwa sa molomo	Maitlhomo	Diponagalo
Dipuisano tsa makoko	Go abelana dikakanyo tse di farologaneng kgotsa tshedimosetso go tswa mo metsweding e e farologaneng	• Sebui se sengwe le se sengwe se bua ka ntlha e e rileng ya setlhogo • Lemoga seabe le ditiro tsa modulasetilo o Go laola maemo o Go laola nako o Go tsepama mo lenanatemeng o Go rotloetsa botsayakarolo o Go tswelela o le mo magareng o Go kopa ditshitsinyo kgotsa ditlhopho
Dingangisano	Go ngangisana ka dintlhakemo tse di farologaneng tsa setlhogo se se tlhophilweng Se, ke sebopego se se tlhomameng sa go lebelela le go tsaya karolo ga botlhe.	Tsamaiso ya dingangisano: • Ditlhopha tse pedi tsa dibui, gantsi dibui di le tharo go ya ka setlhopha, di ngangisanela ntlha ka go dumelana le yona kgotsa ka go e ganetsa. Ditlhopha di dira tlhagiso kgotsa tshitsinyo, sk. 'Sejana sa lefatshe sa kgwele ya dinao se ne se siametse ikonomi ya rona' go na le go re 'Sejana sa lefatshe sa kgwele ya dinao'. • Tsamaiso ya ngangisano e laolwa ke modulasetilo yo o: o itsiseng setlhogo le lemorago le le tsamayang le sona o itsiseng sebui se sengwe le se sengwe o laolang maemo o laolang nako – dibui di neetswe nako e e lekanyeditsweng o laolang dipuisano fa setlhogo se se na go itsisewe (lebelela fa tlase) o laolang ditlhopho (lebelela fa tlase) • Modulasetilo o itsise setlhogo a bo a kopa sebui sa ntlha, yo o se sireletsang, go ka simolola go bua. • Sebui sa ntlha se se tshegetsang/sireletsang se tlhagisa dintlha tse di tshegetsang ntlha ya sona. • Sebui sa ntlha se se ganetsang setlhogo se tlhagisa dintlha tse di tshegetsang ntlha ya sona le go ka tlhasela dintlha tsa sebui sa ntlha se se sireletsang. • Sebui sa bobedi, se se tshegetsang/sireletsang, se agelela ngangisano ya setlhopha, o tlhagisa dintlha tse dintšhwa tse di tshegetsang ntlha ya gagwe, le go ganetsana le dintlha tsa sebui se se sa tswang go bua. • Sebui sa bobedi mo kganetsong le sona se dira fela jalo. • Setlhogo se bulelwa botlhe go ka buisanelwa le go botsa dipotso • Morago ga dipuisano ka botlhe, setlhopha se se ganetsang ke sona sa pele go sobokanya. Sebui sa boraro se boeletsa dintlhakgolo tsa ngangisano ya bona le go leka go tlhotlheletsa bareetsi go ikamaganya le bona le go neela mabaka. Sebui se, se ka ganetsa dintlha tse di fetileng. • Sebui sa boraro mo setlhopheng se se tshegetsang le sona se dira fela jalo. • Dingangisano di ka tswalelwa le dipholo tsa tlhagisiwa ka mekgwa e e farologaneng, sk. ka go letla dipuisano go ka atlholwa ke moatlhodi, kgotsa go ka atlholwa ke bareetsi.

Go bua ka maitlhomo/dikgopolo tse di kgethegileng

Go bua/ sebopego sa setlhangwa sa molomo	Maitlhomo	Diponagalo
Go kaela tsela	Go bolelela mongwe gore o ka goroga jang kwa a batlang go ya gona	• Dirisa thata modirisotaelo • Dirisa dipolelo tse di khutshwane e bile di tlhamaletse • Dirisa thulaganyo e e latelanang • Lebisa go kaelo e e rileng • Supa boleele jo bo fopholetswang • Neela tshedimosetso ka matshwao a a leng mo tseleng eo
Ditaelo	Go tlhalosa tiriso ya sediriswa, go ipaakanyetsa go apaya, go baakanya diphoso	• Tlhalosa tiriso ya sediriswa kgotsa gore sengwe se dirwa jang • Tlhalosa ditsompelo tse di tlhokegang • Neela ditaelo tse di tlhamaletseng, di siame le tatelano e e tlhaloganyegang • Dirisa tlotlofoko, ditlhagiso le puo ya setegeniki tse di maleba
Go itsise sebui	Go neela bareetsi tshedimosetso ka sebui/ molalediwa	• Batla tshedimosetso e e maleba ka ga sebui • Dirisa setaele kgotsa rejisetara e e tlhomameng • Bopa kgatlhego le tsholofelo mo bareetsing, sk. go bolelela bareetsi ka lemorago le le maleba le ka tshedimosetso le dikatlego tsa sebui • Aga se se lebeletsweng ka, sk. khutso (go kgwa mowa) le go fetola lentswe • Feleletsa ka maatla le ka go itshepa
Go neela puo ya ditebogo	Go leboga sebui morago ga neela puo mo bareetsing	• Dirisa rejisetara e e tlhomameng • Reetsa sebui ka kelotlhoko, go tshwaya dintlhakgolo mo puong ya gagwe • Supa dintlha tse di tlhagelelang ka magetla mo puong • Feleletsa ka maatla le ka go itshepa

Ditlhagiso tse di dirisiwang mo puong ya tlhaeletsano ya Setswana – Lenaneo la dikaelo

GO KOPA TETLA/ DIKOPO • A nka … ? • A ke letlelelwa go …? • A go ka kgonagala gore…? • A go siame go…? • A go ka siama fa …? • A o ka tshwenyega fa …? • Ke kopa o ntetle go …? • A o ka dumela go …?	**GO KGAOLETSA** • Tshwarelo, a nka …? • Tshwarelo, o nagana gore nka …? • Tshwarelo, a o itse …? • Tshwarelo, a o ka nthusa ka …?
GO THUSA • A nka go thusa? • A o batla sengwe? • A o tlhoka thuso? • Nka go thusa ka eng ?	**GO TLHOKA THUSO** • A nka thuswa ka …? • A o ka nthusa go …? • Ke tlhoka thuso ya …? • Tsweetswee, nthuse ka …? • Tsweetswee, ntshwarise/ntseise fa ...?

GO KOPA TSHWARELO • Tshwarelo. • Ke itshola gore... • Ke kopa o intshwarele ka … • Ke maswabi go … • Tsweetswee intshwarele go … • Intshwarele	**GO NGONGOREGA** • Ke maswabi go bua se, fela … • Ke maswabi go go tshwenya, fela … • Ka gongwe o lebetse go … • Ke akanya gore gongwe o lebetse go ... • Intshwarele fa e le gore ke tswile mo tseleng ... • Go ka tswa go nnile le go sa tlhaloganyane ka ... • Se nkutlwe ka tsa ga morakile, fela …
GO NEELA KGAKOLOLO • Ga ke akanye gore o …. • O tshwanetse go … • Ga o a tshwanela … • Fa nka bo ke le wena, ke ne ke tla … • Fa nka bo ke le mo maemong a gago, ke ne ke tla • Fa ke ne ke tla ipaya mo ditlhakong tsa gago, ke ne ke… • Go botoka fa o ka … • Ga o a tshwanela go … • Sengwe le sengwe se o se dirang o se ke wa …	**GO SEKAMELA MO LETLHAKORENG** • A o ka rata go … • Nkgotsa ka … • Goreng re se ke ra … • Le ga le, nka rata…wena o akanyaeng? • O akanyare ka dira eng? • Fa e ka bo e le mo thatong ya me ke ne ke tla… • Ke akanya gore re …
GO FOPHOLETSA, GO ITSEELA TSHWETSO • Ke akanya a ipaakanyetsa go… • E ka tlhoka … • A ka tswa a … • Go lebega e kete ... • Motlhamongwe o tlhoka … • Gongwe o/ba tlhoka … • Go thata go bua, fela ke akanya gore … • Ga ke tlhomamise , fela ke akanya gore …	**GO NEELA TSHEDIMOSETSO E E SA NETEFADIWANG** • Go ka nna ... • Ka tekanyetso go na le … • Go na le palo e kgolo ya … • … o bonela pele … • Ke tsa sebopego sa … • Go thata go itse, fela ke fopholetsa gore … • Ga ke tlhomamise, fela ke akanya gore …
GO DUMEDISA/ LAELA **Maeto a maleele, malatsi a boikhutso, maeto a makhutshwane** • Tsamaya sentle. • Itumelele malatsi a gago a boikhutso. • Nna le loeto lo lo monate • Nna le nako e e monate, sk, kwa dijong tsa maitsiboa. • Itumelele nako eo, sk. kwa Huhudi	**GO ITEKOLA** • Se, se ntiretse tota ka gonne … • Ke dirile se sentle ka gonne … • E ne e ka bo e nnile botoka fa nka bo ke … • Se, se ka tokafadiwa ka … • Tswelelopele e a bonagala/ ga e bonagale gonne • Se, se atlega ka gonne …
DIPOTSO TSA MORAGO GA LOETO • Malatsi a gago a boikhutso a ne a le jang kwa …? • A o ne wa itumelela nako ya gago kwa ...? • Loeto lwa gago lwa sefofane/sekepe lo ne lo le jang?	

Boleele jo bo tshitsintsweng jwa setlhangwa se se dirisetswang tekatlhaloganyo ya theetso

Ditlhangwa	Mophato	Palo ya mafoko
• Setlhangwa sa molomo, pono, pono-kutlo, le ditlhangwa tse di tswakilweng go tswa mo tlhaeletsanong ya bontsi • Ditlhangwa tsa kutlo (Mephato 10 le 11, tekatlhaloganyo ya theetso ya kgatiso ya metsotso e le mebedi ka boleele. Kgatiso ya metsotso e le meraro ka boleele mo Mophato 12. Ditlhangwa di buisiwe, bonnye, ga bedi pele ga tlhatlhobo) • Ditlhangwa tsa boitlhamedi • Ditlhangwa tsa kaelo le tshedimosetso • Ditlhangwa tsa go humisa tlotlofoko • Ditlhangwa tsa ponokutlo (difilimi, mananeo le dikgang tsa nnete tsa thelebišene, dikgatiso, mananeo a seyalemowa, ditshwantsho le mmino wa dibidio)	10	Mafoko a le 150/ metsotso e e ka nnang 2
	11	Mafoko a a ka nnang 250 / metsotso e e ka nnang 2 ½
	12	Mafoko a a ka nnang 350 / metsotso e e ka nnang 3
KGOTSA teko ya metsotso e le 30 e akaretsa kgatiso ya metsotso e le mebedi (Mephato 10 & 11) le kgatiso ya metsotso e le meraro (Mophato 12) ka dipotso le dikarabo.		

Nako e e tshitsintsweng ya tlhaeletsano ya molomo

Ditlhangwa	Nako Mephato 10-12
Metlotlo, dingangisano, makgotlhana, ditlhopha, dipuisano tsa makoko	Metsotso e le 20 – 30 go ya ka setlhopha/ phaposi
Mmuisano	Metsotso e le 3-4 ka sebedi/ metsotso e le 5-6 ka setlhopha
Dikaelo le ditaelo	Motsotso o le 1-2
Dipotsotherisano	Metsotso e le 8 – 10 ka setlhopha
Go itsise sebui, Puo ya ditebogo	Motsotso o le 1 – 2
Puiso e e ipaakanyeditsweng	Metsotso e le 2 – 3
Dipuo tse di ipaakanyeditsweng, pegelo, thadiso	Metsotso e le 2 – 3
Go tsaya kgang, go anela ditiragalo	Metsotso go fitlha go e le 5
Dikopano le ditsamaiso tsa tsona	Metsotso e le 8 – 10 ka setlhopha
Tlhaeletsano ya molomo ya letsatsi le letsatsi, sk. go kopa thuso, go neela maitato, jalo jalo	Motsotso o le 1 – 2

3.2 GO BUISA LE GO LEBELELA

Go buisa le go lebelela go kopanya dintlha tse pedi: 1) go ithuta le go dirisa ditogamaano tsa go tlhaloganya diponagalo tsa setlhangwa. 2) go ithuta le go dirisa kitso ya diponagalo tsa setlhangwa. Dintlha ka bobedi di tshwanetse go nna teng mo thutong ya go buisa le go lebelela ditlhangwa tsa dikwalo.

Go buisa le go lebelela diteng go rulagantswe ka: 1) go buisetsa go tlhaloganya 2) go buisetsa go ithuta go go tlhomameng (dikwalo) le go buisa ka nosi go go atolositsweng.

Dikgato tsa go buisa

Thuto ya go buisa ka gale e akaretsa go dira ka dintlha tsa dikgato tsa puiso. Se, ke tirwana ya dikgato di le tharo tse di senolang ditogamaano tsa puiso e e ikemetseng ya go tlhaloganya setlhangwa. Ga se kgato nngwe le nngwe ya puiso e e tla dirisiwang mo maemong mangwe le mangwe. Sekao, fa barutwana ba ithuta mofuta wa setlhangwa kgotsa mofutakwalo o ba sa o tlwaelang, ba tshwanetse go dira tirwana ya **kgato ya pele ga puiso** e e ba lemosang diponagalo tse di fa godimo fela tsa mofuta wa setlhangwa seo, le go ba thusa go supa kgolagano le maitemogelo a bona. Ditirwana tsa **kgato ya puiso** di ka ba thusa go sekaseka sebopego le diponagalo tsa puo ka botlalo. **Kgato ya**

morago ga puiso e ka rotloetsa barutwana mo go lekeng go tlhagisa mofutakwalo mo sebopegong sa setlhangwa se ba se ikwaletseng.

Pele ga puiso go gorosa morutwana mo setlhangweng. Go rotloetsa dikgolagano le kitso e e fetileng.

- Go okola dintlha/buisa ka bonako gore ba kgone go bona gore setlhangwa se bua ka ga eng le go tlodisa matlho/go buisa ka bonako go ntsha dintlha tse di rileng,: Leina la setlhangwa, setlhogo, ditlhogwana, dinopolo, dintlha tsa pono le tshedimosetso ya kerafo, sk. mokwalo le tiriso ya dipalo, kagego, ditshwantsho, dikerafo, ditšhate, dimmepe, go batlisisa mafokomagolo, jalo jalo

- Go okola dintlha/buisa ka bonako gore ba kgone go bona gore setlhangwa se bua ka ga eng le go tlodisa matlho/go buisa ka bonako go ntsha dintlha tse di rileng,sk. setlhogo, lenaneo la diteng, dikgaolo, lenaneo la mafoko, tshupane, dimametlelelo, jalo jalo

- Go bonelapele a dirisa tshedimosetso go tswa mo go okola dintlha/buisa ka bonako gore ba kgone go bona gore setlhangwa se bua ka ga eng le go tlodisa matlho/go buisa ka bonako go ntsha dintlha tse di rileng,

- Go dira ka tlotlofoko ya botlhokwa e e ka tswang e sa tlwaelega mo barutwaneng

Puiso e akaretsa go bopa bokao jwa setlhangwa le go tsaya popegopuo ya sona tsia.

- Go bopa kutlwisiso ya setlhangwa

- Go aga bokao jwa mafoko a a sa tlwaelegang le ditshwantsho ka go dirisa dikgono tsa tlhaselo ya mafoko le metlhala (masupatsela) ya bokao.

- Go dirisa ditogamaano tsa go tlhaloganya: go dira dikgolagano, go lekola go tlhaloganya, go lolamisa lebelo la go buisa go ya ka thatafalo ya setlhangwa, go buisa gape mo go tlhokegang, go lebelela se se tla tlang mo setlhangweng o batla tshedimosetso e e ka thusang, go botsa le go araba dipotso (go tswa go tsa seemo se se kwa tlase go ya go se se kwa godimo), go bopa setshwantshokgopolo, go itseela tshwetso le go ipopela bokao mo tirisong, go buisa dikakanyokgolo, go tlhokomela tlhopho ya mafoko le dipopego tsa puo, go lemoga mofuta wa setlhangwa ka popego ya sona le diponagalo tsa puo.

- Go dira dintlha kgotsa go sobokanya dikakanyokgolo le dikakanyo tse di tshegetsang.

Morago ga puiso go kgontsha barutwana go lebelela le go tsibogela setlhangwa sotlhe***.***

- Go araba dipotso tsa setlhangwa go tswa go tsa seemo se se kwa tlase go ya go se se kwa godimo.

- Go bapisa le go farologanya; go tlamaganya

- Go tlhatlhoba, go tsaya ditshwetso le go tlhagisa mogopolo wa mong

- Go kwala mofutakwalo gape ka go kwala ga bona (mo go maleba)

Go buisa go go tseneletseng ga ditlhangwa tsa dikwalo le tse e seng tsa dikwalo

Ditogamaano tse di latelang di tshwanetse go diragadiwa ka nako ya dikgato tsa go buisa.

Puiso e e tseneletseng ya ditlhangwa tse di dikhutshwane tse di kwaletsweng GO TLHALOGANNGWA mo maemong a mafoko

Barutwana ba dirisa ditogamaano tse di farologaneng go tlhaloganya ditlhangwa. Ba itirela tlotlofoko ba dirisa dikgono tsa go lemoga le go tlhaloganya mafoko.

- Dirisa dithanodi, dithesorase, le dikaedi tse dingwe tse di thusang go neela bokao, mopeleto, kapodiso le dikarolo tsa puo tsa mafoko a a sa tlwaelegang.
- Supa bokao jwa ditlhogo tse di tlwaelegileng (sk. mo-,ba-,) le megatlana e e tlwaelegileng (sk. ng, -na, -nyana)
- Tlhomamisa bokao jwa mafoko le kamano ya jona go tlhagisa kitso e e amanang le mafoko otlhe a a dirisang dikutu, ditlhogo le megatlana
- Dirisa bokao jo bo dikologileng setlhangwa (sekao, bokao/tlhaloso go ya ka polelo) matshwao a puiso (sekao, phegelwana, matshwao a nopolo) matshwao a a mo ditshwantshong (sekao, mokwalo wa bontsho jo bo tseneletseng) go tlhagisa bokao jwa mafoko a a sa tlwaelegang
- Farologanya magareng ga bokao jo bo tlhamaletseng le jo bo sa tlhamalalang.
- Lemoga puo e e tlwaelegileng le puo ya diane le maele a Setswana.
- Tlhatlhoba ka moo mafoko go tswa mo ditsong tse di farologaneng a amang setlhangwa ka teng (sekao, mafoko a Seesimane le Seaforikanse, puo ya mo mmileng, ditengwana, mareo a lotso lwa gaeno)
- Farologanya magareng ga mafoko a a tlwaetseng go kopakopanngwa, sekao - ditumatshwano, makwalatshwano, jalo jalo.
- Lemoga dikhutshwafatso le diakeronimi tse di farologaneng tsa mafoko
- Dirisa kitso ya dipopego tsa puo go lemoga bokao. Lebelela dipopego tsa puo le melawana - Lenaneo le le kaelang kwa tlase (3.4)

Puiso e e tseneletseng ya ditlhangwa tse di dikhutshwane tse di kwaletsweng GO TLHALOGANNGWA mo maemong a dipolelo le ditemana.

Barutwana ba dirisa kitso ya thutapuo go tlhaloganya kagego ya polelo le thulaganyo ya setlhangwa.

Go ithuta setlhangwa mo maemong a, go neela tšhono ya go lotanya thuto ya dipopego tsa puo.

- Lemoga, tlhalosa le go sekaseka bokao le tiriso ya dipopego tsa puo le melawana ya tsona mo ditlhangweng. Lebelela Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso ya tsona - Lenaneo le le Kaelang fa tlase (3.4).
- Sekaseka popego ya setlhangwa e e dirisetswang maitlhomo a a farologaneng (sk. tlhaloso, lebaka le tatelano) go ralala kharikhulamo le mafoko a a kopanyang kakanyo (sk. ka ntlha ya, kwa tshimologong, jalo jalo)/ mafoko a a supang bokao/ makopanyi. Lebelela go kwala le go tlhagisa mo setlhangweng le mofutakwalo o o maleba.

Puiso e e tseneletseng ya ditlhangwa tse di dikhutshwane tse di kwaletsweng GO TLHALOGANNGWA maemong a setlhangwa sotlhe

Barutwana ba dirisa kitso ya bona ya mefutakwalo le go ithuta setlhangwa go go tlhomameng go tlhaloganya bokao, maikaelelo le kamego ya setlhangwa sotlhe.

- Nyalanya setlhangwa le maitemogelo a bona
- Lemoga mofutakwalo le maitlhomo a sona, sk. ngangisano e e ikaeletseng go tlhotlheletsa
- Lemoga le go tlhalosa maikaelelo le maikutlo a mokwadi
- Kopanya dikarolo tsa setlhangwa kgotsa setlhangwa sotlhe go fitlhelela bokhutlo
- Dira bokhutlo; bopa le go tshegetsa kakanyo ya gago
- Tlhatlhoba boleng jwa setlhangwa go ya ka maitlhomo a sona
- Bapisa le go farologanya ditlhangwa

Puiso e e tseneletseng ya ditlhangwa tse di dikhutshwane tsa TSHOBOKANYO LE GO KWALA DINTLHA.

Barutwana ba dirisa go tlhaloganya diponagalo tsa setlhangwa ga bona, gore ba se sobokanye. Lebelela ditogamaano tsa go buisa tse di fa godimo.

- Okola dintlha/buisa ka bonako gore ba kgone go bona gore setlhangwa se bua ka ga eng le go tlodisa matlho/ go buisa ka bonako go ntsha dintlha tse di rileng, go neela dintlhakgolo le morero
- Kgaoganya dintlhakgolo go tswa mo dintlheng tse di tlaleletsang
- Kwala dintlhakgolo ka mafoko a gago
- Rulaganya dipolelo le tiriso ya makopanyi le kelelo e e kopaneng go di kopanya mo setlhangweng

Puiso e e tseneletseng ya ditlhangwa tse di dikhutshwane ba buisetsa TEMOGO E E TSENELETSENG YA TIRISO YA PUO.

Barutwana ba dirisa go tlhaloganya ga bona ga mokgwa o puo e ka tlholang le go tshwarelela maatla a mo dikgolaganong magareng ga setlhangwa, motlhagisi le mmuisi. Ba sekaseka ntlhakemo go tswa ka fa setlhangwa se kwadilweng ka teng.

- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba puo e e tsosang maikutlo a a rileng le e e digelang
- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba kgobelelo, le go akanyetsa letlhakore le le lengwe
- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba go akanyetsa sengwe le go tlhalosa seabe sa teng
- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba bokao jo bo ikaeletsweng le jo bo ipopelwang
- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba bokao jo bo tlhamaletseng le jo bo sa tlhamalalang
- Tshitsinya maitlhomo a go akaretsa kgotsa go se akaretse tshedimosetso
- Lemoga ntlhakemo ya mokwadi/ motlhagisi

Puiso e e tseneletseng ya DITLHANGWA TSA DIKAROLODINTSI LE TSA PONO

(Ditlhangwa tsa dikarolodintsi di dirisa ditlhangwa tsa pono, ditlhangwa tse di kwadilweng le tse di buiwang sk. dipapatso, dikhathunu, jalo jalo. Di ka kopanya se le puo e e buiwang le e e **dirisang dikarolo tsa mmele)**

Barutwana ba ka dirisa kitso ya dintlha tsa ditshwantsho le tsa pono go tlhaloganya gore di tshegetsa jang ditlhangwa tsa tlhaeletsano tsa dikarolodintsi. Barutwana ba dirisa puo ya maemo a a kwa godimo a thuto ya filimi go tlhaloganya le go itumelela dintlha tsa setlhangwa sa pono le kamego ya sona.

- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba mokgwa o dintlha tsa pono di kopaneng ka teng le setlhangwa se se kwadilweng mo ditlhangweng tsa tlhaeletsano tsa dikarolodintsi, sk. kagego, ditshwantsho, tshedimosetso ya kerafo.

- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba maitlhomo le molaetsa mo ditlhangweng tsa pono go batla tshedimosetso, sk. Thulaganyo, dithadiso, tshedimosetso ya kerafo.

- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba maitlhomo le boleng jwa dintlha tsa pono tsa papatso le dikamano magareng ga dintlha tse di kwadiwang le tsa pono.

- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba maitlhomo le molaetsa mo ditlhangweng tsa pono tse di supang dikamano, sk. dikaedi, dithalo, ditšhate, dimmepe, dithulaganyo, jalo jalo.

- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba maitlhomo, boleng le go tlhama ditlhangwa tse di kgatlhisang tsa pono ka maitlhomo a go kgatlha, sk. ditshwantsho, filimi, le dintlha tsa go tlhama.

- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba maitlhomo le molaetsa wa ditlhangwa tsa pono ka maitlhomo a go natefelwa le go itumedisa, filimi, dikhathunu, mmino wa bidio, ditshwantsho tsa metlae.

- Lemoga, sekaseka le go tlhatlhoba molaetsa le boleng jwa ditlhangwa tsa pono tse di tshegetsang puo, sk. Diphousetara tsa ditaekeramo le didiriswa tse di thusang go tlhagisa setshwantsho.

- (Mo thutong ya filimi fela). Lemoga, tlhaloganya, sekaseka le go tlhatlhoba dikgolagano magareng a modumo, lentswe, dintlha tsa tiragatso le pono mo filiming le mefuta e mengwe ya kutlopono.

Puiso e e tseneletseng e e tobileng GO ITHUTA GO GO TLHOMAMENG GA DITLHANGWA TSA DIKWALO

Barutwana ba buisa, ba sekaseka le go tsibogela boleng jo bo kgatlhisang jwa setlhangwa sa dikwalo. Ba dirisa puo e e kwa godimo ya go ithuta dikwalo mo go tlhaloganyeng le mo go kgatlhegeleng dintlha tsa setlhangwa sa tlhamo ya dikwalo. Mefutakwalo e MEBEDI, e tlhophilwe go tswa mo mefutakwalong e e farologaneng, e tlhophilwe mo Khatalokong ya Bosetšhaba ya Dikwalo e dirisediwa thuto le tlhatlhobo e e tlhomameng ngwaga mongwe le mongwe. Ditlhagangwa tse di farologaneng di ithutiwa mo Mephatong 10-12: Poko le/kgotsa dikgangkhutshwe le/kgotsa padi le/kgotsa terama le/kgotsa ditlhangwa tse dingwe tsa go ikhumisa. Lebelela “Ditlhangwa tsa thuto e e lotagantsweng ya dikgono tsa puo” kwa bokhutlong jwa karolwana e.

ELA TLHOKO: Kgatelelo mo thutong e e tlhomameng ya setlhangwa e tla fetoga go ya ka dikwalo tse di tlhaoletsweng barutwana kgotsa setlhangwa se se tlhophilweng.

- Tlhaloganya dipharologanyo tse di tlhagelelang mo mefuteng e e farologaneng ya mefutakwalo, sk. gore leboko le na le diponagalo tse di farologaneng le tsa padi.

- Lemoga le go tlhalosa puo ya botshwantshi le puo e e tletseng ka manatetshapuo sk, diane maele jalo le jalo jaaka e tlhagelela mo ditlhangweng tse di farologaneng, sk. tshwantshiso, tshwantshanyo, mothofatso, poeletsomodumo, kaediso, kemedi, tlogelo, kgakantshi, sešura, enjambamente, kgotlhang, setlhoa, bokhutlo, jalo jalo

- Lemoga le go tlhalosa maikaelelo a motlhagisi/ mokwadi.

- Tlhalosa tlhopho le boleng jwa **poko** le ka moo dintlha di senolang molaetsa/ morero ka teng. Dintlha di ka tsenyeletsa dikapuo, botshwantshi, elemente tsa popego sekao:moribo, polelo e e boelediwang, moribo, poeletsomodumo .

- Tlhalosa tlhopho le boleng **terama** le ka moo dintlha di senolang molaetsa/ morero ka teng. Go tlaleletsa dikapuo le botshwantshi dintlha di ka akaretsa matshwao a terama jaaka poloto, setlhoa, badiragatsi, dikaelo tsa serala, ngongolo ya terama, maitshetlego (a felo a le nako).

- Tlhalosa tlhopho le boleng jwa **dikgangkhutshwe/ padi/ filimi** le ka moo dintlha di senolang molaetsa/ morero ka teng. Go tlaleletsa dikapuo le botshwantshi dintlha di ka akaretsa seabe sa moanedi le dintlha tsa popego ya setlhangwa jaaka poloto, baanelwa, morero, molaetsa, kgotlhang le maitshetlego (a nako le a felo).

- **Go tlaleletsa mo thutong ya filimi**, go ka lebelelwa tiro le tseleganyo ya khemera, sk. go tswala, go bula, mmino, mmala le dintlha tse dingwe tse di maleba.

Go buisa le go lebelela go go ikemetseng go go atolositsweng

Barutwana ba ikatisa ka ditogamaano tse di bontshitsweng mo puisong e e tseneletseng le go ithuta setlhangwa go go tlhomameng mo go thuseng puiso e e ikemetseng e le tiro ya tlaleletso go itumedisa le go batlisisa. Kaelo ya morutabana mo go fitlheleleng didiriswa le maemo a a rileng go botlhokwa mo karolong e ya lenaneo la go buisa.

- Fitlhelela dilaeborari mme ba itse melawana ya go boloka dibuka.

- Neela bopaki jwa go buisa le go lebelela go go atolositsweng mo sebopegong sa dipuo, dipuisano le dithadiso tsa lokwalo/ filimi/ thulaganyo

- Buisa/ lebelela mefuta e e farologaneng ya ditlhangwa, sk. dikwalo, dimakasine, makwalodikgang, diwebosaete, difilimi, dikgang tsa nnete, mananeo a dithuto tsa thelebišene ka nako ya dithuto le nako e e fetileng dithuto.

Sekao sa mofuta wa dipotso

Dipotso tsa kitso	*Go diragetse eng morago ga…? A o ka neela … Tlhalosa se se diragetseng kwa … Ke mang yo o buileng le … Tlhalosa bokao jwa …?*
Dipotso tsa go tlhaloganya	*Ke mang yo o e neng e le moanelwamogolo …? A o ka neela sekao sa …? A o ka tlhalosa ka mafoko a gago …?*
Dipotso tsa go diragatsa	*A o ka gopola ka tiragalo nngwe e e neng …? A o sa ntse o gakologelwa gore re ne re lebeletse tshwantshanyo – tshwantshanyo e ka tlhalosiwa jang mo moleng o?*
Dipotso tsa tshekatsheko	*Se, se tshwana jang le …? Se, se farologana jang le …? Neela morero wa …? Go reng o akanyajalo…?*
Dipotso tsa go tlamaganya	*Re ithutile dintlha di le dintsi tse di farologaneng ka ga Rankelenyane – a o ka di kokoanya mmogo mme wa tlhalosa semelo sa gagwe? Ke motho yo o ntseng jang?*
Dipotso tsa go tlhatlhoba	*Ke tshusumetso efe e e nnileng gona …? A o ka akanya ka tsela nngwe e e botoka ya …? Ke lefe la maboko a mabedi a, le o le ratang? Go reng o rialo?*

DITLHANGWA TSE DI DIRISETSWANG THUTO E E LOTANENG YA DIKGONO TSA PUO MEPHATO 10-12

Go tlaleletsa ditlhangwa tsa tlhamo tsa dikwalo mo go ithuteng go go tlhomameng, ditlhangwa tse di tshwanetseng go dirwa mo Mephatong 10-12 di akaretsa ditlhangwa tse di kwadiwang, tsa pono le tsa tlhaeletsano ka maitlhomo a a farologaneng. Ditlhangwa dingwe di ka ithutelwa boleng jwa temogo ya bontle jwa tsona; ditlhangwa dingwe di tla ithutiwa jaaka dikao tsa go kwala. Barutabana ba tshwanetse go netefatsa gore barutwana ba buisa mefuta e e farologaneng ya ditlhangwa le mefutakwalo mo tsamaong ya ngwaga. Go tshwanetse ga nna le tekatekano magareng ga ditlhangwa tse dikhutshwane le tse ditelele, le go buisetsa maitlhomo a a farologaneng, sk. maitlhomo a go kgatlhegela bontle (go ithutha setlhangwa go go tlhomameng mo dikwalong) ditlhangwa tse di phasaladiwang ka bontsi mo bobegakgannyeng, ditlhangwa tsa pono tsa go itumedisa.

Ditlhangwa tsa dikwalo tsa go ithuta go go tlhomameng. Mefuta e e ka ithutiwang mo Mephatong 10-12

Mefutakwalo e e atlanegisitsweng

TSE PEDI tse di latelang, tsa mefutakwalo e e atlanegisitsweng, go ya ka fa di akareditsweng ka teng mo Khatalokong ya Dikwalo ya Bosetšhaba:

Padi

Dikgangkhutshwe

(Mophato 10 – dikgang di le 6)

(Mophato 11 – dikgang di le 6)

(Mophato 12 – dikgang di le 8)

Terama

Poko

(Mophato 10 – maboko a le 6)

(Mophato 11 – maboko a le 8)

(Mophato 12 – maboko a le 10)

Go ikhumisa

Difilimi

Mananeo a thuto a thelebišene

Diterama tsa seyalemowa

Ditlhamo

Lekwalotshelo

Ikwalotshelo

Dinaane

Ditlhangwa tse di kwadilweng tsa tshedimosetso

Dithanodi

Ensaetlelopedia

Mananeo

Kaedi ya mogala

Dikwalo tsa serutwa

Dithesorase

Mananeo a nako

Ditshupo tsa thelebišene

Ditlhangwa tse di kwadilweng tsa mmedia

Diathikele tsa makasine

Diathikele tsa lokwalodikgang

Ditseleganyo

Dikitsiso

Botshelo jwa moswi

Dithadiso

Diboroutšhara

Dipapatso tsa kgwebo le tse di tlhophisang

Mefuta e e kwadilweng ditlhangwa tsa kutlo

Mmuisano

Dipuo

Dipina

Metlae

Ditlhangwa tse di kwadilweng tsa fa gare ga batho le tsa tirisano

Makwalo

Dibukatsatsi

Ditaletso

Di-imeile/ makwalo a maranyane

Melaetsakhutswe(sms), thwitha

Dintlhathuto

Dipegelo

Ditlhangwa tsa kgwebo e e leng magareng ga batho

Makwalo a semmuso

Metsotso le mananetema

Ditlhangwa tsa mmediantsi/ pono go fa tshedimosetso

Ditšhate, dimmepe,

Dikerafo, dipapetlana, dithalo, Diphousetara,

Dipampitshana tsa tshedimosetso, diphamfolete, diboroutšhara le matshwao,

Dikgang tsa nnete tsa thelebišene,

Diwebosaete, ditsha tsa inthanete, diboloko

Bukapontsha-sefatlhego le dikgokagano dingwe tsa phedisano

Tshedimosetso ya ntlhakhutlogo

Dibonalatsi

Ditlhangwa tsa mmediantsi/ pono go lemoga bontle

Difilimi

Dinepe

Dithalo/ditshwantsho

Ditlhangwa tsa mmediantsi/ pono tsa boitumediso le boiphino

Difilimi

Mananeo a thelebišene

Dibidio tsa mmino

Dikhathunu

Ditshwantsho tsa metlae

Dikgemetšhana tsa dikhomiki

Metlae

Mokwalo o o takilweng mo mmeleng

Ditlhangwa tsa kutlo

Mananeo a seyalemowa

Go buisa diterama

Go buisa dipadi kgotsa dikgangkhutshwe

Dipuo tse di gatisitsweng

Dipapatso (phasalatso) mo seyalemoweng, thelebišeneng, makwalodikgang le dimakasine

Boleele jwa ditlhangwa tse di kwadilweng tsa puiso/go tlhaloganya le tshobokanyo e e tseneletseng

SETLHANGWA	MOPHATO	PALO YA MAFOKO	
Tekatlhaloganyo	10	400-500	
	11	500-600	
	12	600-700	
SETLHANGWA	**MOPHATO**	**PALO YA MAFOKO**	**BOLEELE JWA TSHOBOKANYO**
Tshobokanyo	10	200	60 - 70
	11	230	
	12	250	

3.3 GO KWALA LE GO TLHAGISA

Go kwala le go tlhagisa go akaretsa dintlha di le tharo: 1) go dirisa dikgato tsa go kwala 2) go ithuta le go dirisa kitso ya popego le diponagalo tsa mefuta e e tse di farologaneng tsa ditlhangwa 3) go ithuta le go dirisa kitso ya popego ya temana le polelo le matshwao a puiso.

Dikgato tsa go kwala

Thuto ya go kwala ka gale e tla akaretsa go dirisa dikgato tsa go kwala. Le fa go le jalo, ga se kgato nngwe le nngwe mo dikgatong tsa go kwala e e dirisiwang mo maemong mangwe le mangwe. Sekao, Fa barutwana ba kwala mofuta wa setlhangwa se se tlwaelegileng, ba ka se tlhoke go sekaseka diponagalo tsa popego le puo ka botlalo. Go ka nna le maemo a barutabana ba tla tlhokang go lebelela popego ya polelo kgotsa go kwala temana, kgotsa barutwana ba kwala ditlhangwa kwa ntle ga go kwala ditlhangwa tsa ntlha mo go itlhokoletseng tlhatlhobo.

Maemo mo dikgatong tsa go kwala

Go dira paakanyetsotiro/ pele ga go kwala

- Sekaseka popego, matshwao a puo le rejisetara ya mofuta wa setlhangwa se se tlhophilweng
- Tsaya tshwetso ka maitlhomo, baamogedi wa tshedimosetso le bokao jwa sona
- Kokoanya dintlha ka setlhogo a dirisa dikao le ditshupo tsa go kwala
- Tlotla ka matshwao a a tla dirisiwang mo go tshwaeng setlhangwa
- Batlisisa setlhogo, sekao, kwa laeborari, le go tlhopha tshedimosetso e e maleba
- Lemoga dikakanyokgolo le dintlha tsa tlaleletso

Go kwala ditlhangwa tsa ntlha

- Kwala ditlhangwa tsa ntlha tse di tsenyeleditseng maitlhomo, mmuisi, setlhogo le mofuta wa setlhangwa/ mofutakwalo
- Tlhopha mafoko a a maleba, sekao, mo kanelong o dirisa mafoko a a ngokang go dira gore setlhangwa se gogele
- Rulaganya dikakanyo ka tatelano e e utlwalang gore ngangisano e elele bonolo mo tlhamong
- Rulaganya dikakanyo kgotsa ditshwantsho ka tatelano gore kgang e nne le tlhaloganyo

- Tlhomamisa gore setlhangwa sa gago se nne le molodi le setaele sa sona
- Buisa ditlhangwa tsa ntlha ka tsenelelo le go amogela ditshwaelo go tswa go barutwana-ka-ena le morutabana

Go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa

- Tlhatlhoba tiro ya bona le ya ba bangwe go itokafatsa, ba dirisa mokgwa o ba o neilweng
- Lolamisa tlhopho ya mafoko, popego ya polelo le temana
- Dira tiro ya go latelanya le go golaganya ditemana
- Tlosa botemepedi, tiriso e e feteletseng ya mafoko, le puo e e kgopisang
- Dirisa dipopego tsa puo le mawana ya tiriso, mopeleto le matshwao a puiso ka nepagalo
- Baakanya setlhangwa sa bofelo a akaretsa thulaganyo, sk. ditlhogo le mefuta ya mokwalo
- Tlhagisa setlhangwa

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso mo nakong ya dikgato tsa go kwala

Rejisetara, setaele le lentswe

- Dirisa rejisetara e e maleba , sekao, puo ya kgwebo mo lekwalong la kgwebo, le setaele (se se tlhomameng le se se sa tlhomamang)
- Tlhomamisa lentswe la mong, sekao, a kwala o tswa mo ntlhakenong ya gagwe

Tlhopho ya mafoko

- Itse le go dirisa tlotlofoko e e farologaneng
- Itse bokao jo bo tlhamaletseng le jo bo sa tlhamalalang jwa mafoko
- Itse gore ke dikarolo tse dife tsa puo tse lefoko le welang mo go tsona le gore o ka le dirisa jang mo polelong
- Itse gore a lefoko le tlhomame, ga le a tlhomama kgotsa puotlaopo (kgotsa le a kgopisa) le gore o ka le dirisa jang ka tsela e e maleba (kgotsa wa se ke wa le dirisa gotlhelele)
- Peleta mafoko ka tsela e e siameng
- Dirisa dithanodi tsa temenngwe le temepedi le thesorase go oketsa tlotlofoko
- Itirele thanodi/ bukana ya tlotlofoko go godisa tlotlofoko

Dipopego tsa polelo

- Kwala dipolelo dipolelonolo, dipolelotswako le dipolelopate
- Dirisa makopanyi go kopanya dipolelwana mo dipolelotswakong: le, fela, mme, kgotsa, le fa, fa, jj.
- Dirisa makopanyi le dithuanyi tse di maleba go kopanya dipolelwana go aga dipolelopate:

- polelwanakalatlhalosi ya nako: *fa*
- polelwanakalatlhalosi ya boemo: *fa le popi ka*
- polelwanakalaina: *gore, fa*
- polelwanakalatlhalosi ya lebaka: *gore, ka gonne, ka ntlha ya*
- polelwanakalatlhalosi ya teseletso: *le fa, le mororo*

- Rulaganya dikakanyo ka tsela e e rulaganeng gore di tle di nne le bokao jo bo utlwalang.
  - Polelwanakatlhalosi ya felo: kwa, fa mo
  - Polelwanakalatlhalosi ya tshwantshanyo-mokgwa: jaaka, e kete, tshwana le
  - pipolelwana ya leamanyi
- Dirisa dipolelwanakalaina, dipolelwanakalatlhaodi le dipolelwanakalatlhalosi go atolosa dipolelo, sekao, *Monna yo o tlholang a taboga o ne a itse gore bana ba robetse fa a ya go ikatisa.*

Go kwala temana

- Kwala ditemana ka polelo e e nang le kgangkgolo ya temana le dipolelo tse di tshegetsang mo ditlhangweng tse e seng tsa boitlhamedi.
- Rulaganya dipolelo ka tatelano e e utlwalang go bopa temana e e kopaneng e e leng maleba mo mofuteng wa setlhangwa
- Dirisa dikarolo tse di golaganyang dipolelo mo temaneng go:
  - rulaganya dikakanyo: *sa ntlha, sa bobedi, sa bofelo, jj.*
  - tlaleletso: *mo godimo ga moo, go le jalo, go tlaleletsa jj.*
  - papiso: *jaaka, go tshwana le, ka tsela eo, jj.*
  - kganetso: *go farologana le, le fa go ntse jalo, mo letlhakoreng le lengwe, ka gongwe, jj.*
  - lebaka/kamego: *ka ntlha ya gore, ka gonne, ka jalo, ka ntlha ya seo, jj.*
  - boemo: *fa, fela, le gale, fa e le gore, jj.*
  - tatelano ya nako: *morago ga moo, ka bonako, e e latelang, kgabagare, kgantele, jj.*
- Dirisa dikgolaganyo tse di nang le tlhaloganyo, sk. Maemedi le poeletso ya mafoko, makaelagongwe le malatodi go tlhama temana e e tshwaraganeng (ke gore, temana e e nang le makopanyi a a e kopanyang le go e naya bokao)

Matshwao a puiso

- Itse le go kgona go dirisa matshwao a a latelang a puiso ka nepagalo le ka tsela e e maleba: khutlo, phegelwana, ngati, phegelo, tlamanyi, thaladi, lenalana, letshwao la potso, letshwao la tsiboso, masakana, kgakgamalo, nopolo, jalo jalo

Mefuta ya ditlhangwa - popego le diponagalo tsa puo

Barutabana ba tshwanetse go netefatsa gore barutwana ba kwala mefuta e e farologaneng a ditlhangwa mo tsamaong ya ngwaga. Go tshwanetse gore go nne le tekatekano magareng a ditlhangwa tse dikhutshwane le tse ditelele le go kwalela maitlhomo a a farologaneng: a borutegi, a boitshimololedi, a mong/ magareng ga batho le a a amanang le tiro. Barutabana ba tshwanetse go tlhopha mofuta wa setlhangwa le setlhogo se se maleba go ka kwala ka ga sona, sekao, tlhamo ya ngangisano mo setlhogong sa 'megala ya letheka e laola matshelo a rona.'

Ditlhamo le ditlhangwa tsa tirisano tse di telele le tse dikhutshwane tse di farologaneng (ya tlhaloganyo ya borutegi)

Mofuta wa setlhangwa	Maitlhomo	Popego ya Setlhangwa	Diponagalo tsa puo
Pegelo ya tshedimosetso (se se leele)	Go rulaganya le go tlhalosa tiragalo	Mo pulong, tlhaloso e e akaretsang, sk. *Lenong ke nonyane e e jang nama.* Tlhaloso e, e setegeniki thata (ga e pateletse), sk. *Leina la teng la selatina ke fauna* Tlhaloso ya tiragalo go akaretsa sengwe kgotsa tsotlhe tsa sona e le: Boleng, sk. Khudu ke setshedi se se mmele o makokopo le tlhogo e e magwata Dikarolo le tiro ya tsona, sk. *Kgomo ya mašwi o e bona ka mabele a magolo* Mekgwa, maitsholo le tiriso, sk. *Nonyane e aga sentlhaga ka mafofa a yona* E ka tsamaya mmogo le setlhangwa sa pono, sk. ditaekeramo, dinepe, jalo jalo	E kwadilwe ka pakajaanong e e bonolo. Tsepamo ya ntlha e lebisitswe go batsayakarolo ka kakaretso, sk. Manong ka kakaretso e seng lenong le le rileng. E tswa mo go tsa kakaretso go ya go tse di rileng. E ka dirisa tlotlofoko ya setegeniki, sk. *e e jang nama, sentlhaga*
Ditsamaiso (sk. ditaelo, dikaelo, le melawana) (se se khutshwane)	Go tlhalosa le go laela gore sengwe se dirwa jang kgato ka kgato	Maikaelelo: ke se se ikaeletsweng go fitlhelelwa, sk. *Mokgwa wa go dira bokafantle jwa faele* Didiriswa/ ditlabakelo tse di tlhokagalang di neelwa go ya ka thulaganyo, sk. *pampiri e e kwalelang, pene, jalo jalo* Tatelano ya dikgato go fitlhelela bokhutlo, sk. *Sa ntlha, kwala setlhogo.* E ka nna ya tsamaya mmogo le setlhangwa sa pono, sk. papetlana ya go kwalela, dithalo, jalo jalo	Di kwadilwe ka taelo, sk. *kwala setlhogo* ... Ka thulaganyo ya tatelano, sk. *sa ntlha... morago ga moo* ... Go dirisa dipalo le dintlha tsa marontho tse di supang thulaganyo Lebelela thata dintlha tse di akaretsang tsa botho go na le tse di lebang mong Ditlhagiso tsa lebaka le tatelano

Tlhaloso (sk. Dikgato tsa botshelo jwa serurubele; pula e tlhamega jang (se se khutshwane)	Go tlhalosa gore tiragalo e diragala jang le gore goreng e diragala	Tlhaloso ya kakaretso e e gorosang setlhogo, sk. Motlakase wa seedi ke sediriswa se go fetotsweng metsi go nna maatla a molelo. Dikgato tse di latelanang go tlhalosa mokgwa kgotsa lebaka le le bakang tiragalo ya sengwe, sk. *Fa lefetlho la motlakase le dikoloswa kgotlhano ya metsi e tlile go tlhola maatla a molelo...* E ka tsamaya mmogo le setlhangwa sa pono, sk. dithalo	Kwala pakajaanong e e bonolo Di ka dirisa makopanyi le dikarolo tse di kopanyang di supa nako, sk. *jaanong, morago,* jalo jalo. Di ka dirisa kopanyo e supang lebaka, sk. *ka ntlha ya gore, seo se baka,* jalo jalo Di ka dirisa tirwa
Tlhotlheletso/ Ngangisano (tlhamo)	Go ngangisanela ntlhakemo; go leka go gapa kakanyo ya mmuisi	Tlhagiso ya maemo a a rileng, sk. *Marekelo a tla tswalwa ka Latshipi* Tatelano ya dikakanyo – ka gantsi mo sebopegong sa ntlha le katoloso ya teng, sk. *Mongwe le mongwe o tlhoka boikhutso mo letsatsing. Se, se botlhokwa mo badiring ba kwa marekelong ka gore* ... Go oketsa – tshobokanyo le go setlega maemo a a bulang, sk. re bone gore.. ka jalo ...	Pakajaanong Lebelela thata batsayakarolo ka kakaretso, sk. *marekelo, batho* Lebaka, go tlholwa/ tatelano, Sk. *se se supa ..., le gale, ka ntlha ya, le gale*
Tlhamo ya Ngangisano/ E e sa tseyeng letlhakore	Go tlhagisa ngangisano go tswa mo dintlhakemong tse di farologaneng	Go tlhagisa ntlha; a ka lekola dingangisanokgolo, sk. *Ntlha ya gore a re apara diaparo tsa sekolo ke ntlha e e botlhokwa thata. Go na le mabaka a a utlwalang mo matlhakoreng ka bobedi* Dingangisano tse di dumelanang ka bopaki jwa tsona le tse di ganetsang ka bopaki jwa tsona. Bokhutlo – tshobokanyo le katlanegiso	Pakajaanong e e bonolo Toba dintlha tse di akaretsang, sk. diaparo tsa sekolo, barutwana Lebaka, go tlholwa/ kamego, sk. ka jalo, go le jalo Go tswa mo go tsa kakaretso go ya kwa go tse di rileng
Tlhamo ya Maitlhomo	Go neela tsibogelo ya maikutlo a a rileng mo ntlheng e e kgethegileng.	Mokwadi o lebelela toro kgotsa dikeletso. Sekao: Ka moo ke gopolang morutabana wa me. Maikutlo a a gobelelang a tsaya karolo ya botlhokwa. Karolo e kgolo ya tlhamo e ka tlhalosa.	Maemeditho Tlotlofoko e e tlhagisang dintlhakemo, maikutlo jj.
Thadiso (sk. thadiso ya buka kgotsa filimi (se se leele)	Go sobokanya, sekaseka le go tsibogela setlhangwa sa dikwalo kgotsa sa tiragatso	Maemo: tshedimosetso ka lemorago la mokwadi, morulaganyi, mofuta wa tiro Tlhaloso ya setlhangwa: tlhalosa dintlha tsa setlhangwa kgotsa tlhagiso jaaka moanelwamogolo, ditiragalokgolo le diponagalo tse di tsamaisanang le setaele Katlholo: tshekatsheko ya tiro ka go tlhagisa kakanyo kgotsa katlholo	Go kwalwa mo pakajaanong/ pakapheti Go dirisa tlotlofoko e e supang maikutlo a a rileng go runa setlhangwa, sk. *eletsega, ratega, maswe, itumedisa, tshegisa, botlhokwa, sedimosetsa, tlhagelela kwa godimo*

Tlhamo ya Kanelo	Go itumedisa	Paakanyo e e itsiseng baanelwa le maitshetlego, sk. *Bogologolo tala go ne go na le mosadimogolo mongwe yo o neng a nna le morwae, e bong Tirelo. Ba ne ba humanegile thata.* Ditiragalo tse di isang kwa tlhakatlhakanong, sk. *Tirelo o ne a dirisa madi otlhe a mmaagwe o neng a mo a file mo dinaweng tsa metlholo. Mmaagwe o ne a tenega.* Tharabololo le bokhutlo: *Tirelo o ne a tla ka letlotlo le le ntsi mme ba nna mmogo ba itumetse morago ga foo.*	E kwadilwe mo maemong a motho wa ntlha kgotsa wa boraro E kwadilwe mo pakapheting Ditiragalo di tlhalosiwa ka tatelano Makopanyi a a supang nako, sk. Go sa le gale mo mosong, morago, mo, gangwe Go dirisa ngangisano Puo e e dirisiwang go nna le tshusumetso mo mmuising, sk. matlhalosi, matlhaodi, botshwantshi
Tlhamo ya Tlhaloso	Go tlhalosa sengwe ka tsela e e tlhaloganyegang	Go lemoga: neela kitsiso ya kakaretso ya setlhogo, sk. *Go ne go na le bera e kgolo* Tlhaloso: tlhalosa diponagalo kgotsa matshwao a setlhogo sk. *E na le mmele o mogolo thata e tsamaya e rothisetsa dikgonta tsa mmala o motala fa fatshe.*	E ka kwalwa mo pakapheting kgotsa pakajaanong Go bopa setshwantsho ka mafoko E dirisa matlhaodi, matlhalosi E dirisa puo ya botshwantshi, sk. tshwantshiso, tshwantshanyo, mothofatso, poeletsomodumo, jalo jalo

Ditlhangwa tsa tirisano tse di telele le tse dikhutshwane (Mong/ magareng a batho)

Mofuta wa setlhangwa	Maitlhomo	Popego ya setlhangwa	Diponagalo tsa puo
Bukatsatsi/ jenale (se se khutshwane)	Go rekota le go gakologelwa maitemogelo a mong	Ka gantsi e kwadilwe mo bukeng e e kgethegileng (bukatsatsi/ jenale) Ditiragalo di kwalwa gangwe le gape (ka letsatsi kgotsa ka beke) Ditiragalo di neelwa matlha Go ka dirisiwa pegelo ya mong ya mofuta wa setlhangwa (lebelela fa tlase)	Ka gale e kwadilwe mo pakapheting. Setaele se se sa tlhomamang. Mokwadi o a ikwalela
Lekwalo la maranyane (i-meili) (se se khutshwane	Go itsise le go boloka botsalano	Aterese ya moamogedi – e gantsi e leng leina la moamogedi, lefelo/ ntlha ya kabo ya mafaratlatlha le leina la naga e lefelo/ntlha ya kabo ya mafaratlatlha le le kwa go yona. Sekao: lethaboj (leina) @ gmail (lefelo la kabo mafatlhatlha) za (naga) • CC: ba e ka nna baamogedi ba ba tshwanetseng go tsaya lekwalo la maranyane tsia, * Setlhogo: se se tshobokanyo ya diteng tsa lekwalo la maranyane. • molaetsa • leina la moromedi • NB: aterese ya moromedi ke tlhagelela ka gangwe fa lekwalo la maranyane le amogelwa. Moromedi a ka tlhopha go tlamela ka tshedimosetso e nngwe ya kgolagano kw bokhutlong. Se se bidiwa tshaeno.	Tshedimosetso e e tshwanang le motlotlo

Lekwalo la botsalano (se se leele)	Go itsise le go boloka kgolagano	Aterese, letlha le ditumediso Popego ya molaetsa e tla fetoga go ya ka maitlhomo (sk. go tshwara dikgang, go akgola, go utlwela botlhoko) Le ka dirisa pegelo ya mong ya mofuta wa setlhangwa (lebelela fa tlase) Go tswalela, go saena	Gantsi setaele sa lona ga se a tlhomama mme se ka farologana, sk. lekwalo la kgomotso ga le a repa thata Diponagalo tsa puo di tla farologana go ya ka maitlhomo a molaetsa
Motlotlo ka maitemogelo a mong ka namana (se se leele)	Go bua ka maitemogelo a mong	Ipaakanyetso: go dira motheo kgotsa tlhagisa maemo, sk. *E ne e le ka malatsi a boikhutso* Go bega ditiragalo tse di diragetseng gantsi ka tatelano, sk. *Ke ile kwa ga Tumelo ... morago*... Tshedimosetso nngwe e e tlaleletsang ka ga tiragalo e nngwe le e nngwe, sk. O ne a makaletse go mpona Go ithulaganya gape – pegelo ya go tswalela e tsenyeletsa tlhaloso, sk. *Ke eletsa gore nka nna le nako e telele ke na le Tumelo. Re ne ra itumedisana*.	O kwadilwe ka pakapheti O mo maemong a sebui sa ntlha kgotsa sa boraro. Dipopi tse di tsamaisanang le nako, sk. *Sa ntlha, ka jalo, morago ga moo, kgabagare, kgantele, la bofelo, fa re ntse re*... O na le go lebelela mong kgotsa ditlhopha tsa batsayakarolo O ka dirisa mokgwa o o sa tlhomamang.
Taletso (le karabo) (se se khutshwane)	Go laletsa mongwe go tla tiragalong nngwe (le go amogela kgotsa go gana taletso	E ka tsaya sebopego sa lekwalo la botsalano kgotsa tiriso ya karata ya taletso. E tsenyeletsa: Mofuta wa tiragalo E diragala kae Letlha le nako E tsenyeletsa mofuta wa moaparo Leina la molalediwa E ka tsenyeletsa mafoko 'ARABA TSWEETSWEE' E ka nna le dintlha tsa pono le botlhami Tsibogo e ka nna mo sebopegong sa lekwalo	E ka dirisa puo e e tlhomameng kgotsa e e sa tlhomamang Ka kakaretso e khutshwane – e tlhamalaletse le go tota kgang E dirisa puo e e dirisiwang mo taletsong, sk. *Ke rata go go laletsa mo...* Tsibogo e na le tlotlo, sk. *Ke lebogile thata go ntaletsa fela ke maswabi, nka se kgone go nna teng.*
Botshelo jwa moswi (se se leele)	Go gopola le go bolelela batho ka botshelo jwa moswi	Maina ka botlalo (o ka tlaleletsa ka leina le moswi a tlwaelegileng ka lona); letlha la matsalo le la loso, o bonetswe kae, balosika le maina a bona, lefelo la tiro le la loso. Tse di latelang di ka akarediwa: sebakwa sa loso, botshelo jwa gagwe ka boripana, kgangkhutshwe ka ga maitemogelo a moswi. Go tlhagisiwe se ba lelapa le ditsala ba ka ikgopotsang moswi ka sona. Mmuisi a nne le setshwantsho se se bonalang sentle sa moswi; thoriso ya moswi, tsa lenyalo le bana (fa go le maleba), diphitlhelelo/ thutego/ seabe mo morafeng, mafoko a go robatsa moswi ka kagiso	Go dirisiwa setaele se se tlhomameng. Go dirisiwa phefofatso, sk. *o tlhokafetse* boemong jwa *o sule* Ka gale go kwalwa ka boripana Go dirisa melawana ya puo ka tsela e e maleba sk. *Boemong jwa ditšheše, dikatso di ka romelwa go* ...

Mmuisano (se se leele)	Ke go rekoto ya dithefosano jaaka di direga ka tlhamalalo go tswa mo ntlhakemong ya sebui.	Fa o kwala mmuisano: • kwala maina a batsayakarolo mo letlhakoreng la molema la tsebe; • dirisa khutlwana morago ga leina la sebui • dirisa mola o mošwa o dirisediwa go supa sebui se sešwa. • kgakololo e e neelwang batsayakarolo (kgotsa babuisi), gore ba bue jang kgotsa ba tlhagise jang, e tshwanetse go tsenngwa mo masakaneng pele mafoko a buiwa. • thala pono pele o simolola go kwala.	Fa mmuisano o tsenyeletsa ba lelapa kgotsa ditsala, go dirisiwa setaele se se repileng. Go dirisiwa mekgwa e e tlwaelegileng ya dikopo, dipotso, ditaelo, ditshitsinyo le ditemogo. Fa motlotlo o tsenyeletsa batho ba ba sa itsiweng, go dirisiwa mokgwa wa go rerisana, ditsamaiso tse di bonolo tse di di ntlhalosang thata di tsenngwa mokgweng o o itsiweng thata wa dikopo, dipotso, ditaelo, ditshitsinyo le ditemogo.
Potsotherisano (se se leele)	Motho a le mongwe kgotsa go feta, ba botsa kgotsa tlhatlhoba motho yo mongwe	Sebui se sengwe se gwetlha se sengwe ka go botsa dipotso. Ditlamorago , go le gantsi, ke se mmotsolotsi a neng a batla go se tshwantsha ka ga motseneladitherisano, k.g.r dintlha tsa bona tse di nonofilerng, ditalente, dintlha tse di bokoa, jj. Fela jaaka mo mmusianong; • maina a dibui a neelwa mo letlhakore la molema la tsebe; • mola o mošwa o dirisediwa go supa sebui se sešwa.	E kwadiwa ka pakapheti
Puo (se se leele)	Go itsise, go ruta, go sedimosa le go itumedisa batho.	• Simolola le go nna mo mokgweng o o tlang go o dirisa; Leng?, Kae?, Goreng? (maitlhomo), Mang? (bareetsi) le Eng? • Ngoka kgatlego fa o simolola mafoko • Aga dintlha tsa gago ka tolamo le go tila go phatlhalala ga dintlha • Lekalekanya kganetsano ka go neelana ka dikgonagalo tse di utlwalang • Bokhutlo bo botlhokwa, fela ga se tshobokanyo ya se se kwadilweng	• Dirisa dipolelo tse dikhutshwane ka dikakanyo tse di bonolo, dirisa dikao tse di tlwaelegileng

Ditlhangwa tsa tirisano (Kgwebo)

Mofuta wa setlhangwa	Maitlhomo	Popego ya setlhangwa	Diponagalo tsa puo
Lekwalo la kgwebo (se se leele)	Makwalo a, a a farologana , sk., go kopa tiro kgotsa basari; go ngongorega; kopo, jj.	Aterese ya mokwadi, letlha, aterese ya moamogedi, tumediso Le na le setlhogo Sebopego sa molaetsa se ka farologana go ya ka maitlhomo, sk. lekwalo go ba kgatiso Go tswalela, tshaeno	Ka gale le dirisa puo e e sa repang E dirisa puo e e tlhamaletseng, sk. Rra/ Mma, Weno Ka kakaretso le le khutshwane – le kwadilwe ka boripana le go tota kgang
Lokwaloikitsiso (se se leele)	Go neela tshobokanyo ya botshelo jwa mong le borutegi	Tshedimosetso ya mong: sefane, leina, letlha la matsalo, bosetšhaba, nomore ya boitshupo, aterese, mogala, jalo jalo Borutegi, sk. mephato (kgato) e e falotsweng Maitemogelo a tiro (fa go le maleba) Dikgatlhego (metshameko) Bopaki Thulaganyo e botlhokwa thata	Le le khutshwane – ga le fete ditsebe di le pedi Le dirisa ditlhogo le dintlha tse di dirisitseng dibulete Le dirisa mokgwa o o tlhomameng e bile o tlhamaletse
Go tlatsa diforomo (se sekhutshwane)	Go a farologana, sk. go kopa tiro, go amogelwa kwa Yunibesithing, jj.	Go tla farologana go ya ka maitlhomo	Motho yo o tlatsang foromo o tshwanetse go kwala ka boripana, a tsepame, a tlhomame, a nne phepa (mokwalo o buisege)
Lenanetema le Metsotso (se se leele)	Lenanetema la kopano le neela sebopego sa kopano	Leina la setlamo Letlha, nako le lefelo la kopano Kamogelo le maitato Ditswametsotsong Dintlhakgolo (tse go tla buisanawang ka tsona) Tsele le tsele	Dintlha ka gale di neelwa dinomore Puo e khutshwane – mokgwa wa go tsaya dintlha o ka dirisiwa Go dirisiwa mafoko a a supang tiro, sk. *letlelela, buisana, itsise* Dintlha di kwadiwa ka dipalo (dinomore) Puo ke e e tlhomameng Melawana mengwe ya Puo e a latelwa, sk. *Ditswametsotsong; tsele le tsele*
	Metsotso ya kopano e neela rekoto ya kopano	Leina la setlamo Letlha, nako le lefelo la kopano Lenaneo la batlamoletlong le maitato Ditswametsotsong (e ka siamisiwa) Dintlha tsa puisano, ditshwetso/ kgato e e tshotsweng le motho yo o ikarabelang Nako e kopano e fedileng ka yona	Puo e khutshwane Puo e tlhamaletse ga e a repa Dintlha di neelwa dipalo (dinomore) Ditlhogo le marontho a dintlha a ka dirisiwa Melawana mengwe ya puo e a dirisiwa, sk. *Ditswametsotsong; tsele le tsele*

Pampitshana ya tshedimosetso (se sekhutshwane)	Go tlhotlheletsa mongwe go reka sengwe kgotsa tirelo nngwe	E nnye, sk. pampiri ya A5 Setlhogo se se ngokang, tsekedi (slogan) le letshwaokgwebo (logo) Tlhaloso ya sebapatswa ka boripana Lenaneo la melemo le mesola Tshedimosetso ya go fitlhelelwa, sk. mogala, aterese E ka nna le dintlha tsa pono	E bua le mmuisi ka tlhamalalo Puo e khutshwane Puo e dirisitswe go tsikinya mmui, sk. matlhalosi, matlhaodi, puo ya botshwantshi jaaka poeletsomodumo, tshwantshanyo
Papatso (phasalatso) (se se khutshwane)	Go tlhotlheletsa mongwe go reka sengwe kgotsa tirelo nngwe	E ka tsaya dipopego tse di farologaneng E ka dirisa tsekedi le letshwaokgwebo Ka gale e na le dintlha tsa pono E dirisa ditogamaano tsa papatso E dirisa go tlhama go go kgatlhisang le go dira papatso e e kgatlhang e bile e ngokela	Puo ya botshwantshi le matshwao a mangwe a poko a dirisitswe go tsikinya mmuisi le gore puo e se lebalege, sk. tshwantshanyo, tshwantshiso, poeletso modumo, morumo, moribo, jalo jalo
Lekwalo la maranyane (i-meili) (se se khutshwane	Lebelela mong/ magareng a batho	Lebelela mong/ magareng a batho	Lebelela mong/ magareng a batho

Ditlhangwa tsa tirisano (tshedimosetso)

Mofuta wa setlhangwa	Maitlhomo	Popego ya Setlhangwa	Diponagalo tsa puo
Athikele ya lekwalodikgang (se se leele)	Go itsise, go ruta, go sedimosa le go itumedisa batho.	• Tlhagisa dintlha ka boripana le ka tsepamo. • Leka go tlhaeletsana ka mokgwa wa go sa latlhe mooko wa kgang mme o fitlhelela mmuisi. • Sobokanya ka tsepamo kwa ntle ga go fitlha boammaaruri. • Neela setlhogo se se bonalang sentle o bo o tsenye ditlhogwana tse di tlhaloganyegang sentle. • Simolola ka dintlha tse di botlhokwa thata: mang, jang, leng, kae, goreng le go fitlhelela kae?	• Puo e e tlhamaletseng e e tlhaloganyegan • E kwalwa ka maemo a mmuiwa (motho wa boraro) • E ka dirisa tiri kgotsa tirwa, go ikaegile ka gore go tobilwdeng le gore ke efe e e akaretsang mmuisi. • E tshwanetse go tsenyeletsa dinopolo, ditshwaelo, dikakanyo, dintlha le maitemogelo a batho ba e leng bomankge ba setlhogo seo kgotsa ba dira ka sona
Athikele ya makasine (se se leele)	Go itsise, go ruta, go sedimosa le go itumedisa batho.	• Setlhogo se gogele le go kgatlhisa • Mokgwa wa go bua o o totileng motho, o lebagane le mmuisi • Mokgwa oo, o ka tlhalosa le go dirisa botshwantshi, wa gwetlha boikakanyetsi jwa mmuisi • Maina, mafelo, dinako, maemo le tshedimosetso nngwe le nngwe e e botlhokwa mme di tshwanetse go akarediwa mo athikeleng • Athikele e tshwanetse go tsosolosa kgatlhego le go tshwana le papatso, e rotloetse mmuisi go dirisa kuno kgotsa thuso eo	• Dinopolo tse di tlhamaletseng go tswa mo bathing • Ditemana tse di telele • Go kwala go go tlhalosang • O ka dirisa puo e e tlhomameng le e e sa tlhomamang e kopane, go akaretsa ditlhagiso tsa letsatsi le letsatsi • Dipotso tse di sa batleng dikarabo • Mafoko a a tsosang maikutlo a a rileng • Tirsiro ya botshwantshi le tlhaloso.
Go neela dikaelo (se sekhutshwane)	Go bolelela mongwe gore o goroga jang kwa lefelong le le lengwe.	• Dirisa tatelano ya tlhatlhamano • Lebisa kwa ntlheng e e rileng • Supa sekgala se se atametseng • Tlamela ka tshedimosetso ya dintlha matshwaonaga a a mo tseleng.	• Dirisa thata modirisotaelo • Dirisa dipolelo tse di tlhamaletseng tse di tlhaloganyegang.

Boleele jwa setlhangwa se se tshwanetseng go tlhagisiwa

Ditlhangwa	Mephato	Palo ya mafoko
Ditlhamo: Kanelo, ngangisano, e e sa tseyeng letlhakore, tlhaloso, maitlhomo	10	150-200
	11	200-250
	12	250-300
Ditlhangwa tsa tirisano tse ditelele: Lekwalo la botsalano/ semmuso (kopo/ ngongorego/ kopotiro/ kgwebo/ ditebogo/ kakgolo/ kutlwelobotlhoko)/ lekwalo le le tlhomameng le le le sa tlhomamang go bobegakgang/ lokwaloikitsiso le lekwalotshegetso(lekwalokopo)/ botshelo jwa moswi/ lenanetema le metsotso/ pegelo/ thadiso ya buka kgotsa filimi/ athikele ya lokwalodikgang/ athikele ya makasine/ boroutšhara/ puo/ mmuisano/ potsotherisano e e kwadiwang	10-12	120-150 (diteng fela)
Ditlhamo tsa tirisano tse dikhutshwane: Dipapatso (phasalatso)/ Bukatsatsi/ Dikarata tsa poso/ Dikarata tsa taletso/ Go tlatsa diforomo/ Go neela dikaelo/ Dipampitshana tsa tshedimosetso/ Diphousetara/ Ditsamaiso (ditaelo, dikaelo)	10-12	Mafoko a le 80-100

3.4 DIPOPEGO TSA PUO LE MELAWANA YA TIRISO – LENANEO LE LE KAELANG

Dipopegotsa puo le melawana ya tiriso tse di latelang di tla rutiwa ka tiriso ya go buisa le go kwala, le jaaka karolo ya lenaneo le le rulaganeng la thutapuo. Dipopego dingwe di ka ne di setse di rutilwe kwa mephatong e e kwa tlase fela di ka tlhoka go boelediwa. Dipopego tse dingwe tsa thutapuo di simololwa go rutwa mo Mephatong 10 -12

DIPOPEGO TSA PUO LE MELAWANA YA TIRISO
Tlotlofoko le tiriso ya puo
Makaelagongwe, malatodi, makwalwatshwana, ditumatshwano, lefoko le le emelang polelo (kitsokakaretso)
Dikapuo: (tshwantshiso, tshwantshanyo, mothofatso, pheteletso, tshotlo, kobiso, kemedi, kaediso, phefofatso, kgakantsi)
Puo ya malepa, diane, maele
Maadingwa, mafoko a mašwa
Dikarolo/dipopi tsa mafoko: tlhogo, kutu, modi, mogatlana,

Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso	Mefuta
Maina	Bongwe le bontsi (setlhare - ditlhare) Mainagotlhe (sk. *setlhako*) Mainatota (sk. *Thandi, Sindi*) Mainakgopolo sk. *lerato, botlhale, maitseo, nnete* Mainagoboka sk. *motshitshi wa dinotshe, motlhape wa dikgomo*
Maemedi	Maemeditota:yona, tsona, ona Leemeditho la mmui: nna (bongwe) rona (bontsi) Leemeditota la motho wa bobedi: wena (bongwe) lona (bontsi) Leemeditota la motho wa boraro: ena (bongwe) bona (bontsi)
Marui	Dikao:Ga me/ wa me, sa gago, ba gagwe
Matlhophi	Letlhophileakaretsi: sk. Rotlhe, botlhe Letlhophiletlhotlholodi: sk. Osi, tsosi
Makgethi	Dikao: bafe, bangwe, basele
Mabotsi	Dikao: leng? jang? goreng?
Maetsi	Maetsi a tlholego: sk. Tserr (go fisa ga letsatsi), Maetsimatswa: sk. Thuu (go thunya)
Malatlhelwa	Dikao:owai!, (go nyatsa), tsweetswe! (go kopa)
Matlhaodi	Letlhaodi la mmala, la popego, la palo Letlhaodi fa pele ga leina sk. *Yo moleele monna*; *- go supa kgatelelo ya bokao* *fa morago ga leina* sk. Mosimane yo mokhutshwane – tiriso e e tlwaelegileng
Matlhalosi	Letlhalosi la mokgwa sk. *ka bonako, ka bonya, sentle, thata* Letlhalosi la nako sk. *kgantele, jaanong, gompieno, ka moso, maabane* Letlhalosi la felo sk. *kwa gaufi, fa fatshe, mo thoko*
Madiri	Madiritota: aga, lela, raga Mafetedi: Tshepo o ja nama Mafeledi: Tshepo o a ja

Dipaka tsa lediri	Pakajaanong: Rre o a lwala. Pakajaanong-tsweledi: Seabelo o ntse a rapela. Pakatlang: Basetsana ba tla tshameka. Pakapheti: Malome o tlhatswitse koloi. Basimane ba tshamekile sentle Pakapheti: Barutwana ba ne ba kwala teko. Pakafetileng-pheti: Basimane ba ne ba tshamekile sentle.
Dithuanyi	Thuanyisediri: Mme **o** apeile nama, kgomo **e** fula bojang Thusanyisedirwa: Malome o **se** robile. Kgosi e **ba** otlhaile, jj. Thuanyirui: Dikgomo **tsa** gagwe di bolotse, jj. Thuanyitlhophaina: Ditlhare **di** ungwile, jj. Thuanyitlhaodi: Basimane **ba ba**golo ba raga kgwele, jj. Popi ya pakajaanong: Rre o a tlhagol**a** Popi ya pakatlang: Rre o **tla** tlhagola Popi ya kganetso: Rre **ga** a tlhagola, jj. Popi ya kgonego: Rre a **ka** tlhagola Popi ya leitiri: Rre o a **i**kama
Madirimathusi Mediriso	O a **bo** a tlile, O a **ne** a re etetse, jj. Modirisogo: Go ja go a thusa. Modirisopego: Banna ba aga kereke. Modirisotaelo: Tlolang! Modirisokgonego: Katse e ka bolaya motho. Modirisotlwaelo: Re a tle re opele. Modirisokgethi: Lebo o ja a bua. Modirisokeletso: O ne a laela gore re tsamae.
Mefuta ya dipolelo	Polelonolo: Monna o rekile dikgomo Polelopate: Monna o boleletse ditsala tsa gagwe gore o rekile dikgomo tse di neng di tshwerwe. Polelotswako: Monna o rekile dikgomo e bile di a dusa.
Tira le tirwa	Pakajaanong*: Tladi o gama kgomo (tira)* *Kgomo e gangwa ke Tladi (tirwa)* Pakatlang: Pule o tla gama kgomo. Kgomo e tla gangwa ke Pule. Pakapheti: Pule o gamile kgomo. Kgomo e gamilwe ke Pule. Pakajaanong – tsweledi: Tladi o ntse a gama kgomo Kgomo e ntse e gangwa ke Tladi. Pakafetileng-pheti: Tladi o ne a gamile kgomo Kgomo e ne e gamilwe ka Tladi..
Puopegelo	Puopegelo: sk: O mpoditse gore ke ka ntlha ya eng fa ke le thari. Ba mpoditse gore ke rata mmino o o ntseng jang. Puosebui: sk. Mme a re: “Itlhaganele.”
Matshwao a puiso	Khutlo, phegelwana, phegelo, khutlwana, lenalana, ditsejwana, tlamanyi, letshwao la tsiboso, masakana
Mopeleto	melawana ya go peleta, dikhutshwafatso, diakeronimi

Temogo e e tseneleletseng ya tiriso ya puo
puo e e tsosang maikutlo a a rileng le e e digelang
go lebelela letlhakore le le lengwe, kgobelelo, le go akanyetsa letlhakore le le lengwe
go akanyetsa sengwe le go tlhalosa seabe sa teng
bokao jo bo ikaeletsweng le jo bo ipopelwang
bokao jo bo tlhamaletseng le jo bo sa tlhamalalang
go akaretsa kgotsa go se akaretse tshedimosetso
ntlhakemo ya mokwadi/ motlhagisi

3.5 DITHULAGANYO TSA GO RUTA

Tokomana e, e tshitsinya gore sediko se sengwe le se sengwe se tla tsenyeletsa karolwana e le nngwe e e totileng e nngwe le e nngwe ya dikgono tse: go reetsa, go bua, go buisa, go lebelela, go kwala, go tlhagisa le thutapuo. Sediko se sengwe le se sengwe se tla tlamela ka ditirwana gore barutwana ba ithute, ba buise kgotsa ba lebelele metseletsele ya ditlhangwa tsa molomo, tse di kwadilweng le tsa pono. Mo sedikong se sengwe le se sengwe ditirwana di tla gogela kgatlhego ya barutwana go siamisa thutapuo le tsa mofutakwalo. Mo tsamong ya ngwaga, didiko tse di ka nnang 18 di tla fitlhelela dikarolo tsotlhe tsa kharikhulamo mo dibekeng di le 36. Go tlaleletsa, maemo a bopopota mo dikarolong tsotlhe a tla oketsega go tswa mo kgweditharong go ya go kgweditharong, le ngwaga go ya ngwageng go ya ka tsamao ya dingwaga di le tharo barutwana ba tla bo ba siametse go kwala tlhatlhobo ya makgaolakgang ya Mophato 12. Ka jalo, tsweletso le yona e nna karolo ya dithulaganyo tsa mananeo a go ithuta. Sebopego se se naya barutwana le barutabana tšhono ya go aga maemo, go kgobokanya tlotlofoko, le go tlwaela dipopego tsa puo mo dibekeng di le pedi pele ba fetela kwa dikgonong tse dingwe. Ka yona nako eo, e neelana ka mefuta e e farologaneng gape e ka lekanyetswa mo dikgatlhegong tsa setlhopha. Sekao, kgwele ya dinao e ne e le thitokgang ya go ruta e e neng e tletsetletse ka nako ya Sejana sa Lefatshe, fela e ne e ka salwa morago ka sediko sa manyalo a setso kgotsa ditlwaelo tse dintle tsa tikologo.

Thuto e e lotagantsweng ya puo: sediko sa go ruta

Mo tiragatsong, go lotaganya go tshitsinya pharologanyo: ya dipopego, ya ditirwana, ya ditlhangwa le dithitokgang. Fa a tlhama sediko se se kopaneng sa dibeke di le pedi, morutabana a ka kgobokanya ditirwana mo setlhogong sk. lefatshe la tiro, ke kgang sk. phetogo ya maemo a bosa, dibuka tse di tlhaotsweng, kgono go tswa mo kharikhulamong, sk. dikganetsano, go kwala ga ngangisano, dipopego tsa ngangisano, kgotsa setlhangwa kana setlhopha sa ditlhangwa go tswa go “Ditlhangwa tse di dirisediwang thuto e e tsenyeletsang dikgono tsa puo ga tsenyeletso.” Tatelano ya dithuto mo sedikong sa dibeke tse pedi go ka sala morago tatelano nngwe le nngwe, sk. sediko se ka simolola ka go buisa, se bo se fetela go dipuisano (go bua) go go salwang morago ke go kwala. E ka nna setlhangwa sa dibuka tse di tlhaotsweng (fa go le maleba) kgotsa setlhangwa se sengwe se ka dirisediwa ditirwana tse di kailweng fa tlase.

Morutabana o tshwanetse go tlhopha buka ya go ithuta dikwalo. Se, e ka nna setlhopha sa maboko, padi, setlhopha sa dikgangkhutshwe, terama kgotsa filimi (lebelela “Ditlhangwa tse di dirisediwang thuto e e tsenyeletsa dikgono tsa puo”). Tse, di tlhagelela e le Go buisa/ Go lebelela mo Thulaganyong ya Go Ruta e le **setlhangwa sa dikwalo nngwe - lesomerobedi**. Morutabana a ka tlhopha go ruta tatelano nngwe le nngwe mo thutong ya ditlhangwa kgotsa a refosanya maboko le dikgangkhutshwe. Fa morutabana a tlhopha setlhangwa se leele se se tswelelang jaaka padi, terama kgotsa filimi, go tshitshinngwa gore se rutiwe ka go se tsweletsa gore barutwana ba se ke ba lebala dintlhatsenelelo tsa poloto le baanelwa/ badiragatsi. Fa padi, terama kgotsa filimi e tlhophilwe, morutabana o tla tlhoka go aroganya setlhangwa ka dikarolwana di le dintsi go latela nako e e leng teng ya go se ruta mo Thulaganyong ya Go Ruta, sk. dikarolwana di le 10 fa e le gore se tla rutiwa mo dikgweditharong tse pedi tsa ntlha mo Mophato 10. Dikarolwana tse e ka nna dikgaolo di le 10 tsa padi, dikarolo di le 10 tsa terama kgotsa dipono di le

10 tsa filimi tse di dirisang ditogamaano tse di tseneletseng tsa puiso go upulola bokao le kamego. Dikarolo tsa tiro tse di tlaleletsang di tla buisiwa jaaka tirogae kgotsa karolo ya lenaneo la puiso le le atolositsweng.

Kharikhulamo e e tlhagisa tebo e e tlhamaletseng ya dipopego tsa puo le tiriso. Mo tiragatsong, dipopego tsa puo le melawana ya tiriso e tla tsaya ura mo dibekeng dingwe le dingwe tse pedi, ka bontlhabongwe bo rutiwa mo bokaong jwa tiriso le go kwala le go buisa, mme bontlhabongwe bo rutiwa ka tlhamalalo. Mo tlaleletsong ya go ruta dipopego tsa puo le melawana ya tiriso go go rulagantsweng, go tla nna le go ruta ga tshegetso kgotsa poeletso ya diphoso tse di lemogilweng mo tirong e barutwana ba e kwadileng.

Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
5 le 6	Go neela megopolo mo ditlhopheng. Morutwana yo mongwe le yo mongwe mo ditlhopheng o neela mogopolo ka senepe kgotsa setshwantsho se se tsenyeletsang dintlha tse di sa tlwaelegang, *sk. senepe sa fešene se se nang le matshwaotlanyo*	Puiso e e tseneletseng. Setlhangwa se se nayang mogopolo / boitshwaro jwa maikutlo, sk. go tswa go makasine kgotsa athikele ya lekwalodikgang. Tlhaola le go tlhalosa boitshwaro jwa maikutlo a mokwadi. Tlhalosa le go tshegetsa boitshwaro jwa maikutlo/ mogopolo wa mong. Setlhangwa se, se ka amanngwa le thitokgang/ morerowa senepe se se diriseditsweng go reetsa kgotsa nnyaa.	Go tlatsa **foromo** Kwalela tsala **lekwalo/ lekwalo la maranyane (imeili) go tsala** o neela mogopolo KGOTSA o kwala **mmuisano**. **Totisa mogopolo mo: Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Puo e e tsosang maikutlo a a rileng, go akaretsa, go lebelela letlhakore le le lengwe. Matshwao a puiso melawana ya puopegelo KGOTSA mmuisano **Tlotlofoko**: e amana le setlhangwa se se buisiwang

Go fetolela Thulaganyo ya Go ruta mo ditirwaneng tsa go ruta le go ithuta

Sekao se se ikaegileng ka Thulaganyo Ya Go Ruta, Mophato 10, Kgweditharo 1, Dibeke 5 le 6 (dithuto di le 11x metsotso e le 50) = diura di le 9 tsa go ruta.

Thitokgang/ morero wa sediko: Go neela le go tsibogela megopolo. Thitokgang/morero-potlana: fešene le mmele

Thuto 1: (Tiro ya molomo *fela)

- Matseno: dikamano le maitemogelo. Dipuisano tsa ditlhopha. Supetsa phaposi yotlhe kgotsa neela setlhopha se sengwe le se sengwe senepe se ba ka neelang megopolo ka ga sona, sk. Setshwantsho sa matshwaotlanyo, tsebe le nko tse di phuntsweng gantsi, moriri o motala, jj. Puisano ya setlhopha e neela le go tshegetsa megopolo ka ga setshwantsho se se mo senepeng. Morutabana / moeteledipele wa setlhopha o tshwarelela megopolo go aga tlotlofoko.

- Tlotlofoko e e maleba le setlhangwa le neelo ya mogopolo. Dipolelo tse o ka di dirisang go tsena motho gare ka bonolo jj. mo mametlelelong.

- Tirogae: kwala temana e e tshwarelelang tsibogo ya mong le megopolo ya ba bangwe (fa go kgonega)

Thuto 2: (go baakanyetsa go kwala *fela)

- Lebelela senepe gape - gakolola barutwana tlotlofoko nngwe, dintlhakgolo tsa metlotlo le megopolo ya bona.
- Ditshwaelo go tswa go barutwana bangwe: buisetsa tirogae ya bona kwa godimo.
- Ruta sebopego sa mogopolo: polelo le mabaka a na le dintlhatsenelelo tse di tshegetsang. Supa mo patitšhokong sekao sa e le nngwe go tswa mo ditshwaelong tsa barutwana.

Thuto 3: (go kwala *fela)

- Barutwana ba kwala mogopolo wa bona ka temana e le nngwe kgotsa tse pedi. Ba dirisa dikgato le ditogamaano tsa go kwala, e leng: go kwala, boeletsa, tseleganya (di dirisediwa popego ya mogopolo). Barutwana ba ka tseleganya tiro ya ba bangwe (tseleganyo ya molekane). Kuno ya bofelo ke lekwalo kgotsa lekwalo la maranyane go ya kwa tsaleng ba abelana megopolo ya bona.
- Gakolola barutwana sebopego sa lekwalo kgotsa lekwalo la maranyane
- Go kwala go ke ga tlhatlhobo e e ka kgonagalang - morutabana o a okola/ o a tshwaya. O dira lenaneo la diphoso tse di tlwaelegileng

Thuto 4: (go buisa *fela)

- Buisa setlhangwa se se amanang le thitokgang, sk. go neela mogopolo ka kgotsa kgatlhanong sengwe, bogolo jang athikele ya makasine.
- Puiso e e tseneletseng ka dipotso tsa tekatlhaloganyo (di kwadilwe kgotsa ka molomo)
- Ruta go kwala ka tlhagiso-maikutlo, go akaretsa le go lebelela letlhakore le le lengwe (ka sekao sa setlhangwa)

Thuto 5: (dikgono tse di kopaneng)

- Diponagalo dingwe tsa thutapuo tse di tsenyeleditsweng mo setlhangweng.
- Morago ga puiso, totisa mogopolo mo boitshwarong jwa maikutlo jwa mokwadi/ mogopolo wa matshwaotlanyo (thathuu), moriri o o tshasitsweng mmala jj. O itse jang? Mafoko afe?
- Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo diphosong tse di tlwaelegileng tsa go kwala, di tshwailwe mo Thutong 3.

Thuto 6: (go kwala *fela)

- Tlatsa foromo. Dintlhatsenelelo tsotlhe di tshwanetse go nepagala le go felela, le ditsibogo di gatisiwe ka botlalo.

Thuto 7: (go buisa *fela) E ikaegile ka setlhangwa se se tlhophilweng

- Tirwana ya pele ga puiso: Neela mogopolo. Go barutwana: A batsadi ba tshwanetse go kgona go kganela bana ba bona go bona ditsala tse di rileng (ditsala tsa basimane kgotsa tsa basetsana)?
- Puiso e e tseneletseng ka dipotso tse di kwadilweng ka ga kgang. Kago ya tlotlofoko - mafoko a a sa tlwaelegang a a mo setlhangweng (tiro ya thanodi)

- Temogo tsenelelo. Boitshwaro jwa maikutlo/ mogopolo wa mokwadi ke eng? O itse jang? Ke mafoko afe a a dirisitsweng go tlhagisa se? boitshwaro jwa maikutlo/ mogopolo wa barutwana?

Thuto 8: (go bua le go reetsa*fela) E ikaegile ka setlhangwa se se tlhophilweng

- Neela mogopolo le go reetsa ka tlotlo
- Morutwana yo mongwe le yo mongwe o neela mogopolo wa gagwe ka ga thitokgang e e ntshitsweng go tswa mo kgangkhutshweng, ba dirisa dipopego tseo mo go kwaleng: mogopolo o tlhakane le lebaka/ bopaki jo bo tshegetsang KGOTSA barutwana ba diragatsa karolo tsa baanelwa.

Thuto 9: (thutapuo e e tsenyeletsang) E ikaegile ka setlhangwa se se tlhophilweng

- Melawana ya puopegelo le puosebui (poeletso)
- Barutwana ba kwala mmuisano magareng ga baanelwa ka puosebui (ditsibogelo di le tlhano tsa moanelwa yo mongwe le yo mongwe). Se e ka nna tiro ya setlhopha.

Thuto 10: (go kwala*fela)

(Fa barutwana ba tlhoka ikatiso e ntsi ya dipopego tsa puosebui, Thuto 10 e ka dirisiwa go kopanya ditirwana tsa tlaleletso go na le tsa tebo ya mmuisano)

- Ruta melawana ya mmuisano kgatlhanong le melawana ya puopegelo
- Barutwana ba kwala mmuisano wa bona gape (Thuto 9) e le mmuisano wa maduo a tlhatlhobo.

Thuto 11: Tlhatlhobo e e tlhomameng

- Dipopego tsa thutapuo tsa diphoso tse di tlwaelegileng go tswa mo tirong ya go kwala ya Dithuto 9 le 10
- Puiso e e tseneletseng ya setlhangwa (mafoko a le 400 - 500) ka dipotso tsa tekatlhaloganyo le puo e e tsenyeleditsweng
- Dipotso tse dingwe di tlhoka barutwana go buisa le go tlhatlhoba mogopolo ba bo ba neela wa bona
- Melawana ya go ruta puopegelo le puosebui (poeletso)
- Barutwana ba kwala dingwe tsa dilo tse di leng mo puopegelong le puosebuing

Mo ditsebeng tse di latelang, go tlamelwa ka Dithulaganyo tsa Go Ruta tsa Mephato 10. 11, 12. Ela tlhoko gore tse ke DIKAO fela tsa gore o rulaganya jang go ruta Puotlaleletso ya Ntlha mo tsamaong ya ngwaga.

3.5.1 THULAGANYO YA GO RUTA YA MOPHATO 10

DIKGONO LE DITENG

MOPHATO 10 KGWEDITHARO 1				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
1 le 2	Go reeletsa tshedimosetso Ka sebedi le phaposi yotlhe: Itsise molekane wa phaposi ka go dirisa tshedimosetso e e tlametsweng KGOTSA lebelela filimi ya kgang ya nnete	Go buisa ka tsenelelo **Setlhangwa sa tshedimosetso** Tshobokanyo e e bonolo ya dintlha tsa botlhokwa **Ntlha** le kakanyo Kitsiso ya porojeke ya puiso e e katolositsweng	Kwala **temana ya tshedimosetso**. Totisa mogopolo mo popong le tlhaloso ya polelo. Kwala **lekwalo la botsalano** o neela tshedimosetso **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Popego ya dipolelo (sediri - lediri - sedirwa) Tiriso ya paka jaanong **Tlotlofoko**: mareo a setegeniki a a amanang le ditlhangwa tsa puiso
3 le 4	Go reeletsa mogopolo Neela mogopolo mo phaposing yotlhe (ka setlhangwa sa dikwalo)	**Setlhangwa sa dikwalo sa 1**: Kitsiso ya dintlha Totisa mogopolo mo ponagalo e le nngwe e e tlhaolang. Buisanang ka mosola wa yona. **Setlhangwa sa dikwalo sa 2**: Puiso e e tseneletseng Tlhaola poloto le go buisana ka yona mo terameng/ pading/ kgangkhutshweng; botshwantshi mo pokong le gore di amana jang le dintlha tse di itsisitsweng.	Kwala **temana ya boikakanyetso/ tlhamo** o tsibogela dintlha tse di upulotsweng mo setlhangweng sa dikwalo, sk. **leboko, buka kgotsa lekwalo** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Go tlhagisa maikutlo: matlhalosi le matlhaodi (poeletso) Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo go kwaleng ga barutwana. **Tlotlofoko**: Go bopa matlhalosi (sk. *bonako* - o tabogile ***ka bonako***) le matlhaodi (sk. *yo mokima* - mosimane ***yo mokima*** o taboga thata) Papiso ya matlhaodi
5 le 6	Go neela megopolo. Mo ditlhopheng, barutwana ba neela mogopolo wa senepe kgotsa setshwantsho se se akaretsang dintlha tse di sa tlwaelegang, sk. Senepe sa fešene ka matshwaotlanyo	Puiso e e tseneletseng. **Setlhangwa se se gwetlhang mogopolo/ boitshwaro jwa maikutlo**, sk. go tswa mo makasineng kgotsa athikele ya lekwalodikgang. Tlhaola le go tlhalosa boitshwaro jwa maikutlo a mokwadi. Tlhalosa le go tshegetsa boitshwaro jwa maikutlo/ mogopolo wa mong Setlhangwa se se ka amanngwang le thitokgang ya senepe se se diriseditsweng theetso kgotsa nnyaa	Tlatsa **foromo** ya kgaisano Kwala **lekwalo** KGOTSA **mmuisano** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Puo e e tsosang maikutlo a a rileng, go akaretsa, go lebelela letlhakore le le lengwe. Puopegelo Melawana ya matshwao a puiso a puopegelo le mmuisano **Tlotlofoko**: e e amanang le setlhangwa sa puiso

MOPHATO 10 KGWEDITHARO 1				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
7 le 8	Buisa temana ya motlotlo, mmuisano, kgotsa terama e e laolwang ke modiragatsi, o e buisetse theetso	**Setlhangwa sa dikwalo sa 3**: Go bopa moanelwa mo pading, terameng kgotsa kgangkhutshweng; maano a go botsa dipotso tse di sa batleng dikarabo mo pokong. **Setlhangwa sa dikwalo sa 4**: Sekaseka molaetsa	Kwala **tlhamo ya kanelo** e e ikaegileng ka maitemogelo a mong ka namana **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tlhagiso ya moanelwa ka puosebui le puopegelo. Matshwao a puiso a puosebui le puopegelo (poeletso) Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko:** batlisisa bokao jwa mafoko mo puisong - thanodi
9 le 10	Reetsa pina / mafoko a pina. Buisanang Go tlotla kgang: porojeke ya puiso e e katolositsweng	Puiso e e tseneletseng. **Setlhangwa se se bonwang** se amana le mmino, sk. **kerafo, sethalo, senepe** **Puiso e e tseneletseng** Athikele ya **lekwalodikgang/ makasine** e amana le mmino e dirisediwa tshobokanyo ka dintlha **Puiso e e katolositsweng** ya buka e e tlhaotsweng e e telele e buisiwa ka malatsi a boikhutso	Kwala thadiso ya pina/ mmino wa bidio Tlhamela moletlo ya mmino **phousetara/ boroutšhara/ pampitshana ya tshedimosetso** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Poeletso ya madiri e tsenyeleditswe mo puisong le mo go kwaleng - tlhalosa bokao jwa madiri mo tirisong Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko**: e e amanang le mmino/ mekgwa ya tlhaeletsano jaaka e tlhagelela mo setlhangwang sa puiso

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharong 1			
Tiro 1: Go Reetsa	**Tiro 2: Go kwala**	**Tiro 3: Go Kwala**	**Tiro 4: Teko 1**
Tiro ya molomo: Tekatlhaloganyo ya theetso	Tlhamo	Setlhangwa sa tirisano se seleele	**Puo mo tirisong:** Tekatlhaloganyo Tshobokanyo Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

MOPHATO 10 KGWEDITHARO 2				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **1 ura**	**Go buisa le Go Lebelela** **4 diura**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **3 diura**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **1 ura** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
11 le 12	Tlhalosa setlhangwa se se bonwang ka ditlhopha - sethalo, lenaneo, tšhate ya phae jj Dirisa tlhaloso ya ba bangwe go fetisetsa tshedimosetso go ya kwa mofuteng o mongwe wa setlhangwa (sk. mo letlhomesong la dintlha, tlatsa lenaneo jj)	Puiso e e tseneletseng. Tlhaloso go tswa go **buka e e tlhaotsweng** (Ela tlhoko e seng ditaelo) Tlhalosso ya thotloetso ya mong.	Kwala **tlhaloso** ya ka moo sediriswa sengwe se se tlwaelegileng se dirang/ se dirisiwang ka teng (sk. mogala wa letheka, pene, baesekele) Kwala tlhaloso ya ditiro dingwe tsa gago sk. lekwalo la maitshwarelo **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Makopanyi Mmagokaganyi a a tlhaloganyegang a a kayang lebaka (sk. gonne, ka jalo, ka moo), nako (sk. jaanong, morago,) **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
13 le 14	Puo e e tlhomameng e e batlisisitsweng ka e e itlhophetsweng	**Setlhangwa sa dikwalo sa 5**: Puiso e e tseneletseng. Go upulolela dithitokgang go ya pele Papiso le go tshwantsha **Setlhangwa sa dikwalo sa 6**: Puiso e e tseneletseng	**Temana** e e khutshwane ka ga buka e e tlhaotsweng, dinaane sk. tlhalosa moanelwa o bo o tshegetse, tlhalosa lefelokgang le ditlamorago tsa lona, tlhalosa thitokgang le tatelo **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dithuanyi mo bokaong jwa tiriso - dikao go tswa go dikatiso tsa theetso kgotsa ditlhangwa tsa dikwalo sa botlhano le sa borataro Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala. **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso/ theetso
15 le 16	Reetsa le go tsibogela metlae Buisetsa phaposi kgotsa setlhopha dikarabelo tse di kwadilweng. Katoloso: lebelela phasalatso e e dirisang setshegisa jaaka malepa	Puiso e e tseneletseng. **Setlhangwa se se tshegisang**, sk. khathunu, ditshwantsho tsa metlae/ bidio e e tshegisang le go tlhatlhoba ditlamorago. Sekaseka malepa a a dirisitsweng mo setlhangweng sa metlae sk tshotlo, kgotlhang, setlhoa le tharabololo **Setlhangwa sa dikwalo sa 7**: Poeletso/ tshobokanyo/ thuto e e digelang, setlhangwa sa boikhumiso	**Kgakologelo ya mong ka namana:** Tlhalosa tiragalo e e gakgamatsang Rejisetara, setaele le lentswe **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dipolelo tsa boemo di tsenyeleditswe mo go kwaleng. Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala. **Tlotlofoko** Puo ya e e amanang le dikhathunu jj, letlhomeso, magwatwe a puo Tlotlofoko e e amanang le ditlhangwa tsa puiso.

MOPHATO 10 KGWEDITHARO 2				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **1 ura**	**Go buisa le Go Lebelela** **4 diura**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **3 diura**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **1 ura** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
17 le 18	Dipuisano tsa lekoko/ potsotherisano Reeletsa boitshwaro jwa maikutlo le kemo	Go buisetsa temogo tsenelelo. **Setlhangwa se se gwetlhang ntlhakemo/ boitshwaro jwa maikutlo/ diphopholetso** go tswa go motswedi wa dikwalo kgotsa mofuta wa tlhaeletsano **Setlhangwa se se bonwang** se se tlhalosang ntlhakemo, **sk. senepe, filimi, khathunu, tlhaloso, phasalatso jj.**	Tlhama **phasalatso** - o tsenye dikarolo tse di bonwang Malepa a a bonolo a tlhotlheletsa Kwala **katlanegiso ya buka** tswa go lenaneo la Puiso e e atolositsweng **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Puo ya botshwantshi le malepa a dipotso tse di sa batleng dikarabo tse di dirisediwang go tshwara theetso le kgotlhelelo sk. tshwantshiso, poeletsomodumo, dipoeletso Lebaka le tshwetso, makopanyi **Tlotlofoko** Puo e e dirisiwang mo phasalatso, sk. kgatiso boalo Tlotlofoko e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
19 le 20	**Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga**			

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharong 2		
Tiro5: Go Bua	**Tiro 6: Dikwalo**	**Tiro7**
Tiro ya molomo: Puo e e tlhomameng le e e ipaakanyeditsweng	**Dikwalo:** Dipotso tse dikhutshwane.	**Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga:** Pampiri 1 – Puo mo tirisong Pampiri 2 – Dikwalo Pampiri 3 – Go kwala (E ka kwalwa ka Motsheganong/ Seetebosigo)

MOPHATO 10 KGWEDITHARO 3				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
21 le 22	Puisetso godimo e e ipaakanyeditsweng ya setlhangwa se se neelang dintlhakemo tse di tshegetsang ngangisano Go reeletsa dintlhakemo; di kwale.	Go buisetsa tshobokanyo: **ngangisano e e bonolo e e kgatlhanong le ntlha nngwe** Tlhatlhoba maitlhomo a go akaretsa kgotsa go tlosa tshedimosetso	Kwala ngangisano: kwala dintlha tse di emelang kgotsa tse di kgatlhanong le tshitsinyo **Lekwalo la kgwebo**: ngongorego e na le mabaka a a e tshegetsang **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Boeletsa makopanyi Dikakaretso le go lebelela ntlha e le nngwe Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala le tiragatso mo ditlhatlhobong tsa bogare jwa ngwaga **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso
23 le 24	Kitsiso ya Go bua le Go reetsa mo tsamaisong ya dingangisano tse di tlhomameng	**Setlhangwa sa dikwalo sa 8**: Kitsiso ya dintlha Totisa mogopolo mo ponagalong e le nngwe e e tlhaolang. Buisanang ka mosola wa yona. **Setlhangwa sa dikwalo sa 9**: Puiso e e tseneletseng Tlhaola poloto le go buisana ka yona mo terameng/ pading/ kgangkhutshweng; botshwantshi mo pokong le gore di amana jang le dintlha tse di itsisitsweng.	Kwala **ngangisano**: ditemana di na le dintlha tse di tshegetsang/ bopaki jwa ntlhakemo **Go kwala tlhaloso** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Popego ya temana: polelo ya setlhogo le dintlha tsa tshegetso Dipaka tsa madiri **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso Puo e e dirisiwang mo ditsamaiso tsa dingangisano sk. go ganela, tshitsinyo jj.
25 le 26	Puo e e tlhomameng e e ipaakanyeditsweng/ e e batlisitsweng. Tlhatlhobo ya molekane ya ikatiso ya theetso (go rotloetsa puiso e e atolositsweng le patlisiso e e ikemetseng)	Puiso e e tseneletseng ya setlhogo se se kgethegileng Bapisa rejisetara, setaele le lentswe ka dipopego tse di tshwanang, sk. makwalo	Kwala **lekwalo la maranyane**. Kwala **taletso** (e e tlhomameng le e e sa tlhomamang **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dikhutshwafatso, matshwao a puiso, sk.**:** Boalo, mokwalotlanyo, dikarolwana tsa mekgabisa jaaka tlhaeletsano ya pono, sk. mo taletsong e e tlhomameng Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala Tlotlofoko e e amanang le setlhangwa sa puiso

MOPHATO 10 KGWEDITHARO 3				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
27 le 28	Go reetsa terama ya seyalemowa/ puo e e gatisitsweng/ botsayakarolo/ go buisa motshameko	**Setlhangwa sa dikwalo sa 10**: Puiso e e tseneletseng Go bopa moanelwa mo pading, mo terameng kgotsa mo kgangkhutshweng; maano a go botsa dipotso tse di sa batleng dikarabo mo pokong. **Setlhangwa sa dikwalo sa 11**: Puiso e e tseneletseng Sekaseka molaetsa	Kwala mogopolo le go o tshegetsa. Rejisetara, setaele le lentswe **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Segalo, lentswe, tatelo Madirimathusi **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso
29 le 30	Tsamaiso ya kopano	**Setlhangwa sa dikwalo sa 12**: Puiso e e tseneletseng. Go upulolela dithitokgang go ya pele. Papiso le go tshwantsha **Setlhangwa sa boikhumiso** sk. boitlhomo, ditoro, saense e e itlhametsweng di le mo puong nngwe le nngwe	Kwala kitsiso ya kopano, lenanetema le motsotso ya kopano **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Puo e e dirisiwang mo ditsamaiso tsa kopano, sk. modulasetilo, mokwaledi, jj. Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala Tlotlofoko e e amanang le setlhangwa sa puiso

Ditiro tse di tlhomameng tsa tlhatlhobo mo Kgweditharong 3		
Tiro 8: Go bua le Go buisa	**Tiro 9: Go kwala**	**Tiro 10: Teko 2**
Tiro ya molomo: Puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang ya setlhopha	Setlhangwa sa tirisano se se khutshwane	**Puo mo tirisong:** Tekatlhaloganyo Tshobokanyo Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso KGOTSA Dikwalo: Dipotso tse di khutshwane

MOPHATO 10 KGWEDITHARO 4				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le nngwe**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo)**
31 le 32	Theetso tsenelelo ya se se gatisitsweng kgotsa buisetsa setlhangwa go tsaya letlhakore le kgobelelo Dipuisano	Go buisetsa **Temogo e e tseneletseng ya tiriso ya puo, sk. pegelo e e tsayang letlhakore** Dintlha tsa puiso e e tseneletseng: Ke mang yo o ungwelwang go tswa mo setlhangweng se? Ke mang yo o latlhegelwang? Jang?	Kwalela ba kgatiso lekwalo **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tira le Tirwa Bokao jo bo tlhamaletseng le jo bo sa tlhamalalang **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
33 le 34	Go reetsa: go ikatisetsa go tsaya dintlha. Go reeletsa dintlhakgolo, sekao, kgang e khutshwane ka ga maitemogelo a botshelo jj.	**Setlhangwa sa dikwalo sa 13**: Puiso e e tseneletseng **Setlhangwa sa dikwalo sa 14**: Poeletso/ tshobokanyo/ thuto e e digelang, setlhangwa sa boikhumiso	**Go kwala:** Kwala **dintlha mo dipolelong tse di feletseng** Go kwala tshobokanyo poeletso, sk. dipolelo tse di feletseng, go dirisa makaelagongwe le mafoko a mong **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tira le Tirwa - poeletso Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
35 le 36	Go reeletsa kgatlhegelo, sk. mmino, puiso e e gatisitsweng, dipina, go buisa leboko	**Ditlhangwa tsa dikwalo (boikhumiso)** Kgatlhegelo le boithabiso	Lekwalo la kgatlhegelo/ ditebogo/ go senola boitumelo Poeletso ya mofuta mongwe le mongwe ya tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwaga **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dipolelwana tse di bonolo le tse di boaboelediwang tsa tebogo Mefuta ya setso e e maleba ya go bua Rejisetara **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tse di buisiwang

MOPHATO 10 KGWEDITHARO 4				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le nngwe**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo)**
37 le 38	Poeletso: dipuisano tse di sa tlhomamang tsa phaposi le setlhopha ka nako ya go ipaakanyetsa tlhatlhobo	**Ditlhangwa tsa dikwalo (boikhumiso)** poeletso	**Paakanyetso ya tlhatlhobo.** Kwala go tswa mo mefuteng ya botlhami - go tlhopa setlhogo le **go kokoanya dintlha/letlhomeso** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tiro ya Thanodi/ ikatiso Diane/ maele/ puo ya malepa Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
39 le 40	**Ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga**			

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharong 4
Tiro 11: Ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga
Pampiri 1 – Puo mo tirisong Pampiri 2 – Dikwalo Pampiri 3 – Go kwala Pampiri 4 – *Tiro ya molomo *Maduo a ngwaga a tiro ya molomo a a kgobokantsweng ka go bua le go reetsa le kgotsa go buisa. Maduo a makgaolakgang a akaretse tiro e le nngwe ya go bua go go ipaakanyeditsweng, tiro ya go reetsa le e le nngwe e nngwe, sk. puiso e e ipaakanyeditsweng/ puiso e e sa ipaakanyediwang/ go bua go go sa tlhomamang ga mo setlhopheng.

3.5.2 THULAGANYO YA GO RUTA MOPHATO 11

MOPHATO 11 KGWEDITHARO 1				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le nngwe**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
1 le 2	Tekatlhaloganyo ya theetso ya tshedimosetso KGOTSA Go lebelela filimi ya kgang ya nnete mo thelebišeneng	Puiso e e tseneletseng **Setlhangwa sa tshedimosetso se se kwadilweng kgotsa se se bonwang** Tshobokanyo e e bonolo ya dintlha tsa botlhokwa **Ntlha** le kakanyo Ipopele bokao **Setlhangwa sa dikwalo sa 1**: Kitsiso ya dintlha Totisa mogopolo mo ponagalong e le nngwe e e tlhaolang. Buisanang ka mosola wa yona.	Kwala **temana ya tshedimosetso**. Totisa mogopolo mo popegong ya polelo le tlhaloso, melawana ya temana, sk. dintlhakgolo, dintlha tsa tshegetso, jj Kwala **pegelo** e e neelang tshedimosetso, sk. go ya kwa mapodising **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	**Popego ya dipolelo (sediri - lediri - sedirwa)** **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
3 le 4	Puisetsogodimo e e sa ipaakanyediwang ya temana go tswa mo lenaneong la puiso e e atolositsweng Dipuisano tsa setlhopha ka ga ditlhangwapono jaaja dikhathunu	**Setlhangwa sa dikwalo sa 2**: Puiso e e tseneletseng Tlhaola poloto le go buisana ka ga yona mo terameng/ pading/ kgangkhutshweng; botshwantshi mo pokong le gore di amana jang le dintlha tse di itsisitsweng. Tiragatso ya puiso e e atolositsweng. Etela laeborari/ tlisa dimakasine/ makwalodikgang	Kwala **tlhamo ya maitlhomo/ temana** a tsibogela dintlha tse di upulotsweng mo setlhangweng sa dikwalo sk. **leboko, terama, padi, kgangkhutshwe** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Go tlhagisa maikutlo matlhalosi le matlhaodi (poeletso) Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso go tsenyeletsa tse di bonwang Go dirisa thesorase - makaelagongwe, malatodi
5 le 6	Go reeletsa tshobokanyo: setlhangwa se se khutshwane sa tshedimosetso. Supa molaetsa , tshitsinya setlhogo Tiro ya molomo: potsotherisano (tsamaiso kgotsa botsayakarolo)	Puiso e e tseneletseng Tshobokanyo ya **setlhangwa sa tshedimosetso** Bontsha dintlha tsa botlhokwa le tse di seng botlhokwa	Kwala **tshobokanyo ya dintlha** Atolosa **dintlha** go aga setlhangwa se se feletseng, sk. go bopa dintlhakgolo sešwa go tswa mo setlhangweng kgotsa potsotherisanong **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Maina Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tse di buisiwang Tiro ya Thanodi

MOPHATO 11 KGWEDITHARO 1				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le nngwe**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
7 le 8	Puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng - temana go tswa mo bukeng e e tlhophilweng KGOTSA Puiso e e ipaakanyeditsweng ya leboko KGOTSA Kgatiso(sekwalwa) ya terama . Tlhokomela tlhagiso, segalo, kgaotso, tebo ya matlho, kapodiso le puo ya matsogo	**Setlhangwa sa dikwalo sa 3**: Go bopa moanelwa mo pading, terameng kgotsa kgangkhutshweng; maano a go botsa dipotso tse di sa batleng dikarabo mo pokong. **Setlhangwa sa dikwalo sa 4**: Sekaseka molaetsa wa setlhangwa sa dikwalo	Kwala kanelo e mo go yona baanelwa ba kopanang ba bo ba bua **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tlhagiso ya moanelwa ka puosebui le puopegelo. Matshwao a puiso a puosebui le puopegelo (poeletso) Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko:** batlisisa bokao jwa mafoko mo puisong - thanodi
9 le 10	Go reetsa ditlhangwa tse di farologaneng lo bo lo buisana, sk pina Tlhagisa porojeke ya puiso e e atolositsweng	Puiso e e tseneletseng. **Bapisa le go tshwantsha** molaetsa/ setaele, moribo jj. wa dipina tse pedi. **Puiso e e atolositsweng** ya buka e telele e e tlhaotsweng e dirwa ka malatsi a boikhutso	Thala / tlatsa lenaneo la diponagalo tse di sa tshwaneng Kwala potsotherisano/ mmuisano/lekwalo go ya go ba kgatiso (kholaje),setshwantsho, **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Malepa a medumo sk. morumo, moribo, poeletsomodumo, dipolelwana tse di boelediwang gantsi le merumo Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko:** e e amanang le dipina jaaka di tlhagelela mo setlhangweng sa puiso sk. Mafoko a bogologolo a a sa tlholeng a dirisiwa (Diakhaisamo), ditlogelo,

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharong 1			
Tiro 1: Go reetsa	**Tiro 2: Go kwala**	**Tiro 3: Dikwalo**	**Tiro 4: Teko1**
Tiro ya molomo: Tekatlhaloganyo ya theetso	Tlhamo	Dipotso tse di khutshwane	**Puo mo tirisong:** Tekatlhaloganyo Tshobokanyo Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

MOPHATO 11 KGWEDITHARO 2				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
11 le 12	Tlhalosa setlhangwa se se bonwang ka ditlhopha - mmepe, lenaneo, tšhate jj Dirisa tlhaloso ya ba bangwe go fetisetsa tshedimosetso go ya kwa mofuteng o mongwe wa setlhangwa (sk. mo letlhomesong la dintlha, tlatsa lenaneo jj)	Puiso e e tseneletseng. **Go naya dikaelo** go tswa go setlhangwa sa dikwalo, o supa selekanyo le sekgala jj **Setlhangwa sa pono** mo lefelong la kgatlhegelo ya setšhaba **Mananeo a nako** a bese kgotsa maeto a mangwe	Kwala **dikaelo** tsa go ya kwa lefelong la kgatlhegelo ya setšhaba sk. lebala la kgwele ya dinao le le gaufi, legae la kgosi/ motlotlegi mongwe jj. **Tlhaloso ya dintlha** ya lefelo la kgatlhegelo ya setšhaba e ikaegile ka setlhangwa se se bonwang KGOTSA mmuisano wa go thusa moeng. **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Matlhalosi Papiso ya matlhalosi **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso Mafoko a a supang dikaelo, sekgala, selekanyo jj.
13 le 14	Puo e e tlhomameng e e batlisisitsweng	**Setlhangwa sa dikwalo sa 5**: Puiso e e tseneletseng Go upulolela dithitokgang go ya pele Papiso le go tshwantsha **Setlhangwa sa dikwalo sa 6**: Puiso e e tseneletseng	Ditemana ka dibuka tse di tlhophilweng, dinaane kgotsa mainane sk. tlhalosa moanelwa o bo o tshegetsa, tlhalosa lefelokgang le ditlamorago tsa lona, supa thitokgang le ditlamorago **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa • **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dithuanyi mo bokaong jwa tiriso - dikao go tswa go dikatiso tsa theetso kgotsa ditlhangwa tsa dikwalo sa botlhano le sa borataro Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya go kwala ya barutwana **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso/ theetso

MOPHATO 11 KGWEDITHARO 2				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
15 le16	Tiragatso ya ditsamaiso tsa kopano mo phaposing ka setlhogo se se ntshitsweng mo setlhangweng sa puiso.	Puiso e e tseneletseng. **Setlhangwa sa tshedimosetso sk. lekwalodikgang** ka kgang ya setšhaba sk. tlhaelo ya metsi, ditsela tse di sa siamang jj. Puiso e e atolositsweng/ go lebelela. Rotloetsa puiso ya makwalodikgang / go lebelela dikgang	Kwala **lenanetema** la kopano ya setšhaba o tsibogela setlhangwa sa puiso Tsaya **dintlha** go tswa mo kopanong. Morago ga botsayakarolo, kwala **metsotso** ya kopano **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Popego ya temana: setlhogo le dintlha tse di tshegetsang Melawana e e dirisiwang go ruta metsotso: pakapheti, e supa dipalo, puo e e khutshwane tlhomameng **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa Puo e e dirisiwa go ruta tsamaiso ya kopano, sk. lenanetema, modulasetulo, metsotso, ditswametsotsong ...
17 le18	Dingangisano (ditsamaiso) Go reeletsa boitshwaro jwa maikutlo le kemo	Go buisetsa temogo tsenelelo. **Setlhangwa se se gwetlhang ntlhakemo/ boitshwaro jwa maikutlo/ diphopholetso** go tswa go motswedi wa dikwalo kgotsa mofuta wa tlhaeletsano sk. sepolotiki, khathunu, phasalatso, pegelo ya maikutlo **Ditlhaeletsano tsa dikarolontsi tse di dirisiwang mo diphasalatso**, go tswa mo makasineng/ lekwalodikgang/ thelebišene	Tlhama **phasalatso** - o tsenye dikarolo tse di bonwang Malepa a a bonolo a tlhotlheletso, sk. katlanegiso ya boitseanape, bokao, kakaretso jj. Phasalatso e ka nna ya seyalemowa kgotsa makasine **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Puo ya botshwantshi le malepa a dipotso tse di sa batleng dikarabo tse di dirisediwang go tshwara theetso le kgotlhelelo sk. tshwantshiso, poeletsomodumo, dipoeletso **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso Puo e e dirisiwang mo phasalatso, sk. kgatiso, boalo
19 le 20	**Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga**			

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharong 2		
Tiro 5: Go bua	**Tiro 6: Dikwalo**	**Tiro 7: Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga**
Tiro ya molomo: Puo e e tlhomameng e e batlisisitsweng	Dipotso tse dikhutshwane	**Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga:** Pampiri 1 – Puo mo tirisong Pampiri 2 – Dikwalo Pampiri 3 – Go kwala (E ka kwalwa ka Motsheganong/ Seetebosigo)

MOPHATO 11 KGWEDITHARO 3				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
21 le 22	Dipuisano tsa lekoko/ potsotherisano	Buisetsa tshobokanyo. Setlhangwa se se sa tseyeng letlhakore se se lekalekanyang ngangisano/ puisano	Kwala **ngangisano**: e emela e bo e ganetsa tshitsinyo Thala **lenaneo la ngangisano** mo setlhangweng sa puiso **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Boeletsa makopanyi Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala le mo tiragatsong ya ditlhatlhobo tsa borage jwa ngwaga **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
23 le 24	Buisanang ka kgang e e amanang le setlhangwa sa dikwalo se se ithutilweng kgotsa setlhangwa se se bonwang	**Setlhangwa sa dikwalo sa 7**: Kitsiso ya dintlha Totisa mogopolo mo ponagalo e le nngwe e e tlhaolang. Buisanang ka mosola wa yona. **Setlhangwa sa dikwalo sa 8**: Puiso e e tseneletseng Tlhaola poloto le go buisana ka yona mo terameng/ pading/ kgangkhutshweng; botshwantshi mo pokong le gore di amana jang le dintlha tse di itsisitsweng.	**Go kwala ga boitlhamedi ba tlhaloso/ kanelo / maitlhomo/ bo bo sa tseyeng letlhakore** Totisa mogopolo mo - go tshimologong e e gogelang le bokhutlo jo bo nonofileng **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dipaka tsa madiri **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
25 le 26	Puo e e tlhomameng e e ipaakanyeditsweng/ e e batlisitsweng. Tlhatlhobo ya molekane ya ikatiso ya theetso (go tsweletsa puiso e e atolositsweng le patlisiso e e ikemetseng)	Puiso e e tseneletseng **Ditlhangwa tse dikhutshwane tsa tlhaeletsano: dikitsiso, diphasalatso tse di arogantsweng ka ditlhopha, botshelo jwa moswi.** Bapisa rejisetara, setaele le lentswe ka dipopego tse di tshwanang, sk. makwalo	Kwala **kitsiso** Kwala **lekwalo la semmuso la go botsa** le tsibogela kitsiso, phasalatso e e arologantsweng ka ditlhopha jj. **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Popego e e amanang le go kwala Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala Tlotlofoko e e amanang le setlhangwa sa puiso Dikhutshwafatso tse ka tlwaelo di dirisiwang mo diphasalatsong tse di arologantsweng ka ditlhopha, diakeronimi

MOPHATO 11 KGWEDITHARO 3				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
27 le 28	Go reetsa setlhangwa sa boikhumiso o se reeletsa boitumediso/ kgatlhegelo, sk. pina, go buisa poko, filimi, terama ya seyalemowa, puiso ya motshameko	**Setlhangwa sa dikwalo sa 9**: Go buisa go go tseneletseng Go bopa moanelwa mo pading, terameng kgotsa kgangkhutshweng; malepa a bokgeleke mo pokong **Setlhangwa sa boikhumiso** sk. boitlhomo, ditoro, saense e e itlhametsweng di le mo puong nngwe le nngwe	Kwala setlhangwa sengwe le sengwe se sekhutshwane o tsibogela senepe kgotsa setshwantsho , sk. leboko, temana ya tlhaloso, bukatsatsi **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Setshwantsho, letshwao, bokao jo bo tlhamaletseng le jwa botshwantshi jwa **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
29 le 30	Puisetsogodimo e e ipaakanyeditsweng ya makwalo a ba kgatiso	Puiso e e tseneletseng o buisetsa **temogo e e tseneletseng ya tirisong ya puo, ya makwalo go ba kgatiso (maitlhomo le babuisi; dintlha le dikakanyo)**. Tota mogopolo mo teong ya maina (batho ba tewa maina jang?) ke eng se se tsenngwang kgotsa se se tlosiwang, maemedi **Setlhangwa sa dikwalo sa 10**: Puiso e e tseneletseng Sekaseka molaetsa	Kwalela ba kgatiso lekwalo o tsibogela setlhangwa sa puiso. Lemoga kemo le boitshwaro jwa maikutlo a mong. **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Bokao jo bo tlhamaletseng le bo bo sa tlhamalalang Diphopholetso Bokao jo bo kaiwang Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng Kgweditharo 3		
Tiro 8: Go bua le Go buisa	**Tiro 9: Go kwala**	**Tiro 10: Teko 2**
Tiro ya molomo: Puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang ya setlhopha	**Setlhangwa sa tirisano:** se sekhutshwane	**Puo mo tirisong:** Tekatlhaloganyo Tshobokanyo Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso **KGOTSA** Dikwalo: Dipotso tse di khutshwane

MOPHATO 11 KGWEDITHARO 4				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
31 le 32	Theetso e e tseneletseng kgotsa buisetsa setlhangwa go tsaya letlhakore le kgobelelo Dipuisano/ dingangisano	Go buisetsa **Temogo e e tseneletseng ya tiriso ya puo, sk. puo ya sepolotiki, pegelo e e tsayang letlhakore** Dintlha tsa puiso e e tseneletseng: Ke mang yo o ungwelwang go tswa mo setlhangweng se? Ke mang yo o latlhegelwang? Jang? **Setlhangwa sa dikwalo sa 11:** Puiso e e tseneletseng Go upulolela dithitokgang go ya pele. Papiso le go tshwantsha	**Kwala setlhangwa gape** go tlosa kgobelelo le go tsaya letlhakore **Totisa mogopolo mo: Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tira le tirwa **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso Thesorase - makaelagongwe
33 le 34	Go reetsa: go ikatisetsa go tsaya dintlha tsa tsamaiso. Go reeletsa tatelano	**Setlhangwa sa dikwalo sa 16**: Puiso e e tseneletseng **Setlhangwa sa dikwalo sa 13** Puiso e e tseneletseng	Kwala **setlhangwa sa tsamaiso**, sk. ditaelo tse di amanang le thekenoloji e ntšhwa bontsha ka sethalo/ boto ya dikgang **Go kwala tshobokanyo** poeletso, sk. dipolelo tse di feletseng, go dirisa makaelagongwe le mafoko a mong **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Madiri Tatelano ta thulaganyo Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
35 le 36	Go reetsa ditlhangwa tsa tiro ya molomo o reeletsa kgatlhegelo, sk. mmino, puiso e e gatisitsweng, dipina, go buisa leboko	**Setlhangwa sa dikwalo sa 14** Poeletso/ tshobokanyo/ go feleletsa thuto/ setlhangwa sa boikhumiso	**Lekwalo la kgatlhegelo/ ditebogo/ go senola boitumelo** Poeletso ya mofuta mongwe le mongwe ya tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwaga **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dipolelwana tse di bonolo le tse di boaboelediwang tsa tebogo Mefuta ya setso e e maleba ya go bua **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso

MOPHATO 11 KGWEDITHARO 4				
Dibeke	**Go reetsa le Go bua** **Ura e le 1**	**Go buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso** **Ura e le 1** **(tsenyeletso le tlhaloso ka botlalo**
37 le 38	Poeletso: dipuisano tse di sa tlhomamang tsa phaposi le tsa setlhopha ka nako ya go ipaakanyetsa tlhatlhobo	**Setlhangwa sa dikwalo** - poeletso	**Paakanyetso ya tlhatlhobo.** Kwala go tswa mo mefuteng ya botlhami - kanelo/ maitlhomo/ tlhaloso/ ngangisano/ e e sa tseyeng letlhakore Go tlhopa setlhogo **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tiro ya Thanodi Diane/ maele/ puo ya malepa Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
39 le 40	**Ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga**			

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng Kgweditharo 4
Tiro11: Ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga
Pampiri 1 – Puo mo tirisong Pampiri 2 – Dikwalo Pampiri 3 – Go kwala Pampiri 4 – *Tiro ya molomo *Maduo a ngwaga a tiro ya molomo a a kgobokantsweng ka go bua le go reetsa. Maduo a makgaolakgang a akaretsa tiro e le nngwe ya go bua go go ipaakanyeditsweng, tiro ya go reetsa le e le nngwe e nngwe, sk. puiso e e ipaakanyeditsweng/ puiso e e sa ipaakanyediwang/ go bua go go sa tlhomamang ga mo setlhopheng.

3.5.3 Thulaganyo ya go ruta ya Mophato 12

Thulaganyo e ya ngwaga e tlhagisa bonnye tiro e e tshwanetseng go dirwa le go tlhatlhobiwa.

Mo Mophatong wa 12, ditlhangwa tsa thuto e e tlhomameng (dibuka tse di tlhophilweng) di badilwe 1 - 18, ke go re: diura di le pedi ka sedikwa ke tsa leboko kgotsa kgangkhutshwe e le nngwe kgotsa karolwana e le nngwe ya padi kgotsa terama. Fa go tlhophilwe terama kgotsa padi, morutabana o tla tshwanelwa ke go aroganya tiro ka nepagalo gore e kgone go dirwa mo nakong eo.

Bontsi jwa nako mo Mophatong wa 12, bo tla dirisiwa mo poeletsong le go baakanyetsa barutwana tlhatlhobo ya makgaolakgang ya kwa ntle.

MOPHATO12 KGWEDITHARO 1				
Dibeke	**Go Reetsa le Go Bua** **Ura e le 1**	**Go Buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go Kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana le tiriso** **Ura e le 1**
1 le 2	**Dipuisano tsa setlhopha:** Buisana ka diponagalo tsa ditlhangwa tsa dikwalo/ lekwalodikgang lotlhe/ kgotsa athikele ya makasine Buisanang ka maitlhomo le popego Kgokaganyo go porojeke ya puiso e e atolositsweng ya lekwalodikgang/ dikgang jj.	**Puiso e e tseneletseng.** Poeletso ya tshobokanyo go dirisiwa **setlhangwa sa makwalodikgang/ pegelo/ mefuta ya ditlhaeletsano** Go okola le go tlodisa matlho **Setlhangwa sa dikwalo sa 1**: Kitsiso ya dintlha Totisa mogopolo mo go supeng ponagalo le setaele sa karolo e nngwe le e nngwe. Buisanang ka ga mosola wa yona, thitokgang, morero jaaka mo terameng/ padi/ kgangkhutshwe.	**Dintlha tsa tshobokanyo** le **tshobokanyo ya bofelo** (tlhatlhobo e e ka dirwang) Kwalela **ba kgatiso lekwalo** KGOTSA o kwale **kitsiso ya lekwalodikgang kgotsa makasine** KGOTSA **thadiso** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dipopego tse di tlhomameng, sk. puo ya tlotlo, go se dirisiwe puo e e sa kwadiweng. Phefofatso (*sk. o itshietse mo boemong jwa o tagilwe*) **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso Puo e e dirisiwang go ruta le go amanang le makwalodikgang
3 le 4	Go reeletsa patlisiso: porojeke e mo go yona barutwana ba botsang dipotso tsa ba bangwe le tsa setšhaba le go di kwala mo pegelong ya tshedimosetso. Puo e e tlhomameng: tlhagisa pegelo ka molomo.	**Setlhangwa sa dikwalo sa 2**: Puiso e e tseneletseng Se se maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj. **Setlhangwa sa dikwalo sa 3**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.	Kwala **lenaneo la dipotso** tse di maleba go fitlhelela tshedimosetso Kwala **pegelo ya tshedimosetso** e e sobokanyang diphitlhelelo tsa patlisiso ya porojeke. **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Poeletso: Tirwa, Puopegelo Mofuta wa dipotso **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso

MOPHATO12 KGWEDITHARO 1				
Dibeke	**Go Reetsa le Go Bua** **Ura e le 1**	**Go Buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go Kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana le tiriso** **Ura e le 1**
5 le 6	Tekatlhaloganyo ya theetso: potsotherisano ya ikwalotshelo, puiso go tswa mo ikwalotshelong, setshwantsho se se khutshwane sa bidio ya potsotherisano ya ikwalotshelo Boikhumiso: lebelela filimi ya ikwalotshelo	Puiso e e tseneletseng ya **kanelo ya ikwalotshelo**. Totisa mogopolo mo ntlhakemo, moanedi le boitshwaro jwa maikutlo. Supa diphopholetso. Supa ditlamorago tsa mefuta e mentsi ya puo (fa go le maleba) **Setlhangwa sa dikwalo sa 4**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj. Tlhalosa dipopego tsa leboko, sk. malepa a poko le a bokgeleke	Kwala **tiragalo ya ikwalotshelo (kanelo)** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa Kwala temana ya dikwalo ka ponagalo dibuka tse di tlhophilweng/ tse di ithutilweng go fitlha fa KGOTSA kanelo ya ikwalotshelo **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Poeletso: dipaka tsa madiri, dithuanyi Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
7 le 8	Tiro e e tlhomameng ya setlhopha, dipuisano tsa dikgang tse di amanang le dibuka tse di tlhophilweng Buisanang ka dithitokgang le melaetsa e e amanang le ditlhangwa tse di bonwang	Puiso e e tseneletseng**. Setlhangwa se se bonwang** sa tshedimosetso e e amanang le thuto ya dibuka tse di tlhophilweng, sk**. mmepe** wa lefelo le le tlhalositsweng mo pading/ kgangkhutshwe, **bidio** ya padi jj. **Setlhangwa sa dikwalo sa 5**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.j	Kwala tlhamo: kanelo/ maitlhomo/ tlhaloso/ ngangisano/ e e sa tseyeng letlhakore Fetolela setlhangwa se se bonwang go setlhangwa se sengwe se se kwalwang kgotsa se se bonwang, sk. phousetara, letlhomeso, sethalo, tšhate e e supang dikgato tse di lomaganang jj. (Lebelela Go Buisa) **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Popego ya temana ya go kwala go go sa tseyeng letlhakore. Makopanyi a supang lebaka (sk. gonne, ka ntlha ya) le nako (sk. morago, e be,) **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso Puo e e dirisiwang go ruta tshekatsheko ya dikwalo tse di maleba le setlhangwa se se ithutiwang

MOPHATO12 KGWEDITHARO 1				
Dibeke	**Go Reetsa le Go Bua** **Ura e le 1**	**Go Buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go Kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana le tiriso** **Ura e le 1**
9 le 10	Puisetsogodimo ya setlhangwa sa dikwalo KGOTSA setlhangwa go tswa mo inthanete	Puiso e e tseneletseng ya setlhangwa sa **tlhaeletsano ya dikarolodintsi** tsa patlisiso, go tswa mo sk. **tsebe ya inthanete**, **ensaetlelopedia, buka ya tshedimosetso/ buka ya go ithuta.** Sekaseka ka moo dikarolwana tsa pono le tse di kwalwang di agelelang mo bokaong. **Setlhangwa sa dikwalo sa 6**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.	Kwala lekwalo la maranyane (aterese/ setlhogo/ molaetsa) KGOTSA kwala tsebe ya inthanete (matshwao, matshwaokgwebo, diponagalo tsa boalo, ditshwantsho tse di bonwang le ditlamorago tsa tsona) Tlhokomela diponagalo tse di bonwang **Lekwalo la semmuso:** Kwala lekwalo la kopo, sk. dikabelo, ketleetso jj. **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	**Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso Puo e e dirisiwang go ruta ditlhangwa tsa tlhaeletsano tsa dikarolodintsi tse di amanang le ditlhangwa tse di bonwang, Mafoko a puo e e bofitlha ya setheo/ thutego e e rileng, Ikatiso ya go dirisa thanodi

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng Kgweditharo 1			
Tiro 1: Go reetsa	**Tiro 2: Go kwala**	**Tiro 3: Go kwala**	**Tiro 4: Teko 1**
Tiro ya molomo: Tekatlhaloganyo ya theetso	**Go kwala:** Tlhamo	**Go kwala:** Setlhangwa sa tirisano se seleele	**Puo mo tirisong:** Tekatlhaloganyo Tshobokanyo Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso

MOPHATO 12 KGWEDITHARO 2				
Dibeke	**Go Reetsa le Go Bua** **Ura e le 1**	**Go Buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go Kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana le tiriso** **Ura e le 1**
11 le12	Reetsa potsotherisano ya tiro/ setlhangwa ka ga potsotherisano ya tiro Buisanang ka bolengtshwanelo jwa ba ba tsenetseng potsotherisano o bo o aroganya dikakanyo tseo le phaposi kgotsa setlhopha Boikhumiso: Puiso e e atolositsweng: lebelela/ reetsa potsotherisano ya dikgang	Puiso e e tseneletseng. **Phasalatso** ya tiro, basari kgotsa setheo sa thuto e kgolwane. Tlhokomela popego, dintlha le dipolelwana tse di boelediwang gantsi. **Setlhangwa sa dikwalo sa 7**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.	Kwala **lokwaloikitsiso le lekwalotshegetso** (lekwalokopo), sk. la tiro kgotsa basari kgotsa la kwa yunibesithi o tsibogela phasalatso Poeletso ya dipopego tsa lekwalo le dipolelwana tse di boelediwang gantsi. Popego ya temana **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tiri Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso le dipotsotherisano tsa tiro
13 le 14	Botsayakarolo jwa potsotherisano ya tiro. Se e ka nna tiragatso e e feletseng moo barutwana ba tsayang karolo mo dipotsotherisanong, kgotsa morutabana a ka ba tlamela ka dipotso tse barutwana ba di buisetsang ba bangwe gore ba di tsibogele.	Puiso e e tseneletseng ya **setlhangwa sa tshedimosetso** ka ga dipotsotherisano go tswa mo **makasining / inthaneteng** jj. Puiso e e atolositsweng: batla phasalatso ya tiro/ basari KGOTSA buisa diboroutšhara/ dipampitshana tsa tshedimosetso tsa ditheo tsa thuto e kgolwane. **Setlhangwa sa dikwalo sa 8**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.	Poeletso ya **tshobokanyo**: kwala tshobokanyo ya ditlhangwa tse di diriseditsweng ditlhogo tse di kgethegileng, sk. Potsotherisano **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Poeletso: Madirimathusi go baakanyetsa botsayakarolo jwa potsotherisano ya tiro - tiriso ya bokao jwa madirimathusi a a farologaneng. **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso
15 le 16	Puo e e tlhomameng e e batlisitsweng ka karolo ya tlhaeletsano e e bonwang, sk. mefutakwalo ya difilimi, mekgwa ya ditlhagiso, Diragatsa botsayakarolo jwa puo e e tlhomameng: go itsise sebui le go neela puo ya ditebogo	Lebelela **pono mo filiming** KGOTSA buisa **thadiso** ya filimi/ kgang ya filimi ya nnete/ kgangtswelelopele ya thelebišene **Setlhangwa sa dikwalo sa 9**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.	Kwala **lekwalo kgotsa temana ya tlhotlheletso** e atlenegisa filimi e o lebeletseng KGOTSA kwala thadiso ya filimi **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Poeletso: Go kwala go go senolang maikutlo Matlhaodi le matlhalosi Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso. Tlotlofoko ya setegeniki e e amanang le tlhagiso ya filimi.

MOPHATO 12 KGWEDITHARO 2				
Dibeke	**Go Reetsa le Go Bua** **Ura e le 1**	**Go Buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go Kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana le tiriso** **Ura e le 1**
17 le 18	Puisano e e tlhomameng ya phaposi kgotsa setlhopha e e dirisediwang go ipaakanyetsa tlhatlhobo	**Setlhangwa sa dikwalo sa 10**: Puiso e e tseneletseng Se se maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj. Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa setlhangwa se se tlhomameng sa thuto e e tseneletseng le ditogamaano tsa puiso mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya kwa ntle	Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa dipopego mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya ka fa gare **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa thutapuo mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya kwa ntle **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso Poeletso ya puo e e dirisiwang.
19 le 20	**Tlhatlhobo ya bogare jwa ngwaga**			

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharong 2			
Tiro 5: Go buisa	**Tiro 6: Go bua**	**Tiro 7: Dikwalo**	**Tiro 8: *Tlhatlhobo ya bogare jwa ngwaga**
Tiro ya molomo: Go buisa go go ipaakanyeditsweng	**Tiro ya molomo:** Puo e e ipaakanyeditsweng	Dipotso tse di khutshwane	Pampiri 1 – Puo mo tirisong Pampiri 2 – Dikwalo Pampiri 3 – Go kwala (E ka kwalwa ka Motsheganong/ Seetebosigo) KGOTSA Teko e e kwadilweng

* Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga: Mo Mophatong 12 nngwe ya ditiro tsa Kgweditharo 2 kgotsa ya Kgweditharo 3 e tshwanetse go nna tlhatlhobo ya mo sekolong. Mo maemong a fa e le nngwe ya ditlhatlhobo tse pedi tsa mo sekolong e kwadilwe mo Mophato 12, tlhatlhobo e nngwe e emisediwe ka teko kwa bofelong jwa kgweditharo (Ditiro 8 le 10).

MOPHATO 12 KGWEDITHARO 3				
Dibeke	**Go Reetsa le Go Bua** **Ura e le 1**	**Go Buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go Kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana le tiriso** **Ura e le 1**
21 le 22	Puisetsogodimo ya terama/ mmuisano. Tlhokomela kapodiso, kgaotso, lebelo/ segalo le tlhagiso ya maikutlo	Puiso e e tseneletseng. **Mmuisano/ terama** e e nang le mefuta e e farologaneng ya dipuo (sk. **teme, puo e e sa kwalweng, mafoko a a tswang mo dipuong tse dingwe**, sk. Eina! sangoma) Tlhokomela melawana ya mmuisano/ serala (fa buka e e tlhophilweng e le terama, totisa mogopolo mo dikaelong tsa serala, puo ya kwa thoko moaparo, jj. tse di maleba le buka e e tlhophilweng) **Setlhangwa sa dikwalo sa 11**: Kitsiso ya dintlha Totisa mogopolo mo go supeng ponagalo. Buisanang ka mosola wa yona.	Kwala **ngangisano: lenaneo** la dintlha tse di emelang le tse di kgatlhanong le tshitsinyo, sk. mabifi/ puo e e sa kwadiweng, mafoko a a tswang mo dipuong tse dingwe a tshwanetse go letlelelwa mo phaposing. Barutwana ba tshwanetse go neela matlhakore otlhe a ngangisano **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Boeletsa makopanyi. Go akaretsa le go lebelela ntlha e le nngwe. Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
23 le 24	Aroganyang maitemogelo a puiso e e atolositsweng sk. *buka e e tlhophilweng, go dira dikatlanegiso ka ga laeborari ya sekolo/ morafe*	**Setlhangwa sa dikwalo sa 12**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj. **Setlhangwa sa dikwalo sa 13**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.	**Go kwala:** Kwala setlhangwa sa tirisano se se khutshwane - go kwala bukatsatsi, pampitshana ya tshedimosetso, phousetara, dikaelo, ditaelo, phasalatso. **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tlhagiso ya porojeke, sk. popego, dikao Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso
25 le 26	Reetsa dikgang mo seyalemoweng/ mo thelebišeneng gore o tle o tseye letlhakore	Puiso e e tseneletseng go buisetswa **temogo e e tseneletseng ya tiriso ya puo, sk. puo ya sepolotiki, pegelo e e tsayang letlhakore** **Setlhangwa sa dikwalo sa 14**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.	Kwala pegelo ya maikarabelo e e tsayang letlhakore ya tiragalo ya sepolotiki jaaka dikgaruuruu, kopano ya sepolotiki le boipelaetso/ dingongorego **(kanelo)** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Tiriso ya maina le maemedi, sk. baipelaetsi/ bangongoregi, mokhanselara, ena, bona Tatelano **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso

MOPHATO 12 KGWEDITHARO 3				
Dibeke	**Go Reetsa le Go Bua** **Ura e le 1**	**Go Buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go Kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana le tiriso** **Ura e le 1**
27le28	Dipuisano tsa dintlha tse di amanang le dibuka tse di tlhophilweng tsa thuto	**Setlhangwa sa dikwalo sa 15**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj. **Setlhangwa sa dikwalo sa 16**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj.	Kwala **tlhamo** ya ngangisano e na le dintlha tse di tshegetsang / bopaki **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dintlhana tsa popego ya setaele: tlotlofoko, dipolelo tse ditelele, ga go na tlogelo Tsereganyo ya thutapuo go tswa mo tirong ya barutwana ya go kwala **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso
29 le 30	Go reetsa ditlhangwa o reeletsa kgatlhegelo le boitumediso, sk. mmino, dipina, maboko, ditemana go tswa mo dibukeng tse di tlhophilweng jj.	**Setlhangwa sa dikwalo sa 17**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj. **Setlhangwa sa dikwalo sa 18**: Puiso e e tseneletseng e e maleba le setlhangwa, sk. puo ya botshwantshi, popego, moanelwa jj..	Bopa **phousetara/ sephuthelo sa CD** **Totisa mogopolo mo:** **Dikgato tsa go kwala** Go dira paakanyetsotiro, go kwala ditlhangwa tsa ntlha, go boeletsa, go tseleganya, go tlhotlha diphoso le go tlhagisa **Popego ya setlhangwa le diponagalo tsa puo** (leba 3.3)	Dintlhana tsa setaele se se amanang le tiro e e kwadilweng **Tlotlofoko** e e amanang le ditlhangwa tsa puiso

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharong 3	
Tiro 9: Go kwala	**Tiro 10: *Ditlhatlhobo tsa tekeletso**
Setlhangwa sa tirisano se se khutshwane	Pampiri 1 – Puo mo tirisong Pampiri 2 – Dikwalo Pampiri 3 – Go kwala (E ka kwalwa ka Phatwe/ Lwetse) KGOTSA Teko e e kwadilweng

*** Tlhatlhobo ya Tekeletso:** Mo Mophatong wa 12 nngwe ya ditiro tsa Kgweditharo 2 kgotsa Kgweditharo 3 e tshwanetse go nna tlhatlhobo ya mo sekolong. Mo maemong a fa e le nngwe ya ditlhatlhobo tse pedi tsa mo sekolong e kwadilwe mo Mophato 12, tlhatlhobo e nngwe e emisediwe ka teko kwa bofelong jwa kgweditharo (Ditiro 8 le 10).

MOPHATO 12 KGWEDITHARO 4				
Dibeke	**Go Reetsa le Go Bua** **Ura e le 1**	**Go Buisa le Go Lebelela** **Diura di le 4**	**Go Kwala le Go Tlhagisa** **Diura di le 3**	**Dipopego tsa puo le melawana le tiriso** **Ura e le 1**
31 le 32	Dipuisano tse di tlhomameng tsa phaposi le setlhopha tse di dirisiwang mo ipaakanyetsong ya tlhatlhobo	Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa setlhangwa se se tlhomameng sa thuto e tseneletseng le ditogamaano tsa puiso mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya kwa ntle	Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa dipopego mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya kwa ntle	Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa thutapuo mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya kwa ntle **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso go tswa mo ditlhatlhobong tse di fetileng/ dipoeletso tsa tlhatlhobo tsa mareo a puo e e dirisiwang
33 le 34	Dipuisano tse di tlhomameng tsa phaposi le setlhopha tse di dirisiwang mo ipaakanyetsong ya tlhatlhobo	Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa setlhangwa se se tlhomameng sa thuto e tseneletseng le ditogamaano tsa puiso mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya kwa ntle	Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa dipopego mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya kwa ntle	Dirisa dipampiri tsa tlhatlhobo e e fetileng go boeletsa thutapuo mo go ipaakanyetseng tlhatlhobo ya kwa ntle **Tlotlofoko** e e amanang le setlhangwa sa puiso go tswa mo ditlhatlhobong tse di fetileng/ dipoeletso tsa tlhatlhobo tsa mareo a puo e e dirisiwang
35 le 36	**DITLHATLHOBO TSA KWA NTLE**			
37 le 38	**DITLHATLHOBO TSA KWA NTLE**			
39 le 40	**DITLHATLHOBO TSA KWA NTLE**			

Ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga:

Pampiri 1: Puo mo tirisong

Pampiri 2: Dikwalo

Pampiri 3: Go kwala

Pampiri 4: *Tiro ya molomo

*Maduo a ngwaga a tiro ya molomo a a kgobokantsweng ka go bua le go reetsa le kgotsa go buisa. Maduo a makgaolakgang a akaretse tiro e le nngwe ya go bua go go ipaakanyeditsweng, tiro ya go reetsa le e le nngwe e nngwe, sk. puiso e e ipaakanyeditsweng/ puiso e e sa ipaakanyediwang/ go bua go go sa tlhomamang ga mo setlhopheng.

KAROLO 4: TLHATLHOBO YA PUOTLALELETSO YA NTLHA

4.1 MATSENO

Tlhatlhobo ke dikgato tse di rulagantsweng tse di tswelelang tsa go supa, go kgobokanya le go ranola tshedimosetso ka ga tiro ya barutwana, go dirisiwa mekgwa e e farologaneng ya tlhatlhobo. E akaretsa dikgato di le nne: go tlhagisa le go kgobokanya bopaki jwa phitlhelelo; go tlhatlhoba phitlhelelo e; go rekota se se fitlheletsweng le go dirisa tshedimosetso e go tlhaloganya le go thusa mo kgolong ya barutwana gore go tokafadiwe dikgato tsa go ithuta le go ruta.

Tlhatlhobo e tshwanetse go nna e e tlhomameng (Tlhatlhobo ya go ithuta) le e e sa tlhomamang (Tlhatlhobo ya go ithuta). Mo maemong otlhe barutwana ba tshwanetse go newa dipegelo tsa gore ba dirile jang, morago ba kgone go tiisa maitemogelo a bona a go ithuta.

Tlhatlhobo ya dikgono tsa puo e tshwanetse go lotaganngwa. Tlhatlhobo ya temana ya tekatlhaloganyo e tshwanetse go golaganngwa le tiriso ya puo. Tlhatlhobo ya go kwala e tshwanetse go akaretsa ditlhogo ka ga dilo tse di diragalang mo maemong a nnete a botshelo

4.2 TLHATLHOBO E E SA TLHOMAMANG KGOTSA YA LETSATSI LE LETSATSI

Tlhatlhobo ya go ithuta e na le maitlhomo a go kokoanya tshedimosetso ya diphitlhelelo tsa barutwana tse di ka dirisiwang go tokafatsa go ithuta ga bona.

Tlhatlhobo e e sa tlhomamang ke tekolo ya letsatsi le letsatsi ya go tswelela ga moithuti. Se, se diriwa ka go lebelela barutwana ba dira tiro, dipuisano, ditshupetso tse di diragadiwang, go dirisana go go sa tlhomamang ga mo phaposiborutelong, jalo jalo. Tlhatlhobo e e sa tlhomamang e ka diragadiwa bonolo jaaka go emisa thuto gore o ele barutwana tlhoko kgotsa o buisane le bona ka ga gore ba tswelela jang. Tlhatlhobo e e sa tlhomamang e tshwanetse go dirisiwa go neela barutwana diphitlhelelo le go sedimosa ka thulaganyo ya go ruta, fela ga e tlhoke go rekotiwa. E se ke ya tsewa jaaka e kete e kgaogane le ditirwana tsa go ithuta tse di diragalang mo phaposiborutelong. Barutwana kgotsa barutabana ba ka tshwaya ditirwana tse.

Go itlhatlhoba le go tlhatlhobiwa ke molekane go dira gore barutwana ba tseye karolo e e matlhagatlhaga mo tlhatlhobong. Se, se botlhokwa ka se letlelela barutwana go ithuta go tswa go le go lebelela go dira ga bona. Dipholo tsa tlhatlhobo ya letsatsi le letsatsi tse di sa tlhomamang ga di rekotiwe ntle le fa morutabana a eletsa go dira jalo. Dipholo tsa tlhatlhobo ya letsatsi le letsatsi ga di dirisediwe maitlhomo a go falodisa le a go abela setifikeiti.

4.3 TLHATLHOBO E E TLHOMAMENG

Ditiro tsotlhe tsa tlhatlhobo tse di agang lenaneo la ngwaga, le le tlhomameng, la tlhatlhobo, di tsewa e le Tlhatlhobo e e Tlhomameng. Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng di tshwaiwa le go rekotiwa ke morutabana ka maitlhomo a tsweletso le go aba setifikeiti. Ditiro tsotlhe tsa Tlhatlhobo e e Tlhomameng di tshwanetse go lekanyediwa ka maitlhomo a go tlhomamisa boleng le go netefatsa gore maemo a a maleba a tshegeditswe. Le fa ipaakanyetsotiro tsa go kwala ditiro di ka dirwa kwa ntle ga phaposiborutelo, kgato ya bofelo ya ditiro e tshwanetse go kwalelwa mo maemong a a laolwang mo phaposiborutelong.

Tlhatlhobo e e tlhomameng e tlamela morutabana ka tsela e e rulaganeng ya go atlhola ka moo morutwana a tswelelang ka teng mo mophatong le mo serutweng se se rileng. Dikao tsa tlhatlhobo e e tlhomameng di akaretsa diteko, ditlhatlhobo, ditirwana tse di kwadilweng, ditlhagiso tsa molomo, supetsa, ditiragatso, jalo jalo.

Tlhatlhobo e e tlhomameng e bopa karolo ya Lenaneo la Tlhatlhobo le le tlhomameng la ngwaga mo mophatong o mongwe le o mongwe le mo serutweng.

Mananeo a a latelang a neela ditlhokego tsa tlhatlhobo e e tlhomameng ya Dipuotlaleletso tsa Ntlha:

Lenaneo 1: Thadiso ya tlhatlhobo e e tlhomameng ya Mephato 10 - 11

Tlhatlhobo e e tlhomameng		
Fa gare ga ngwaga	**Tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwaga**	
25%	**75%**	
Tlhatlhobo ya mo sekolong (SBA) -	**Dipampiri tsa dipotso tsa tlhatlhobo**	
25%	**62,5%**	**12,5%**
• Diteko di le 2 • Ditiro di le 7 • Tlhatlhobo e le 1 (bogare jwa ngwaga)	**Ditlhatlhobo tse di kwalwang** Pampiri 1 (diura di le 2) - Puo mo tirisong Pampiri 2 (diura di le 2) - Dikwalo Pampiri 3 (Moph. 10: diura di le 2, Moph. Diura di le11: 2½) - Go kwala	**Ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo: Pampiri 4** Go reetsa Go bua Puiso e e ipaakanyeditsweng/puo e e sa ipaakanyediwang puo e e sa ipaakanyediwang ka setlhopha Ditiro tsa molomo tse di dirilweng fa gare ga ngwaga di akaretsa tlhatlhobo ya mo sekolong ya bofelo jwa ngwaga.

Lenaneo 2: Thadiso ya tlhatlhobo e e tlhomameng ya Mophato 12

Tlhatlhobo e e tlhomameng		
Fa gare ga ngwaga	**Tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwaga**	
25%	**75%**	
Tlhatlhobo ya mo sekolong (SBA) -	**Dipampiri tsa tlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga**	
25%	**62,5%**	**12,5%**
• Teko e le 1 • Ditiro di le 7 • Ditlhatlhobo di le 2 (bogare jwa ngwaga le ya tekeletso)	**Ditlhatlhobo tse di kwalwang** Pampiri 1 (diura di le 2) - Puo mo tirisong Pampiri 2 (diura di le 2) - Dikwalo Pampiri 3 (diura di le 2½) - Go kwala	**Ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo: Pampiri 4** Go reetsa Go bua Puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa ipaakanyediwang ka setlhopha Ditiro tsa molomo tse di dirilweng mo tsamaong ya ngwaga di akaretsa tlhatlhobo ya mo sekolong ya bofelo jwa ngwaga.

Mefuta ya ditlhatlhobo e e dirisiwang e tshwanetse go nna maleba mo kgolong (ya dingwaga) le mo kagong ya morutwana. Popego ya ditiro tse e tshwanetse go tsenya diteng tsa serutwa le go akaretsa ditiro tse di farologaneng tse di bopetsweng go fitlhelela maikaelelo a serutwa.

Tlhatlhobo e e tlhomameng e tshwanetse go arabela maemo a a farologaneng a tlhaloganyo le go kgona ga barutwana jaaka go supiwa fa tlase:

Lenaneo 3: Maemo a tlhaloganyo a tlhatlhobo

Maemo a dipotso	Tirwana	Phesente ya Tiro
Tiriso ya tshedimosetso ka tlhamalalo **(Maemo 1)** **Thulaganyo sešwa** **(Maemo 2)**	Dipotso tse di botsang ka ga tshedimosetso e e tlhagisitsweng ka botlalo mo setlhangweng • Neela maina a dilo/batho/mafelo/dikarolo... • Kaya dintlha/mabaka/dikakanyo... • Supa mabaka/batho/dibakwa... • Neela lenaneo la /dintlha/maina/mabaka • Tlhalosa lefelo/motho/semelo... • Nyalanya tiragalo/karolwana/maitemogelo... Dipotso tse di tlhokang tshekatsheko, tlhaolo kgotsa thulaganyo ya tshedimosetso e e tlhagisitsweng ka botlalo mo setlhangweng. • Sobokanya dintlhakgolo/ dikakanyo/ mabaka/dipoelo le ditlamorago… • Kgobokanya dikarolwana/mabaka a ka gale… • Tlhagisa tshwano/pharologano… • Neela thadiso ya …	**Maemo** **1 le 2: 40%**
Go itseela tshwetso **(Maemo 3)**	Dipotso tse di tlhokang gore motlhatlhojwa a dirise tshedimosetso e e tlhagisitsweng ka botlalo mo setlhangweng, a e dirise mo maemong a maitemogelo a gagwe a botho. • Tlhalosa kakanyokgolo … • Bapisa dikakanyo/maitsholo/ditiragatso (ditiro)… • Maikemisetso/maitsholo/tshusumetso/lebaka… la mokwadi (kgotsa moanelwa) ke eng? • Tlhalosa sebako/ditlamorago tsa … • Tiragalo/tshwaelo/maitsholo (jalo jalo) a senola eng ka moanedi/ mokwadi/ moanelwa … • Tshwantshiso/tshwantshanyo/setshwantsho se ama jang go tlhaloganya ga gago … • O akanya gore poelo/kamego (jalo jalo) ya tiragalo/ maemo e tla nna eng …	**Maemo 3: 40%**

Maemo a dipotso	Tirwana	Phesente ya Tiro
Go tlhatlhoba **(Maemo 4)** **Kgatlhegelo (Maemo 5)**	Dipotso tse di dira ka dikatlholo tse di ka ga meetlo le boleng. Tse di akaretsa dikatlholo ka ga bonnete, boikanyego, dintlha le dikakanyo, kamogelesego, tlhaloganyo le go ntsha mabaka, le ditlhagiso di tshwana le keletso le kamogelo ya ditshwetso le ditiragalo (ditiro) go ya ka meetlo ya maitsholo. • A o akanya gore se se tlhagelelang se a ikanyega/ se na le bonnete/ se a kgonega …? • A ngangisano ya mokwadi e a amogelesega/ e na le tlhaloganyo/ e a khutlisa … • Tshwaela ka tsenelelo ka tiragalo(tiro)/maikemisetso/ tshusumetso/ maitsholo/ tshitsinyo/ bokao … • A o dumelana le kemo/polelo/temogo/thanolo … • Ka mokgwa o o bonang dilo ka teng, amokwadi/moanedi/ moanelwa o siame fa a tshitsinya gore/ a buelela gore … • A maitsholo/ mekgwa/ tiro ya moanelwa e a letlelesega/ amogelesega mo go wena? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. • Ditiro/maitsholo/ditshusumetso tsa moanelwa … di supa eng ka ena mo bokaong jwa meetlo ya botlhe? • Tshwaela ka tsenelelo ka boleng jwa dikatlholo tse di dirilweng mo setlhangweng. Dipotso tse di ikemiseditse go tlhatlhoba ditlamorago tsa saekholoji le temogo ya bontle jwa setlhangwa mo motlhatlhojweng. Di tota tsibogo ya maikutlo mo diteng, go inyalanya le baanelwa kgotsa ditiragalo, le tsibogo ya mokwadi mo tirisong ya puo (jaaka tlhopho ya mafoko le botshwantshi). • Bua ka tsibogo ya gago mo setlhangweng/tiragalong/ maemong/ kgotlhang/ pitlaganong … • A o inyalanya le moanelwa ka kutlwelobotlhoko? Ke kgato/ tshwetso efe e o ka bong o e tsereng fa o ka bo o ne o le mo maemong a a tshwanang le ao? • Tshwaela ka tiriso ya puo ya mokwadi … • Bua ka nonofo ka ga setaele/ matseno/ bokhutlo/ botshwantshi/ tshwantshiso/ tiriso ya ditogamaano tsa poko/ ditlamaganyo (didiriswa) tsa dikwalo …tsa mokwadi	**Maemo** **4 le 5: 20%**

4.4 LENANEO LA TLHATLHOBO

Lenaneo la tlhatlhobo le tlhametswe go phatlhalatsa ditiro tsa tlhatlhobo mo dirutweng tsotlhe tsa sekolo mo kgweditharong yotlhe.

4.4.1 Thadiso ya ditlhokego

Mananeo a a latelang a neela thadiso ya ditlhokego tsa Lenaneo la Tlhatlhobo la kgweditharo nngwe le e nngwe mo Poutlaleletso ya ntlha:

Lenaneo 1: Thadiso ya ditlhokego tsa lenaneo la tlhatlhobo la Mephato 10 -11

<table>
<tr><th colspan="4">Lenaneo la tlhatlhobo</th></tr>
<tr><th colspan="4">Tlhatlhobo ya mo sekolong (SBA) ka Kgweditharo</th></tr>
<tr><td>Kgweditharo 1:
Teko e le 1 e e kwalwang
+
Ditiro di le 3</td><td>Kgweditharo 2:
Ditiro di le 2
+
Tlhatlhobo e le 1 ya bogare jwa ngwaga e e nang le
Dipampiri di le 3:
Pampiri 1 - Puo mo tirisong
Pampiri 2 - Dikwalo
Pampiri 3 - Go kwala</td><td>Kgweditharo 3:
Teko e le 1 e e kwalwang
+
Ditiro di le 2</td><td>Kgweditharo 4:
Tlhatlhobo e le 1 ya ka fa gare ya bofelo jwa ngwaga e e nang le
Dipampiri di le 3:
Pampiri 1 – Puo mo tirisong
Pampiri 2 – Dikwalo
Pampiri 3 – Go kwala
+
Pampiri 4 – Tiro ya molomo:</td></tr>
<tr><td colspan="4">Maduo a kgweditharo (Dikgweditharo 1 - 3):
• Mo kgweditharong e nngwe le e nngwe, tlhakanya maduotota le dipalogotlhe o bo o a fetolela go % go nna maduo a kgweditharo.
Maduo a a falodisang:
• Tlhakanya maduotota le palogotlhe ya ditiro tsa SBA go tloga ka kgweditharo 1 go fitlha go ya 3 o bo o a fetolela go 25%,
• Fetolela Pampiri 1 go 20%,
• Fetolela Pampiri 2 go 17,5%,
• Fetolela Pampiri 3 go 25%
• Fetolela maduo a Tiro ya molomo (Pampiri 4) go 12,5%</td></tr>
</table>

Lenaneo 2: Lenaneo la Tlhatlhobo la Mophato 10 le 11

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharo 1			
Tiro 1	**Tiro 2**	**Tiro 3**	**Tiro 4**
***Tiro ya molomo:** Tekatlhaloganyo ya theetso(10) / puo e e ipaakanyeditsweng (20)/ E LE NNGWE YA TSE DI LATELANG puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang ka setlhopha (20)	**Go kwala: (maduo: 50)** Mophato 10: Kanelo/ tlhaloso/ e e sa tseyeng letlhakore Mophato 11: Kanelo/ tlhaloso/ e e sa tseyeng letlhakore / ngangisano/ maitlhomo	**Go kwala: (maduo: 30)** Setlhangwa sa tirisano se seleele: Lekwalo la botsalano, la semmuso (kopo/ ngongorego/ phatlhatiro/ kgwebo/) lekwaloikitsiso le lekwalo la kopo ya phatlhatiro/ makwalo a semmuso le a e seng a semmuso go ba kgatiso/ tsa botshelo jwa moswi/ lenanetema le metsotso ya kopano	**Teko: (maduo: 40

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharo 2		
Tiro 5	**Tiro 6**	**Tiro 7**
Tiro ya molomo: Tekatlhaloganyo ya theetso(10) / puo e e ipaakanyeditsweng (20)/)/ E LE NNGWE YA TSE DI LATELANG puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang ka setlhopha (20)	**Dikwalo: (maduo: 35)** Dipotso tse di khutshwane	**Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga: (maduo: 250)** Pampiri 1 – Puo mo tirisong(80) Pampiri 2 – Dikwalo(70) Pampiri 3 – Go kwala (E ka kwalwa ka Motsheganong/ Seetebosigo) (100)

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo kgweditharo 3		
Tiro8: (maduo: 20)	**Tiro 9: (maduo: 20)**	**Tiro 10: (maduo: 35)**
Tiro ya molomo: Tekatlhaloganyo ya theetso(10) / puo e e ipaakanyeditsweng (20)/ E LE NNGWE YA TSE DI LATELANG puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang ka setlhopha (20)	**Go kwala:** Setlhangwa se se khutshwane Dipapatso (phasalatso)/ Bukatsatsi/ Dikarata tsa poso/ Dikarata tsa taletso/ Go tlatsa diforomo/ Go neela dikaelo/ Dipampitshana tsa tshedimosetso/ Diphousetara/ Ditsamaiso (ditaelo, dikaelo)	**Teko 2:** **Puo mo tirisong:** Tekatlhaloganyo Tshobokanyo Dipopego tsa puo le melawana ya tiriso KGOTSA Dikwalo: Dipotso tse di khutshwane / tlhamo ya dikwalo (35)
Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo kgweditharo 4		
Tiro 11: Ditlhatlhobo tsa bofelo jwa ngwaga		
Pampiri 1: Puo mo tirisong (80) Pampiri 2: Dikwalo (70) Pampiri 3: Go kwala (100) Pampiri 4: *Tiro ya molomo (50) *Maduo a tiro ya molomo go tswa mo go bueng le go reetseng go go oketsegang. Maduo a bofelo a tshwanetse go akaretsa bonnye tiro ya puo e e ipaakanyeditsweng, tiro e le nngwe ya go reetsa le e nngwe gape, sk. puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang mo tirong ya setlhopha. **Teko 1** e ka rulaganngwa ka **maduo a le 40** mme fa a feta a tshwanetse **go fetolelwa go maduo a le 40.** Le fa Tekatlhaloganyo, Tshobokanyo le Dipopego tsa puo le tiriso di tshitsintswe, barutwana ba rotloediwa go bopa dikarolo tse di tsamaelanang le sebopego sa sekolo (thulaganyo ya teko, kabo ya nako jj.). Teko mo Lenaneong la Tlhatlhobo ga e a tshwanela go bopiwa ka diteko tse dinnye tse dintsi. Teko e nngwe le e nngwe e akaretse diteng tsa dikarolo tse di farologaneng, e rulaganyediwe metsotso e le 45 - 60, e bo e senole maemo a a farologaneng a dipotso jaaka a tlhagisiwa mo dipampiring tsa tlhatlhobo.		

Lenaneo 3: Thadiso ya ditlhokego tsa lenaneo la tlhatlhobo Mophato 12

Lenaneo la tlhatlhobo			**Tlhatlhobo ya kwa ntle**
Tlhatlhobo ya mo sekolong (SBA) mo kgweditharong			
Kgweditharo 1: Teko e le 1 e e kwadiwang + Ditiro di le 3	**Kgweditharo 2:** Ditiro di le 3 + Tlhatlhobo e le 1 ya bogare jwa ngwaga e na le Dipampiri di le 3: Pampiri 1: Puo mo tirisong Pampiri 2: Dikwalo Pampiri 3: Go kwala	**Kgweditharo 3:** Tlhatlhobo e le 1 ya ipaakanyo e na le Dipampiri di le 3: Pampiri 1 – Puo mo tirisong Pampiri 2 – Dikwalo Pampiri 3 – Go kwala KGOTSA Teko e e kwadiwang + Tiro e le 1	**Kgweditharo 4:** Tlhatlhobo e le 1 ya kwa ntle e na le Dipampiri di le 3: Pampiri 1 – Puo mo tirisong Pampiri 2 – Dikwalo Pampiri 3 – Go kwala + Pampiri 4 – Tiro ya molomo

Maduo a kgweditharo: (Kgweditharo 1 - 3):

- Mo kgweditharong e nngwe le e nngwe, tlhakanya maduotota le dipalogotlhe o bo o a fetolela go % go nna maduo a kgweditharo.

Maduo a Tlhatlhobo ya mo sekolong (SBA):

- Tlhakanya maduotota le dipalogotlhe tsa ditiro tsa tlhatlhobo tsa kgweditharo 1 go fitlha go 3 o bo o a fetolela go 25%

Tlhatlhobo ya kwa ntle

- Fetolela Pampiri 1 go 20%,
- Fetolela Pampiri 2 go 17,5%,
- Fetolela Pampiri 3 go 25%
- Fetolela maduo a Tiro ya molomo (Pampiri 4) go 12,5%

Lenaneo 4: Lenaneo la Tlhatlhobo la Mophato 12

Lenaneo la tlhatlhobo			
Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharo 1			
Tiro 1:	**Tiro 2: (maduo: 50)**	**Tiro 3: (maduo: 30)**	**Tiro 4: (maduo: 40)**
Tiro ya molomo: Tekatlhaloganyo ya theetso(10) / puo e e ipaakanyeditsweng (20)/ E LE NNGWE YA TSE DI LATELANG puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang ka setlhopha (20)	**Go kwala:** Kanelo/ tlhaloso/ e e sa tseyeng letlhakore/ ngangisano/ maitlhomo/	**Go kwala:** Setlhangwa sa tirisano se seleele: Lekwalo la botsalano, la semmuso (kopo/ ngongorego/ phatlhatiro/ kgwebo/) lekwaloikitsiso le lekwalo la kopo ya phatlhatiro/ makwalo a semmuso le a e seng a semmuso go ba kgatiso/ tsa botshelo jwa moswi/ lenanetema le metsotso ya kopano. Go kwala ga tirisano: lekwalo la semmuso	****Teko 1:** Tekatlhaloganyo, tshobokanyo le dipopego tsa puo le melawana ya tiriso ya tsona

Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharo 2			
Tiro 5:	**Tiro 6:**	**Tiro 7: (maduo 35)**	**Tiro 8:**
Tiro ya molomo: Tekatlhaloganyo ya theetso(10) / puo e e ipaakanyeditsweng (20)/ E LE NNGWE YA TSE DI LATELANG: Puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang ka setlhopha (20)	**Tiro ya molomo:** Tekatlhaloganyo ya theetso(10) / puo e e ipaakanyeditsweng (20)/ E LE NNGWE YA TSE DI LATELANG: Puiso e e ipaakanyeditsweng / puo e e sa tlhomamang ka setlhopha	**Dikwalo:** Dipotso tse di khutshwane	***Ditlhatlhobo tsa bogare jwa ngwaga (maduo: 250) Pampiri 1: Puo mo tirisong(80) Pampiri 2: Dikwalo(70) Pampiri 3: Go kwala (E ka kwalwa ka Motsheganong/ Seetebosigo) (100) KGOTSA Teko e e Kwadilweng
Ditiro tsa tlhatlhobo e e tlhomameng mo Kgweditharo 3			
Tiro 9:		**Tiro 10:**	
Go kwala: Setlhangwa sa tirisano se se khutswane **(maduo: 20)** Dipapatso (phasalatso)/ Bukatsatsi/ Dikarata tsa poso/ Dikarata tsa taletso/ Go tlatsa diforomo/ Go neela dikaelo/ Dipampitshana tsa tshedimosetso/ Diphousetara/ Ditsamaiso (ditaelo, dikaelo)		***Ditlhatlhobo tsa tekeletso: (maduo: 250) Pampiri 1: Puo mo tirisong Pampiri 2: Dikwalo Pampiri 3: Go kwala (E ka kwalwa ka Phatwe/ Lwetse KGOTSA Teko e e Kwadilweng	

*__Tiro ya molomo:__ Barutwana ba tshwanetse gore mo tsamaong ya ngwaga ba dire bonnye tiro e le nngwe puo e e ipaakanyeditsweng, e le nngwe ya theetso le e le nngwe ya tse dingwe, sk. puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang ka setlhopha.

** **Teko 1** e ka rulaganyediwe maduo a le 40 kgotsa e fetolelwe kwa maduong a le 40. **.** Le fa Tekatlhaloganyo, Tshobokanyo le Dipopego tsa puo le tiriso di tshitsintswe, barutwana ba rotloediwa go aga dikarolo tse di tsamaelanang le sebopego sa sekolo (thulaganyo ya teko, kabo ya nako jj.).

Teko e e mo Lenaneong la Tlhatlhobo e se ke ya agiwa ka diteko tse dinnye di le dintsi. Teko e nngwe le e nngwe e akaretsa diteng tse dintsi e bo e abelwe metsotso e le 45 - 60 e bile e tlhagise maemo a dipotso jaaka a rulaganngwa mo pampiring ya tlhatlhobo.

***__Tlhatlhobo ya bogare jwa ngwaga le ya tekeletso:__ Mo Mophato 12, nngwe ya ditiro tsa Kgweditharong 2 kgotsa Kgweditharo 3 e tshwanetse go nna tlhatlhobo ya mo sekolong. Mo maemong a fa tlhatlhobo e le nngwe mo go tse pedi tsa mo sekolong e kwadilwe mo Mophatong wa 12, e le nngwe ya tsona e emisediwe ka teko kwa bofelong jwa kgweditharo (Tiro 8 le 10).

4.4.2 Ditlhatlhobo

Sebopego tsa Dipampiri tsa Tlhatlhobo 1, 2 le 3

<table>
<tr><th>PAMPIRI</th><th colspan="3">KAROLO</th><th colspan="2">MADUO</th><th>NAKO</th></tr>
<tr><td rowspan="11">1 Puo mo tirisong</td><td colspan="3">A: Tekatlhaloganyo
(Ditlhangwa tse di farologaneng di ka dirisiwa go akarediwa tsa pono le tsa dikerafo)
• Barutwana ba tshwanetse go supa le go tlhalosa ditlamorago tsa malepa a tshwana le tiriso ya mokwalotlanyo le bogolo jwa ona, ditlhogo le ditlhaloso tse di kwalwang fa tlase ga ditshwantsho kgotsa ditlhogo, jalo jalo.</td><td>30</td><td rowspan="11">80</td><td rowspan="11">Mephato 10-12:
Diura dii le 2</td></tr>
<tr><td>Mephato</td><td colspan="2">Palo ya mafoko</td></tr>
<tr><td>10</td><td colspan="2">400-500</td></tr>
<tr><td>11</td><td colspan="2">500-600</td></tr>
<tr><td>12</td><td colspan="2">600-700</td></tr>
<tr><td colspan="3">B: Tshobokanyo: Temana e tshwanetse gore e se ke ya tswa mo temaneng ya tekatlhaloganyo.</td><td rowspan="4">10</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Mephato</td><td colspan="2">Palo ya mafoko</td></tr>
<tr><td>Boleele jwa temana</td><td>Boleele jwa tshobokanyo</td></tr>
<tr><td>10</td><td>ka tekanyetso mafoko a le 200</td><td rowspan="3">60–70</td></tr>
<tr><td>11</td><td>ka tekanyetso mafoko a le 230</td></tr>
<tr><td>12</td><td>ka tekanyetso mafoko a le 250</td><td>40</td></tr>
<tr><td colspan="3">C: Dipopego tsa puo le mawana ya tiriso
• Tlotlofoko le tiriso ya puo
• Dipopego tsa polelo
• Temogo e e tseneletseng ya tiriso ya puo</td></tr>
</table>

<table>
<tr><th>PAMPIRI</th><th colspan="2">KAROLO</th><th>MADUO</th><th>NAKO</th></tr>
<tr><td>2. Dikwalo</td><td colspan="2">Di le PEDI fela tsa tse di latelang:
Padi/terama/dikgangkhutshwe (tlhamo ya dikwalo/dipotso tse di khutshwane) /poko (dipotso tse di khutshwane tsa maboko a le mabedi a a bonweng) (2x35)</td><td>(2x35=70) 70</td><td>Mephato 10-12:
Diura di le 2</td></tr>
<tr><th>PAMPIRI</th><th colspan="2">KAROLO</th><th>MADUO</th><th>NAKO</th></tr>
<tr><td rowspan="11">3. Go kwala</td><td colspan="2">A: Tlhamo - E le nngwe
Tlhamo ya Kanelo/ tlhaloso/ ngangisano /maitlhomo/ e e sa tseyeng letlhakore</td><td rowspan="5">50</td><td rowspan="11">100</td><td rowspan="11">Mophato 10:
Diura di le 2
Mephato 11-12:
Diura di le 2½</td></tr>
<tr><td>Mephato</td><td>Boleele jwa tlhamo
(Palo ya mafoko)</td></tr>
<tr><td>10</td><td>150 - 200</td></tr>
<tr><td>11</td><td>200 - 250</td></tr>
<tr><td>12</td><td>250 - 300</td></tr>
<tr><td colspan="2">Tlhatlhoba tse di latelang:
• Diteng le thulaganyo (60%)
• Puo, setaele le tseleganyo (30%)
• Popego (10%)</td></tr>
<tr><td colspan="2">B: Setlhangwa se le sengwe - Setlhangwa sa tirisano:
Makwalo a botsalano, a semmuso (kopo/ ngongorego/ phatlhatiro/ kgwebo/ditebogo/kakgolo/kutlwelobotlhoko/ makwalo a semmuso le a e seng a semmuso go ba kgatiso / lekwaloikitsiso le lekwalotshegetso (lekwalokopo)/ tsa botshelo jwa moswi/ lenanetema le metsotso ya kopano/ pegelo/ thadiso / athikele ya lekwalodikgang/ athikele ya makasine/ puo/ mmuisano/ potsotherisano(tse di kwalwang).</td><td rowspan="4">30</td></tr>
<tr><td>Mephato</td><td>Boleele jwa setlhangwa
(Palo ya mafoko)</td></tr>
<tr><td>10-12</td><td>120 - 150 - diteng fela</td></tr>
<tr><td colspan="2">Tlhatlhoba tse di latelang:
• Diteng, thulaganyo le sebopego (60%)
• Puo, setaele le tseleganyo (40%)</td></tr>
<tr><td colspan="2">C: Setlhangwa se le sengwe - Setlhangwa sa tirisano se se khutshwane:
Dipapatso (phasalatso)/ Bukatsatsi/ Dikarata tsa poso/ Dikarata tsa taletso/ Go tlatsa diforomo/ Go neela dikaelo/ Dipampitshana tsa tshedimosetso/ Diphousetara/ Ditsamaiso (ditaelo, dikaelo)</td><td rowspan="4">20</td></tr>
<tr><td>Mephato</td><td>Boleele jwa setlhangwa
Palo ya mafoko</td></tr>
<tr><td>10-12</td><td>80 - 100</td></tr>
<tr><td colspan="2">Tlhatlhoba tse di latelang:
• Diteng, thulaganyo le sebopego(60%)
• Puo, setaele le tseleganyo (40%)</td></tr>
</table>

Diteng tse di rutiwang

Tlhatlhobo e lebane le diteng jaaka di tlhagelela mo tokomaneng e. Ka ntlha ya tsweletso ya kgolo ya diteng mo mephatong, diteng le dikgono go tswa mo Mephatong 10-12 di tla tlhatlhobiwa mo dipampiring tsa ka kwa ntle kwa bofelong jwa Mophato wa 12.

Ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo: Pampiri 4

Ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo tse di dirwang mo gare ga ngwaga di aga tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwaga ya Mophato 12. Di tsaya maduo a le 50 mo go a le 300 a tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwaga. Dintlha tsa ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo tse di dirwang mo gare ga ngwaga, di eme jaana:

PAMPIRI	DINTLHA KA BOTLALO	MADUO	
Tiro ya molomo	*Tiro ya molomo e tla rulaganngwa mo sekolong, e tlhatlhobiwa mo sekolong e bo e lekanyediwa ka kwa ntle. **Go bua:** ***Puiso e e ipaakanyeditsweng*** ***Tlhatlhoba:*** *Dikgono tsa go batlisisa,* Ipaakanyotiro *le thulaganyo ya diteng, segalo, go bua, le dikgono tsa tlhagiso, temogo ya puo e e tseneletseng, tlhopho ya mafoko, go tlhama le go dirisa dithusathuto tsa kutlo, kutlopono.*	20	50
	• **Puiso e e ipaakanyeditsweng/puo e e sa ipaakanyediwang/puo e e sa tlhomamang ka setlhopha** ***Tlhatlhoba****: Diteng, segalo, go bua, le dikgono tsa go tlhagisa, temogo e e tseneletseng ya tiriso ya puo.*	20	
	• **Go reetsa** ***Tlhatlhoba****: Go reeletsa go tlhaloganya, tshedimosetso le tlhatlhobo ka tsenelelo*	10	

*Maduo a tiro ya molomo go tswa mo go bueng le go reetseng go go oketsegang. Maduo a bofelo a tshwanetse go akaretsa bonnye tiro e le nngwe ya puo e e ipaakanyeditsweng, tiro e le nngwe ya go reetsa le e nngwe gape, sk. puiso e e ipaakanyeditsweng/ puo e e sa ipaakanyediwang/ puo e e sa tlhomamang mo tirong ya setlhopha.

4.5 GO REKOTA LE GO BEGA

Go rekota ke tsamaiso e mo go yona morutabana a kwalang maemo a tiragatso ya morutwana mo tirong e e rileng ya tlhatlhobo. E bontsha go tswelela ga morutwana mo go fitlheleleng kitso jaaka e tlhagisitswe mo Pegelong ya Pholisi ya Bosetšhaba ya Kharikhulamo le Tlhatlhobo. Direkoto tsa tiragatso ya morutwana di tshwanetse go tlamela bopaki jwa go tsweletsa kgolo ya diteng tsa gagwe mo mophatong le go iketleetsa ga gagwe mo tsweletsong kgotsa mo go faloleng go ya kwa mophatong o mongwe. Direkoto tsa tiragatso ya morutwana di tshwanetse go dirisediwa go netefatsa tsweletso e e dirilweng ke morutabana le barutwana mo dikgatong tsa go ruta le go ithuta.

Go bega ke tsamaiso ya go tlhaeletsa ka moo morutwana a dirang ka teng, go barutwana, batsadi, dikolo, le botlhe ba ba amegang mo dipholong tseo. Go dira ga morutwana go ka begiwa ka ditsela di le dintsi. Tsona di akaretsa dikaratapego, dikopano tsa batsadi, malatsi a go etela sekolo, dikhonferense tsa motsadi le morutabana, go letsa megala, makwalo, makwalodikgang a phaposi kgotsa sekolo, jalo jalo. Barutabana mo mephatong yotlhe ba bega ka diphesente go lebagana le serutwa. Maemo a a farologaneng a diphitlhelelo le diphesente tse di dumelanang le tsona di supilwe mo lenaneong le le fa tlase.

Dikhoutu le diphesente tsa go rekota le go bega

KHOUTU YA SEEMO	TLHALOSO YA BOKGONI	PHESENTE
7	Phitlhelelo ka dinaledi	80 - 100
6	Phitlhelelo ka matsetseleko	70 - 79
5	Phitlhelelo e e tletseng	60 - 69
4	Phitlhelelo e e itumedisang	50 - 59
3	Phitlhelelo ka tekano	40 - 49
2	Phitlhelelo e e potlana	30 - 39
1	Ga a fitlhelela	0 - 29

Barutabana ba tla rekota maduotota go lebagana le tiro ba dirisa letlhare la maduo, ba bo ba bega diphesente go lebagana le serutwa mo karatapegong ya morutwana.

4.6 TEKANYETSO YA TLHATLHOBO

Tekanyetso e kaya tsamaiso e e netefatsang gore ditiro tsa tlhatlhobo di lekanetse, di a amogelesega, e bile di a ikanyega. Tekanyetso e tshwanetse go diragadiwa kwa maemong a sekolo, sedika, porofense le a bosetšhaba. Ditiragatso tsa tekanyetso e e tletseng e bile e le maleba, di tshwanetse go rulaganngwa gore go netefadiwe boleng jwa ditlhatlhobo tsa dirutwa tsotlhe.

4.6.1 Tlhatlhobo e e tlhomameng ya mo sekolong (SBA)

- Diteko le ditlhatlhobo tsa Mophato 10 le 11 di lekanyediwa mo sekolong. Mogakolodi wa serutwa o tshwanetse go lekanyetsa palo e e rileng ya ditiro tse ka nako ya gagwe ya fa a etetse sekolo go netefatsa seemo sa ditiro le tekanyetso ya mo sekolong.

- Diteko le ditlhatlhobo tsa Mophato 12 di tshwanetse go lekanyediwa mo maemong a porofense. Kgato e e tla tsamaisiwa ke lefapha la thuto la porofense.

- Bagakolodi ba dirutwa ba tshwanetse go lekanyetsa palo e e rileng ya dipampiri tsa diteko le tsa tlhatlhobo, pele di ka kwala ke barutwana go netefatsa maemo le go kaela barutabana ka go rulaganya ditiro tse.

4.6.2 Ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo

- **Mophato 10 le 11**: Tiro e nngwe le e nngwe ya molomo e e tshwanetseng go dirisiwa jaaka karolo ya Lenaneo la Tlhatlhobo e tshwanetse go neelwa tlhogo ya serutwa go e lekanyetsa pele barutwana ba e diragatsa. Barutabana ba tlhatlhoba ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo tsa Mophato 10 le 11. Mogakolodi wa serutwa o tshwanetse go lekanyetsa palo e e rileng ya ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo ka nako ya gagwe ya fa a etetse sekolo go netefatsa seemo sa ditiro le tekanyetso ya mo sekolong.

- **Mophato 12**: Ditiro tsa molomo di tshwanetse go rulaganngwa le go tlhatlhobiwa mo sekolong, di bo di lekanyediwa **kwa ntle**. Tiro e nngwe le e nngwe ya molomo e e tshwanetseng go dirisiwa jaaka karolo ya Lenaneo la Tlhatlhobo e tshwanetse go neelwa tlhogo ya serutwa go e lekanyetsa pele barutwana ba e diragatsa. Barutabana ba tlhatlhoba ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo. Mogakolodi wa serutwa o tshwanetse go lekanyetsa palo e e rileng ya ditiro tsa tlhatlhobo ya molomo ka nako ya gagwe ya fa a etetse sekolo go netefatsa seemo sa ditiro le tekanyetso ya mo sekolong. Palo e e rileng ya barutwana go tswa mo sekolong se sengwe le se sengwe e tshwanetse go lekanyediwa go netefatsa maemo a tiro ya bona ya molomo.

4.7 Ka kakaretso

Tokomana e, e tshwanetse go buisiwa mmogo le:

4.7.1 *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; le

4.7.2 Tokomana ya pholisi ya, *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

LENAANEFOKO

akeronimi - lefoko le le agiwang ka go kapodisa ditlhaka/mafoko a ntlha a polelwana kgotsa leina (sekao; soshanguve)

baakanya diphoso - go ntsha diphoso tsa mokwalo le matshwao a puiso a etswe tlhoko.

baamogedi - bareetsi, babogedi, babuisi ba mefuta e e farologaneng ya tlhaeletsano ka kakaretso.

baanelwa - batho ba mokwadi wa **porosa** a anelang ka ga bona, go tsenyeletsa le maina a bona

boanedi - ditlhaloso le dikarologantsho tsa baanelwa

boakaretsi - molawana o o reng thuto e fitlhelelwe ke barutwana botlhe ntle le go ba kgetholola ka ntlha ya bokoa bongwe jwa bona, e ka nna jwa dirwe tsa mmele kgotsa tlhaloganyo.

bodiragatsi - go tsaya karolo mo motshamekong, sekao, terama.

boiphediso - tiro e moithuti a batlang go e dira morago ga dithuto. (Dithuto tse a di tlhophileng tsa motheo di lebane le tiro eo.)

boitlhamedi - mafoko a setheo kgotsa borutegi jo bo rileng; e le mareo a a ka itsiweng ke ba setheo fela

boitshimololedi - boikakanyetsi jwa moithuti ka nosi jo bo kgethegileng, a bo ithaetse go tlhagisa kitso ya gagwe.

bolau - selo se se kotsi/se se ka senyang tse di siameng

dikarolo tsa polelo - dikarolwana tse di bopang polelo jk, lediri, sedirwa, letiro, dipolelwana jj.

dipuisano - ditherisano tse go ikaeletsweng gore go dumelanwe ka mogopolo pele go tsewa tshwetso kgotsa go dirwa sengwe

dingangisano - dikganetsano tse mo go tsona go nang le matlhakore a le mabedi ba bangwe ba dumelana le ntlha ba bangwe ba e ganetsa

diponagalo - dilo dingwe tse di itlhophileng tse di tlhaolang se sengwe go se sengwe jaaka poko e farologana le padi. Sekao; Diponagalo tsa leboko ke: ditema, dipoeletso, moribo, morumo, jj.

dipotso tse di sa batleng dikarabo - jaaka " A lo batla go boela mo pusong e le ya tlhaolele?"

dipotso tse di tseneletseng - dipotso tse di lekang kitso bogolo jang ka dikgaisano le go itumedisa.

ditshwanelo tsa botho - sengwe le sengwe se ka Molaotheo wa naga e leng tshwanelo ya moagi yo mongwe le yo mongwe, go se dira, bua, amogela jalo jalo kwa ntle ga go kgorelediwa kgotsa go kgoreletsa ba bangwe.

emelela ntlha (go) - go emelela se o se buang/kwalang ka mabaka.

go phopholetsa - go batla ka go utlwelela ka menwana o sa bone kgotsa go leka go tlhaloganya se o se utlwang ka go akanya.

go tlhagisa ntlha ya gagwe - go akgela kgotsa go tshwaela.

godisa - go oketsa kitso, bokgoni, kgotsa popego.

ka botlalo - go akaretsa dintlha tse dingwe tse di tlhokagalang kgotsa tse di tshegetsang.

kaedi - go thusa ka dikakanyo, dikeletso kgotsa tshedimosetso tse di nang le thuto nngwe ka maitlhomo a go rarabolola bothata go kgontsha batho go ikemela ka bobona.

kagego - thulaganyo ya setlhangwa go ya ka popego, bogolo.

kgobokanyo ya dintlha - go kgobokanya dintlha tse di tsamaelanang ka go di golaganya

kgonya - go ema go le go nnye mo gare ga sebaka/ mo go sa lebelelwang o bo o tswelela

lebelela ka tsenelelo - go lebelela lokwalo kgotsa go lo sekaseka ka maitlhomo a go bona bokao jo bo fitlhegileng le go le tlhaloganya.

lebolelateng - mofuta wa bolwetse jo mogare wa lona o atelang mo mading a motswasetlhabelo morago ga go tshwaediwa mme o koafatse masole a mmele.

leetsi - mafoko a a etsisang modumo wa sengwe.

lekgotlhana - ditlhopha tsa go bua kgotsa go ngangisana tse di ka dirisiwang kgatlhanong le mephato kgotsa dikolo tse dingwe, kgotsa mo phaposing barutwana ba kgaoganngwa ka ditlhotshwana, yo mongwe le yo mongwe a bua ka karolwana e e rileng ya setlhogo se se tshwanang.

lenaanenetefatso - papetlana e go kwadilweng dintlha tse di tla lebelelwang fa tiro e e neetsweng e atlega kgotsa e sa atlege ka go feta di tshwaiwa mme morago go tsewe tshwetso e e maleba.

letshwao - sengwe se se tshwantshitsweng go tsibosa kgotsa go fetisa tshedimosetso/taelo. Sekao; letshwao le, le tlhalosa gore mmino ga o a dumelelwa, le, le bolela gore batho ba ba dirisang ditulo tsa maotwana ba ka dirisa tulo e.

mafoko a a bokaobontsi - sekao: (i) Mothusi ke kgosi ya Bakgatla k.g.r:-ke moetapele wa morafe, o tlhomilwe go nna kgosi. (ii) Ke kgosi kwa tirong k.g.r:-ke ena yo mogolo ka maemo. (iii) Ke kgosi kwa lelapeng la gaabo k.g.r:-ke ena tibola ntha, ngwana wa ntlha.

maitlhomo - lebaka le le dirang gore sengwe se dirwe kgotsa se nne teng.

makwalwatshwana - mafoko a a kwalwang ka go tshwana fela a sa dume ka go tshwana e bile a farologana ka bokao, **sekao:** (i) tshela - wa botshelo le tshela - wa go tshela metsi, (ii) nama - e le sejo le nama - ya go phutholola maoto

marara - ditiragalo/dintlha tse dintsi tse di golaganeng di le thata go tlhaloganyega.

matseno - tlhaloso e e botlalo ka ga sengwe se go buiwang kgotsa go kwadilweng ka ga sona/e go gorosa mo dintlhakgolong tsa setlhangwa.

madumatshwana - mafoko a a kwalwang ka go tshwana gape a duma ka go tshwana ntswa a farologana ka bokao **sekao:** (i) kgala - go kgala ga seedi le kgala - ya ditlhong, (ii) tshela - wa botshelo le tshela - wa go tlola e ka nna tsela kgotsa noka jj

mefutakwalo - lereo le le dirisetswang mefuta ya dikwalo jaaka porosa, maboko, dipadi, dinaane le diterama.

mefuta ya dipolelo - go na le mefuta e e farologaneng ya dipolelo tse di jaaka dipotso, ditaelo, dipegelo jj.

melawana - ditlwaelo tse di amogelegileng ka kakaretso, e ka nna ka tsela ya boitshwaro, go buisana le batho ba bangwe kgotsa ka mo mafoko a tshwanetseng go latelana ka teng mo polelong.

mogopolo - se motho a se akanyang; monagano.

mokgwa - ke tsela e tiro e dirwang ka ona.

mokwalotlanyo - go kwala ka motšhini o o tlanyang, ka khomphiutha.

Motsenelatherisano - motho yo o laleditsweng go tla dipotsotherisanong a tla go botsolodiwa go latela maitlhamo a a rileng

namatsha - go itumedisa tota.

ngôka - ôka sengwe ka go se kgatlha.

nonofo - go tlhagisa tiro ka mokgwa o o lebeletsweng o o atlegileng.

ntlhakemo - ntlha e mmui a e dibelang mo dipuisanong fa a neela mabaka a a maleba.

nyalelano - mogopolo le dikakanyo di dumelana sentle.

pegelo - go bega sengwe ka go se ranola ka maitlhomo a go senola bokao jwa sona.

potsotherisano - puisano magareng ga batho ba babedi kgotsa go feta, yo mongwe a botsa mme yo mongwe a araba.

poloto - tatelano ya ditiragalo tsa setlhangwa, di na le mabaka a a di tlholang.

polotwana - ditiragalopotlana tse di agelelang mo polotokgolong.

puo ya botshwantshi - puo e e tsenyeletsang dikapuo, maele, diane,le manatetshapuo a mangwe

puo ya kgobelelo - puo e e tsayang letlhakore e dira gore go nne thata go tsaya tshwetso e e siameng.

Puo e e tsosang maikutlong a a rileng - ke puo e motho a e dirisang gore a kgone go tsosa maikutlo mo bareetsing e ka nna a kutlobothoko, a kgoberego, a boitumelo jj.

puo - tsela ya batho ya tlhaeletsano ka go bua, go kwala kgotsa puo ya matsogo ka tiriso ya mafoko a go dumelanwang ka ona.

puo ya tikologo e e rileng - puo e e buiwang ke batho fela ba tikologo kgotsa karolo e e rileng ya naga.

puotlwaelo - puo e e dirisiwang mo motlotlong fela go sa dirisiwe mafoko a a maleba/a a siameng kgotsa go sa latelwe melao le melawana ya tiriso ya puo.

rerisana - go leka go fitlhelela tumelano kgotsa go fitlhelela tumelano ka go tlosa dipelaelo dingwe fa mongwe a buisana le bangwe. Go leka go bona tsela kgotsa mokgwa wa go tlhaloganya se se buisiwang, reediwang kgotsa dirwang.

rejisetara - mafoko, mokgwa le thutapuo e e dirisiwang ke bakwadi/dibui mo mabakeng a a rileng

segalo - 1. lentswe, modumo, bokibo le mosito fa motho a ne a bua kgotsa a opela.

2. tsela ya go kapodisa lefoko go fapaanya bokao jwa lona le a mangwe a a nang le modumo o tshwanang le lona. Setswana se na le segalogodimo le segalotlase (sekao: tlháma l tlhàma)

setlhangwa - tsela e motlhaeletsi a e dirisang go tlhagisa kgotsa go fetisa tshedimosetso jaaka: go kwala, bua, leba, supetsa jj.

tebo ya matlho - go eta o lebelela bareetsi ka go bua kgotsa o buisa.

thadiso - go neela ka tlhaloso ya mongwe, sengwe, buka, filimi kgotsa tiragalo ka mokgwa wa go kwala kgotsa go bua.

thelelo - go buisa ka maikutlo a a maleba le diteng, lentswe le segalo di nyalelana e bile melao ya puiso yotlhe e nepagetse.

thesorase - thanodi ya makaelagongwe le malatodi.

tomagano - dikakanyo tse di tlhalosegang ka dikarolwana tsa tsona tsa go tlhalosa kgotsa go dira sengwe.

tiragatso - 1. ditlamorago tse di nnang teng morago ga tiro e sena go dirwa/ go kwalwa;

2. go tshwantsha se se kwadilweng mo bukeng/terameng; **3.** go dira tiro e e kailweng

tiriso ya puo - ka mo puo e dirisiwang ka teng go lebilwe tiriso ya semmuso, tlotlofoko, kapodiso, jj. le gore e lebiseditswe mang, kae.

tiro - tiro e e newang barutwana go e dira, e ka nna go reetsa, go bua, kwala, lebelela, tlhotlhomisa jj.

tlamanyi - letshwao la puiso le le dirisediwang go kopanya mafoko a mabedi kgotsa go feta.

Sekao: molatlhwa**–**le**–**bowa

tlhaeletsano - puisano ka mogala, lekwalo, seyalemowa, thelebišene le ka mokgwa mongwe le mongwe fela o o ka atlegisang kgorogo / thomelo ya molaetsa.

tlhagisa - 1. go neela tshedimosetso ka ga sengwe kgotsa kgang; **2.** go supa tiro e e dirilweng

tlhama - ke sengwe se se simololwang kgotsa se se bopiwang ka maitlhomo a go neela tshedimosetso kgotsa go dirisiwa.

tlhamo ya kakanyo - tlhamo ya se se akantsweng/itlhametsweng fela mme e se nnete.

tlhaoletsweng - go eletsa kgotsa go laela tiriso ya sengwe mo karolong/ setlhopheng/mophatong o o rileng ka nako e e rileng. Sekao; dikolo di ka elediwa kgotsa go laelwa go dirisa dibuka tse di rileng mo mephatong e e rileng ka dingwaga tse di rileng, e le go nna le taolo ya tiriso le ya tekanyetso ya tsona.

tlhatlhelela - mokgwa wa go neela tshedimosetso go barutwana mo phaposing kgotsa bareetsi ka ga thuto e e rileng.

tlhotlha diphoso - go sekaseka, lolamisa, go ntsha diphoso tsotlhe mo setlhangweng morago o nyalanye dintlha.

tlhatlhoba/sekaseka - tlhatlhobo ka mokgwa o o rileng go bona sebopego kgotsa gore se tlhamilwe jang.

tlhatlhoba ka tsenelelo - bopa kakanyo ya boleng le bokao jwa sengwe ka botebo.

tlhotlheletso ka botlhale gore batho ba nne mo letlhakoreng la mmui - puo ya maitlhomo a go ngoka batho gore ba dumele se mmui a se buang ka tsela e e sa siamang.

tlhotlhomisa - go batlisisa sengwe se se sa tlhagisiwang sentle ka go buisa, botsa dipotso, lebelela jj. go se tlhalosa.

tlodisa matlho - go lebelela sengwe e se ka tsenelelo /kgotsa go buisa ka bonako go bona kakanyokakaretso.

tlopelo - tiriso ya mafoko a mantsi a a sa tlhokegeng.

tota - go dira sengwe ka tlhamalalo; gape o tlhomile matlho le mogopolo mo go sona

totobetseng - bokao jo bo tlhamaletseng e bile bo kwadilwe.

tsaya letlhakore (go) - go sekamela mo, kgotsa go gatelela letlhakore, kakanyo kgotsa motho yo o rileng.

tsepameng - ntlha e e tlhomameng

tshetlego - go emelela ntlha e e rileng ka mabaka a a tswang mo bopaking jo bo rileng.